

ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਖਾਲੀ ਪੰਨੇ

(ਹਿੰਦੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ)

ਅਨੁਵਾਦਕ : ਨਿੰਦਰ ਘੁਗਿਆਣਵੀ

ਵਿਸ਼ਵ ਭਾਰਤੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਬਰਨਾਲਾ।

ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਖਾਲੀ ਪੰਨੇ

(ਹਿੰਦੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ)

ਅਨੁਵਾਦਕ : ਨਿੰਦਰ ਘੁਗਿਆਣਵੀ

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਹਿਯੋਗ :

- ✧ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਛਾਪਾ (ਅਕਾਲੀ ਆਗੂ) ਲੁਧਿਆਣਾ,
- ✧ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗੀਤਕਾਰ- ਗੁਰਚਰਨ ਵਿਰਕ,
- ✧ ਗਾਇਕ-ਮਨਜੀਤ ਰੂਪਵਾਲੀਆ,
- ✧ ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਟੋਨੀ-ਲਿਬਨਾਨ,
- ✧ ਰਾਜਾ ਸੰਧੂ (ਸੰਧੂ ਮੈਡੀਕੋਜ਼) ਸਾਦਿਕ,
- ✧ ਜਸਬੀਰ ਜੱਸੀ-ਪੱਤਰਕਾਰ ਫਰੀਦਕੋਟ।

ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ : ਅਕਤੂਬਰ, 2000

© ਅਨੁਵਾਦਕ

ਟਾਈਟਲ : ਅਮਿੱਤ

ISBN : 81-87037-67-9

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਵਿਸ਼ਵ ਭਾਰਤੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ

ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਨਿਵਾਸ, ਕੱਚਾ ਕਾਲਜ ਰੋਡ, ਬਰਨਾਲਾ

ਫੋਨ : 01679-33244, 41744

e-mail : amitter@jla.vsnl.net.in

ਛਾਪਕ : ਇੰਟੀਲੈਕਚੁਅਲ ਪ੍ਰਿੰਟਰਜ਼, ਜਲੰਧਰ।

ਕੀਮਤ : ਪੇਪਰ ਬੈਕ 30 ਰੁਪਏ

ਸਮਰਪਿਤ
ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਬਾਈ
(ਸੁਪਰ-ਸਟਾਰ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਮਾਣਮੱਤੇ ਲੋਕ-ਗਾਇਕ)
ਹਰਭਜਨ ਮਾਨ
ਅਤੇ
ਭੈਣ - ਹਰਮਨਦੀਪ ਕੌਰ ਮਾਨ
ਦੇ
ਨਿੱਘੇ ਮੋਹ ਨੂੰ !

ਨਿੰਦਰ ਘੁਗਿਆਣਵੀ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਪੁਸਤਕਾਂ :

1. ਤੂੰਬੀ ਦੇ ਵਾਰਿਸ (ਜੀਵਨੀਆਂ) 1994
2. ਗੋਧਾ ਅਰਦਲੀ (ਨਾਵਲੈੱਟ) 1997
3. ਅਮਰ ਆਵਾਜ਼ (ਜੀਵਨੀ-ਯਮਲਾ ਜੱਟ) 1997
4. ਕੁੱਲੀ ਵਾਲਾ ਫਕੀਰ (ਜੀਵਨੀ-ਪੂਰਨ ਸ਼ਾਹਕੋਟੀ) 1998
5. ਲੋਕ ਗੀਤ ਵਰਗਾ ਹੰਸ (ਹੰਸ ਰਾਜ ਹੰਸ ਬਾਰੇ) 1999
6. ਗੁਰਚਰਨ ਵਿਰਕ ਦਾ ਗੀਤ ਸੰਸਾਰ (ਜੀਵਨੀ ਤੇ ਕਲਾ) 1999
7. ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ : ਡਾ. ਸੰਜੇ ਬਲਰਾਜ (ਸੰਪਾਦਨਾ) 1999
8. ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਪਾਰਸ - ਜੀਵਨ ਤੇ ਰਚਨਾ - 2000
9. ਜਗਦੇਵ ਸਿੰਘ ਜੱਸੋਵਾਲ : ਜੀਵਨ ਤੇ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ - 2000
10. ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਖਾਲੀ ਪੰਨੇ (ਹਿੰਦੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ)-2000
11. ਦੇਵ ਬਰੀਕਿਆ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਤੇ ਰਚਨਾ ਸੰਸਾਰ-(ਛਪਵਾਈ ਅਧੀਨ)
12. ਮੈਂ ਸਾਂ ਜੱਜ ਦਾ ਅਰਦਲੀ-(ਵਾਰਤਕ : ਛਪਵਾਈ ਅਧੀਨ)
13. ਵੱਡਮੁੱਲਾ ਪਾਰਸ (ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਪਾਰਸ ਰਾਮੂਵਾਲੀਆ ਬਾਰੇ ਸਨਮਾਨ
ਪੁਸਤਕ : ਛਪਵਾਈ ਅਧੀਨ)
14. ਮੇਰੇ ਪਿਆਰੇ (ਸ਼ਬਦ ਚਿਤਰ) ਖਰੜਾ ਤਿਆਰ
15. ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਰਹੂਮ ਗਾਇਕ ਤੇ ਗਾਇਕਾਵਾਂ (ਖਰੜਾ ਤਿਆਰ)

.....ਅਨੁਵਾਦਕ ਵੱਲੋਂ

ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਖੇ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦਿਆਂ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚਲੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਲੱਭਿਆ। ਸਬੱਬ ਇਉਂ ਬਣ ਗਿਆ ਕਿ ਮੇਰੀ ਡਿਊਟੀ ‘ਲੇਖਕ ਭਵਨ’ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਕੇ ‘ਰਸਾਲਾ ਭਾਗ’ ਵਿੱਚ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਵਿਭਾਗ ਵੱਲੋਂ ਛਾਪੇ ਜਾਂਦੇ ਰਸਾਲੇ, ‘ਜਨ ਸਾਹਿਤ’, ‘ਪੰਜਾਬੀ ਦੁਨੀਆਂ’ ਅਤੇ ਉਰਦੂ ਤੇ ਹਿੰਦੀ ਰਸਾਲੇ ‘ਪ੍ਰਵਾਜ਼ ਅਦਬ’ ‘ਪੰਜਾਬ ਸੌਰਭ’ ਲੇਖਕਾਂ, ਪਾਠਕਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਡਿਸਪੈਚ ਕਰਨੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ।

ਰਸਾਲੇ ਢੇਰਾਂ ਦੇ ਢੇਰ ਰੁਲਦੇ ਪਏ ਸਨ, ਮਿੱਟੀ-ਘੱਟੇ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ, ਕਈ ਢੇਰਾਂ ਨੂੰ ਕੀੜੇ ਵੀ ਲੱਗ ਚੁੱਕੇ ਸਨ, ਖੈਰ। ਪਹਿਲੇ ਛਾਪੇ ਰਸਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਛਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸਾਹਿਤ ਲਭਦਾ.....ਸੋ ਜਦ ਵੀ ਵੇਹਲ ਮਿਲਦੀ, ਮੈਂ ਕੁਝ ਰਸਾਲੇ ਢੇਰਾਂ ‘ਚੋਂ ਕੱਢਕੇ, ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਿੱਟੀ-ਘੱਟਾ ਝਾੜਦਾ ਤੇ ਕੱਪੜੇ ਨਾਲ ਪੂੰਝ-ਪਾਂਝ ਕੇ ਆਪਣੀ ਮੇਜ਼ ਉੱਤੇ ਧਰ ਲੈਂਦਾ ਤੇ ਪੜ੍ਹਦਾ.....।

ਹਿੰਦੀ ਰਸਾਲੇ ‘ਪੰਜਾਬ ਸੌਰਭ’ ਦੇ ਕੁਝ ਅੰਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲੱਭੀਆਂ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਦਾ ਤੇ ਕਰਕੇ ‘ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ’ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿੰਦਾ। ਇਉਂ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਾਰੋ ਵਾਰੀ, ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਸਿਰ ‘ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ’ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਈਆਂ ਤੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੇ ਸਲਾਹੀਆਂ, ਮੇਰਾ ਹੌਸਲਾ ਵਧਿਆ.....ਤੇ ਹੁਣ ਇਹ ਕਿਤਾਬੀ ਰੂਪ ‘ਚ ਤੁਹਾਡੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹਨ।

ਮੈਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਸੇ ਕਹਾਣੀ ਨਾਲ ਵਧੀਕੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਉੱਘੇ ਵਿਦਵਾਨ-ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਪ੍ਰੋ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਕਸੇਲ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ਕਿ, “ਅਨੁਵਾਦ ਅਜਿਹਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਨੁਵਾਦੀ ਗਈ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚੋਂ ਉਹਦੀ ਮੌਲਿਕਤਾ ਨਾ ਖਤਮ ਹੋਵੇ ਤੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਉਂ ਵੀ ਲੱਗੇ ਕਿ ਇਹ ਅਨੁਵਾਦਕਾਰ ਦੀ ਜਿਵੇਂ ਮੌਲਿਕ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਅਨੁਵਾਦ ਔਖਾ-ਭਾਰਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।” ਸੋ ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਹੈ ਤੇ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਚੰਗਾ-ਚੰਗਾ ਕਰਨ ਦੀ ਹੀ ਵਾਹ ਲਾਈ ਹੈ। ਅੱਗੋਂ ਫੈਸਲਾ ਪਾਠਕਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੇ ਹੱਥ.....!

- ਨਿੰਦਰ ਘੁਗਿਆਣਵੀ

ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕ: ਘੁਗਿਆਣਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਤੇ ਤਹਿ: ਫਰੀਦਕੋਟ-151203

ਫੋਨ (ਘਰ) 01639-28077

ਤਤਕਰਾ

1. ਕਾਇਰ / ਸਰਵੇਸ਼ ਵਾਸ਼ਮਯ	7
2. ਆਪਣਾ - ਆਪਣਾ ਦਾਅ / ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਵਿਰਾਟ ਚਤੁਰਵੇਦੀ	19
3. ਆਖਿਰ ਉਹ ਹਾਰ ਗਿਆ / ਬਿਰਜ ਮੋਹਨ ਸ਼ਰਮਾ	25
4. ਇੱਕ ਹੋਰ ਆਤਮ ਹੱਤਿਆ / ਨਰੈਣ ਦੱਤ ਕੌਸ਼ਲ	31
5. ਫੋਟੋ / ਨਰੈਣ ਦੱਤ ਕੌਸ਼ਲ	36
6. ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਤੀਰਥ / ਬਿੰਦੂ ਸਿਨਹਾ	41
7. ਆਪਣੇ ਪਰਾਏ / ਤਰੁਣ ਕੁਮਾਰ ਰਾਏ	46
8. ਫੈਸਲਾ / ਸੁਰੇਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਪ੍ਰੇਮ	53
9. ਸੱਚ ਦੀ ਪਛਾਣ / ਅਨਿਲ ਸਕਸੈਨਾ	59
10. ਕਿੱਤਾ / ਦਲੀਪ ਕੁਮਾਰ ‘ਅਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤੀ’	65
11. ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਖਾਲੀ ਪੰਨੇ / ਰਾਜ ਸ਼ਰਮਾ	69
12. ਸ਼ੁਭਚਿੰਤਕ / ਇੰਦਰਾ ਚੰਦਰਾ	76

ਕਾਇਰ

-ਸਰਵੇਸ਼ ਵਾਸ਼ਮਯ

ਗੱਡੀ ਨੇ ਲੰਬੀ ਚੀਕ ਮਾਰੀ, ਤੇ ਹੌਲੇ-ਹੌਲੇ ਰੁਕਦੀ-ਰੁਕਦੀ ਰੁਕ ਗਈ। ਨੰਜੂ ਨੇ ਸੁੱਤੇ ਜਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਉਠਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, “ਉਠੋ ਹੁਣ, ਸਟੇਸ਼ਨ ਆ ਗਿਆ।” ਉਹਦੀ ਪਤਨੀ ਨਿੱਮੋ ਹੈਰਾਨ ਜਿਹੀ ਹੋਈ ਬੋਲੀ, “ਇਹੋ ਈ ਐ ਤੁਹਾਡਾ ਪਿੰਡ?”

“ਨਹੀਂ-ਨਹੀਂ ਪਿੰਡ ਤਾਂ ਹਾਲੇ ਕਾਫ਼ੀ ਦੂਰ ਐ, ਉਥੇ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਤਾਂਗੇ ਜਾਂ ਬੈਲ ਗੱਡੀ 'ਤੇ ਜਾਣਾ ਪੈਣਾ,” ਕਹਿੰਦਾ ਨੰਜੂ ਅਟੈਚੀਕੇਸ 'ਤੇ ਬਿਸਤਰਬੰਦ ਲਾਹ ਕੇ ਪਲੇਟਫਾਰਮ 'ਤੇ ਰੱਖਣ ਲਗ ਪਿਆ, ਨਾਲ ਨਿੱਮੋ ਵੀ ਉਹਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲੱਗੀ। ਦਸੰਬਰ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਠੰਢ ਸੀ। ਜਵਾਕ ਦੰਦ ਕਿਟਕਣ ਲੱਗੇ। ਉਹ ਬਿਸਤਰਬੰਦ 'ਤੇ ਬਹਿ ਗਏ। ਇੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਹੋਰ ਮੁਸਾਫਰ ਉਤਰਿਆ ਜਾਂ ਚੜ੍ਹਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਗੱਡੀ ਉਥੇ ਐਵੇਂ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਮਿੰਟ ਹੀ ਰੁਕੀ ਸੀ ਤੇ ਫਿਰ ਛਕ-ਛਕ ਕਰਦੀ ਚਲਦੀ ਬਣੀ।

ਸੁੰਨ-ਸਾਨ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਹਨੇਰ ਘੁੱਪ ਸੀ। ਨਿੱਮੋ ਨੂੰ ਬੜਾ ਬੁਰਾ-ਬੁਰਾ ਜਿਹਾ ਲਗ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ ਨੱਕ-ਮੂੰਹ 'ਤੇ ਸ਼ਾਲ ਓਟਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। “ਬਹੁਤਾ ਹੀ ਬੇਕਾਰ ਜਿਹਾ ਇਲਾਕਾ ਐ ਤੁਹਾਡੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ। ਐਥੇ ਖੜ੍ਹੇ-ਖੜ੍ਹੇ ਈ ਬਿਮਾਰ ਹੋ ਜਾਂਗੇ, ਚੱਲੋ, ਵੇਟਿੰਗ ਰੂਮ 'ਚ ਈ ਜਾ ਬੈਠੀਏ, ਕਿੱਥੇ ਆ ਵੇਟਿੰਗ ਰੂਮ?”

ਵੇਟਿੰਗ ਰੂਮ ਕਾਹਦਾ? ਬੱਸ ਐਵੇਂ, ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਬਰਾਂਡਾ ਹੀ ਸੀ। ਨੰਜੂ ਨੇ ਸਮਾਨ ਚੁੱਕਿਆ, ਤੇ ਉਹਦੇ ਵਿੱਚ ਜਾ ਰੱਖਿਆ। ਬਰਾਂਡੇ ਵਿੱਚ ਬਣੇ ਸੀਮਿੰਟ ਦੇ ਥੜ੍ਹੇ ਠੰਢ ਨਾਲ ਜਿਵੇਂ ਬਰਫ ਦੇ ਪੱਥਰ ਹੀ ਬਣੇ ਪਏ ਸਨ। ਠੰਢੀ ਹਵਾ ਵਗਣ ਲੱਗੀ। ਨਿੱਮੋ ਖਿੜ ਕੇ ਬੋਲੀ, “ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਐਥੇ ਈ ਬੈਠੇ ਰਹਿਣਾ ਐਂ, ਠੰਢ 'ਚ ਮਾਰਨਾ ਐਂ ਜਵਾਕਾਂ ਨੂੰ?” ਨਿੱਮੋ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਵੀ ਠੰਢ ਨਾਲ ਕੰਬ ਰਹੀ ਸੀ।

ਨੰਜੂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਬੈਲ ਗੱਡੀ ਜਾਂ ਤਾਂਗਾ ਨਾ ਦਿਸਿਆ। ਸਟੇਸ਼ਨ ਮਾਸਟਰ ਦੇ ਕਮਰੇ ਨੂੰ ਵੀ ਬਿਲੋਂ ਦੇ ਸਿਰ ਜਿੱਡਾ ਜੰਦਰਾ ਵੱਜਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਨੰਜੂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਆਇਆ ਕਿ ਜਦੋਂ ਉਹ ਪਿੰਡ ਰਹਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਬੈਠਣ ਨੂੰ ਉਦੋਂ ਕੇਵਲ ਘਾਹ-ਫੂਸ ਜਿਹਾ ਟੁੰਗ ਕੇ ਛੱਪਰ ਜਿਹੀ ਬਣੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਥੁੱਢਾ ਪਾਣੀ ਪਿਆਉਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਨੰਜੂ ਬੁੱਢੇ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਹੀ ਸੀ

ਕਿ ਉਹਨੂੰ ਸਾਹਮਣਿਓਂ ਲਾਲਟੈਨ ਦਾ ਚਾਨਣ ਦਿਸਿਆ। ਕੋਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। “ਤੁਸੀਂ ਚਾਹ ਪੀਣੀ ਐਂ?” ਲਾਲਟੈਨ ਹੱਥ 'ਚ ਫੜੀ ਇੱਕ ਲੜਕੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

ਉਹਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਰਾਹਤ ਜਿਹੀ ਮਿਲੀ। “ਹਾਂ, ਹਾਂ ਸਾਨੂੰ ਚਾਹ ਚਾਹੀਦੀ ਐ, ਨਾਲ ਕੁਝ ਖਾਣ ਨੂੰ ਵੀ ਹੋਵੇ ਉਹ ਵੀ ਲਈ ਆਵੀਂ।” ਨਿੱਮੋ ਨੇ ਕਿਹਾ। ਕੁੜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੋਈ ਬੋਲੀ, “ਮੇਰੀ ਐਥੇ ਚਾਹ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਐਂ, ਮੈਂ ਹੁਣੇ ਹੀ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦੀ ਆਂ।” ਨੰਜੂ ਨੂੰ ਜਾਪਿਆ ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਕੁੜੀ ਉਹਨੇ ਕਿਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਦੇਖੀ ਹੋਵੇ। ਕਿੱਥੇ ਦੇਖੀ ਹੋਵੇ? ਉਹ ਦਿਮਾਗ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਪਾ-ਪਾ ਸੋਚਣ ਲੱਗਿਆ। ਥੋੜੇ ਚਿਰ ਬਾਅਦ ਹੀ ਉਹ ਇੱਕ ਹੱਥ ਚਾਹ ਦੀ ਕੋਤਲੀ ਭਰੀ ਤੇ ਇਕ ਪੈਕਿਟ ਬਿਸਕੁਟਾਂ ਦਾ ਲੈ ਆਈ। ਅਧਰਕ ਪਾ ਕੇ ਬਣਾਈ ਚਾਹ ਬੜੀ ਹੀ ਸਵਾਦ ਸੀ। ਨੰਜੂ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਚਾਹ ਦੇ ਪੈਸੇ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਪੁੱਛਿਆ, “ਤੇਰਾ ਨਾਂ ਕੀ ਐ?..... ਮੇਰਾ ਨਾਂ ਮੀਰਾ ਐ।” ਕੁੜੀ ਬੋਲੀ, “ਤੁਸੀਂ ਏਥੇ ਹੀ ਰਾਤ ਕੱਟੋਗੇ ਜਾਂ ਪਿੰਡ ਜਾਓਗੇ ?”

“ਐਥੇ ਕਿੱਥੇ ਰਹਿਲਾਂ ਗੇ, ਸਾਡੀ ਤਾਂ ਕੁਲਡੀ ਜੰਮੀ ਜਾਂਦੀ ਐ।” ਨਿੱਮੋ ਨੇ ਕਿਹਾ। ਮੀਰਾ ਜੂਠੇ ਭਾਂਡੇ ਲੈ ਕੇ ਚਲੀ ਗਈ ਤੇ ਜਦ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਆਈ ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਥੁੱਢਾ ਵੀ ਸੀ, ਉਹ ਗੱਡੀ ਵਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਆਪਣੀ ਬੈਲ ਗੱਡੀ ਸੀ, “ਏਹ ਥੋਨੂੰ ਪਿੰਡ ਪਹੁੰਚਾ ਦੇਉਗਾ।” ਮੀਰਾ ਨੇ ਕਿਹਾ।

“ਬੱਦਲ ਵੀ ਤਾਂ ਚੜ੍ਹਿਆ ਆਉਂਦਾ ਐ.....।”

“ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰ ਬੀਬੀਏ, ਮੇਰੀ ਗੱਡੀ ਵੀ ਰੇਲ ਗੱਡੀ ਦੇ ਡੱਬੇ ਵਰਗੀ ਐ, ਆ ਜੇ ਮੀਂਹ ਜੇ ਆਉਂਦਾ ਐ, ਭਿੱਜਣ ਨੂੰ ਦਿੰਦਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ।” ਬੁੱਢੇ ਨੇ ਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਅਟੈਚੀ ਰੱਖਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

ਗੱਡੀ ਦੀ ਛੱਤ ਬਾਂਸ ਦੇ ਡੰਡਿਆਂ ਤੇ ਫੱਟੀਆਂ ਨਾਲ ਮੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਸੀ ਤੇ ਉੱਪਰ ਪੱਕੇ ਮੋਮੀ ਕਾਗਜ਼ ਕਸ ਕੇ ਸਿਉਂਤਾਂ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇੰਝ ਠੰਢ ਤੇ ਮੀਂਹ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਟਾਟ ਵਿਛਾ ਕੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਝੋਨੇ ਦੀ ਪਰਾਲੀ ਵਿਛਾਈ ਹੋਈ ਸੀ, ਉਹਦਾ ਵੀ ਗੱਡੀ 'ਚ ਕਾਫ਼ੀ ਨਿੱਘ ਸੀ।

ਨਿੱਮੋ ਨੇ ਜਲਦੀ-ਜਲਦੀ ਬੱਚੇ ਲੰਮੇ ਪਾਏ, ਉਪਰ ਕੰਬਲ ਓਟ ਕੇ ਨਾਲ ਹੀ ਟੇਢੀ ਜਿਹੀ ਹੋ ਗਈ। ਨੰਜੂ ਬਹਿ ਗਿਆ।

“ਐਨੇ ਹਨੇਰੇ 'ਚ ਗੱਡੀ ਕਿਵੇਂ ਚਲਾਏਂਗਾ ਬਾਬਾ ?” ਨੰਜੂ ਬੋਲਿਆ।

“ਤੁਸੀਂ ਉੱਕਾ ਈ ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰੋ, ਥੋਨੂੰ ਮੈਂ ਪਿੰਡ ਛੱਡ ਕੇ ਆਉਂਗਾ।”

ਉਂਜ ਗੱਡੀ ਮੂਹਰੇ ਲਾਲਟੈਨ ਵੀ ਟੰਗੀ ਹੋਈ ਸੀ।

ਨਿੱਮੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਸਹੁਰੇ ਪਿੰਡ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਸ਼ਹਿਰ 'ਚ ਹੀ ਜੰਮੀ ਪਲੀ ਤੇ ਪੜ੍ਹੀ ਲਿਖੀ ਸੀ ਤੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਜੰਗਲੀ ਇਲਾਕੇ 'ਚ ਉਹ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਹੀ ਆਈ ਸੀ। ਬੈਲ ਗੱਡੀ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਵੀ ਉਹਨੂੰ ਬਹੁਤ ਬੁਰੀ ਲੱਗ ਰਹੀ ਸੀ। ਨੰਜੂ ਬੰਬਈ ਇਕ ਬੈਂਕ ਵਿੱਚ ਸੀਨੀਅਰ ਮੈਨੇਜਰ ਸੀ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਮਗਰੋਂ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਨਿੱਮੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਆਹ ਕਰਨਾ ਵੀ ਸੀ ਤੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆ ਵੀ ਉਹ ਬਹੁਤਾ ਬੰਬਈ ਹੀ ਸੀ। ਮਾਂ- ਪਿਓ ਨੰਜੂ ਦੇ ਨਰਾਜ਼ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਪੁੱਛੇ-ਦੱਸੇ ਉਹਨੇ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ ਤੇ ਤਾਂ ਹੀ ਉਹ ਕਈ ਵਰ੍ਹੇ ਪਿੰਡ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਇਆ। ਫਿਰ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਮਾਂ-ਪਿਓ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਬਦਲ ਗਏ। ਬੁਢੇਪੇ 'ਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੇਵਾ ਕਰਵਾਉਣ ਦਾ ਫਿਕਰ ਹੋਣ ਲੱਗਾ।

ਅੱਜ ਮਾਂ-ਪਿਓ ਦੇ ਸੱਦੇ 'ਤੇ ਹੀ ਨੰਜੂ ਪਿੰਡ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਹੁਣ ਪਿਓ ਵੀ ਬਹੁਤਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹਿੰਦਾ, ਬਿਮਾਰ ਜਿਹਾ ਹੀ ਸੀ। ਨੰਜੂ ਗੱਡੀ 'ਚ ਬੈਠਾ ਮੀਰਾ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ, “ਇਹ ਕੁੜੀ ਕਿੱਥੇ ਵੇਖੀ ਹੋਈ ਭਲਾ?” ਉਹਨੂੰ ਲੱਗਾ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਹੀ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਪਿੰਡ ਤਾਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹਨੂੰ ਪਛਤਾਵਾ ਜਿਹਾ ਵੀ ਹੋਣ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਉਹਨੇ ਮੀਰਾ ਨੂੰ ਪੁੱਛ ਕਿਉਂ ਨਾ ਲਿਆ, “ਤੇਰਾ ਪਿੰਡ ਕਿਹੜਾ ਐ?”

ਆਪਣੇ ਹੀ ਖਿਆਲਾਂ ਵਿਚ ਗੁਆਚੇ ਫਿਰਦੇ ਨੰਜੂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਨਿੱਮੇ ਬੋਲੀ, “ਕੀ ਸੋਚ ਰਹੇ ਓ? ਕੋਈ ਗੱਲ ਕਰੋ।” ਨੰਜੂ ਦਾ ਮਨ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਰਿਹਾ, ਉਹਨੇ ਨੀਂਦ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਘੜਿਆ। ਪਰ ਨਿੱਮੇ ਦੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਚੁੱਪ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਬੁੱਢੇ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਮਾਰਨ ਲਗ ਪਈ।

“ਬਾਬਾ ਐਥੇ ਚੋਰ-ਡਾਕੂ ਵੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਣਗੇ?”

“ਹੁੰਦੇ ਈ ਐ ਸਾਰੀਆਂ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ, ਚੰਗੇ-ਮੰਦੇ ਲੋਕ ਬੀਬੀਏ।”

ਸੁਣਦੀ ਸਾਰ ਨਿੱਮੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਉਠ ਕੇ ਬਹਿ ਗਈ। ਨੰਜੂ ਨੂੰ ਮੋਢਿਓਂ ਫੜਕੇ ਝੰਜੋੜਦੀ ਬੋਲੀ, “ਆਹ ਕੋਈ ਸੌਣ ਦਾ ਵੇਲਾ ਐ, ਬਾਹਰ ਝਾਕ ਕੇ ਵੇਖ, ਕਿੰਨਾ ਭਿਆਨਕ ਸੰਨ੍ਹਾਟਾ ਛਾਇਆ ਪਿਆ, ਜੇ ਚੋਰ-ਡਾਕੂ ਆ ਗੇ ਤਾਂ.....?”

“ਸਾਡੇ ਕੋਲੇ ਕੀ ਐ? ਜੁ ਲੈ ਜਾਣਗੇ?” ਨੰਜੂ ਨੇ ਕਿਹਾ।

ਨਿੱਮੇ ਨੂੰ ਸੜਕ ਦੇ ਆਸੇ-ਪਾਸੇ ਖੜ੍ਹੇ ਰੁੱਖ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਛਾਵੇਂ ਡਰਾਅ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹਨੂੰ ਇੰਝ ਲਗ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਪਿੱਛਿਓਂ ਆ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ

ਝੱਟ 'ਚ ਰੋਕ ਕੇ ਫੜ ਲਵੇਗਾ। ਨਿੱਮੇ ਨੇ ਹੌਲੇ ਜਿਹੇ ਸਾਰੇ ਗਹਿਣੇ ਲਾਹ ਕੇ ਰੁਮਾਲ 'ਚ ਬੰਨ੍ਹ ਲਏ ਤੇ ਗੱਡੀ ਦੀ ਨੁੱਕਰ ਜਿਹੀ 'ਚ ਲੁਕਾ ਦਿੱਤੇ।

ਪਿੰਡ ਨੇੜੇ ਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਨ 'ਚ ਜਾਨ ਆਈ। ਨੰਜੂ ਨੇ ਗੱਡੀ 'ਚੋਂ ਸਮਾਨ ਲਾਹਿਆ। ਬੱਚੇ ਵਿਹੜੇ 'ਚ ਕੀਤੇ। ਬੁੱਢੇ ਨੂੰ ਪੈਸੇ ਦੇ ਕੇ ਵਿਹਲਾ ਹੋਇਆ। ਏਨੇ ਨੂੰ ਨਿੱਮੇ ਸੱਸ-ਸਹੁਰੇ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਹੱਥ ਲਾ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬਹਿ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਮਗਰੋਂ ਪੁੱਤ ਮਿਲਿਆ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮਾਂ ਰੋਣ ਲਗ ਪਈ। ਨੰਜੂ ਵੀ ਰੋਣ ਲੱਗਾ। ਮੰਜੇ 'ਤੇ ਪਏ ਬਿਮਾਰ ਪਿਓ ਨੇ ਉਠਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਉਠ ਨਾ ਸਕਿਆ। ਨੰਜੂ ਪਿਓ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਹੱਥ ਲਾ ਕੇ ਮੰਜੇ ਦੇ ਪੁਆਂਦੀ ਬਹਿ ਗਿਆ। ਖੁਸ਼ਕ ਜਿਹੇ ਗਲੇ 'ਚੋਂ ਪਿਓ ਬੋਲਿਆ, ‘ਪੁੱਤ ਠੀਕ-ਠਾਕ ਐ?’ “ਹਾਂ ਪਿਤਾ ਜੀ ਠੀਕ ਆਂ।” ਮਾਂ-ਪਿਓ ਆਪਣੀ ਨੂੰਹ, ਪੋਤੇ-ਪੋਤੀ ਨੂੰ ਜੀਅ ਭਰ ਕੇ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਤਦੇ ਹੀ ਮਾਂ ਨੇ ਲਾਲਟੈਨ ਦੀ ਬੱਤੀ ਜ਼ਰਾ ਹੋਰ ਉਚੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪੋਤੇ-ਪੋਤੀ ਦੇ ਸਿਰ ਪਲੋਸਣ ਲਗ ਪਈ। ਪਿਓ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ।

ਮਾਂ ਰੋਟੀ ਟੁੱਕ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਲਾਗੇ ਚਲੀ ਗਈ। ਨਿੱਮੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਖਾਣਾ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਈ ਲੈ ਕੇ ਆਏ ਆਂ ਤੁਸੀਂ ਨਾ ਬਣਾਓ ਮਾਂ ਜੀ।” ਖਾਣੇ ਵਾਲਾ ਬੈਲਾ ਨਿੱਮੇ ਨੇ ਮੇਜ਼ ਉਤੇ ਧਰ ਦਿੱਤਾ। ਮਾਂ ਨੇ ਚਾਹ ਬਣਾਈ, ਖਾਣਾ ਖਾਧਾ। ਮਾਂ ਨੇ ਨੰਜੂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਅੱਜ ਤੇਰਾ ਪਿਓ ਬਹੁਤ ਈ ਦਿਨਾਂ ਪਿੱਛੇ ਖੁਸ਼ ਜਿਹਾ ਹੋਇਐ।”

“ਮੈਂ ਤਾਂ ਹੁਣ ਥੋੜ੍ਹਾ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲੇ ਈ ਲੈ ਜਾਣਾ ਐਂ ਓਥੇ।” ਨੰਜੂ ਮੂੰਹੋਂ ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਮਾਂ ਉਦਾਸ ਜਿਹੀ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਆਖਣ ਲੱਗੀ “ਪੁੱਤ ਮੈਂ ਤਾਂ ਨਵੀਂ ਏਥੋਂ ਜਾਣਾ, ਤੇ ਨਾ ਈ ਤੇਰਾ ਪਿਓ ਜਾਵੇ, ਐਥੇ ਈ ਮਰਾਂਗੇ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਦੋਵੇਂ।”

ਨਿੱਮੇ ਨੇ ਬੱਚੇ ਸੁਣਾ ਦਿੱਤੇ। ਨੰਜੂ ਮਾਂ-ਪਿਓ ਕੋਲ ਬੈਠਾ ਦੁਖ-ਸੁਖ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਆਖਣ ਲੱਗਾ, “ਮਾਂ ਨੂੰਹ ਪਸੰਦ ਐ?”

“ਹਾਂ ਪੁੱਤ, ਵਧੀਆ ਐ ਨੂੰਹ ਪੜ੍ਹੀ ਲਿਖੀ ਐ, ਬੱਚੇ ਵੀ ਸੋਹਣੇ ਐ ਚੰਨ ਵਰਗੇ। ਪਹਿਲੋਂ ਸਾਡੀਓ ਈ ਗਲਤੀ ਸੀ, ਅਸੀਂ ਸੋਚਿਆ ਈ ਨਾ, ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਐਹੋ ਜੀ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਸੀ ਲੱਭ ਸਕਦੇ।” ਮਾਂ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦੀ ਹੋਈ ਆਖ ਰਹੀ ਸੀ। “ਪੁਤ ਹੁਣ ਸੌਂ ਜਾਓ, ਸਫਰ 'ਚ ਥੱਕੇ ਟੁੱਟੇ ਆਏ ਓ।”

ਨੰਜੂ ਘੁੰਮ-ਘੁੰਮ ਘਰ ਵੇਹਦਾ ਫਿਰਿਆ। ਮਕਾਨ ਦੀ ਹਾਲਤ ਖਸਤਾ ਸੀ। ਇਕ ਕਮਰਾ ਤਾਂ ਉੱਕਾ ਹੀ ਮਲਬਾ ਜਿਹਾ ਬਣਿਆ ਪਿਆ ਸੀ। ਭੋਰਾ ਵੀ ਮੁਰੰਮਤ

ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਈ। ਪਿਤਾ ਕੀ ਕਰਦਾ? ਆਮਦਨ ਵੀ ਕੋਈ ਖਾਸ ਹੈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਦੀ ਸਾਈਕਲਾਂ ਦੇ ਪੈਂਚਰ ਲਾਉਂਦਾ, ਕਦੀ ਚਾਹ ਬਣਾਉਂਦਾ ਤੇ ਕਦੀ ਬੀੜੀਆਂ ਸਿਗਰਟਾਂ ਵੇਚਣ ਲਗ ਜਾਂਦਾ। ਘਰ 'ਚ ਨੰਜੂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਵਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗ ਰਿਹਾ, ਜੋ ਕੁਝ ਉਹ ਛੱਡ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਹੋ ਕੁਝ ਹੀ ਦਿਸਦਾ ਪਿਆ ਸੀ ਢੱਠਾ-ਢੱਠਾ ਜਿਹਾ!

ਬਿਸਤਰੇ 'ਚ ਪਿਆ ਨੰਜੂ ਲਾਲਟੈਨ ਦੀ ਮਟਮੈਲੀ ਜਿਹੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਛੱਤਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਮੱਕੜੀ ਦੇ ਜਾਲੇ ਘੂਰ-ਘੂਰ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਨਾਲ ਪਈ ਨਿੱਮੋ ਵੀ ਛੱਤ ਵੱਲ ਵੱਧਦੀ ਬੋਲੀ,

“ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਇਹ ਲੋਕ ਇਥੇ ਕਿਵੇਂ ਰਹੀ ਜਾਂਦੇ ਐ, ਛੱਤ ਦਾ ਕੀ ਪਤਾ? ਕਿਹੜੇ ਵੇਲੇ ਉਤੇ ਆ ਪਵੇ?” ਨੰਜੂ ਚੁੱਪ ਹੀ ਰਿਹਾ, ਕੁਝ ਨਾ ਬੋਲਿਆ। ਬਚਪਨ ਦੀਆਂ ਕਈ ਯਾਦਾਂ ਤਾਜ਼ੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ, ਇਕ-ਇਕ ਕਰਕੇ ਉਹਦੇ ਦਿਮਾਗ 'ਚ ਉਤਰਨ ਲੱਗੀਆਂ। ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਉਹ ਉਠ ਖਲੋਇਆ, ਲਾਲਟੈਨ ਚੁੱਕੀ, ਸਟੋਰ ਵਰਗੀ ਕੱਚੀ ਕੋਠੜੀ ਜਿਹੀ 'ਚ ਵੜ ਗਿਆ। ਉਹਦੇ 'ਚ ਕਈ ਸਾਰੇ ਪੁਰਾਣੇ-ਪੁਰਾਣੇ ਮਟਕੇ ਤੇ ਸੰਦੂਕ ਜਿਹੇ ਪਏ ਹੋਏ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਬਾਹਰ ਘੜੀਸ ਕੇ ਖੋਲ੍ਹ-ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਏਨੇ ਨੂੰ ਉਹਦੀ ਨਜ਼ਰ ਇਕ ਗਠੜੀ 'ਤੇ ਜਾ ਪਈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਾਧੂ-ਘਾਟੂ ਜਿਹਾ ਸਮਾਨ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਰੱਖ ਛੱਡਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਉਹ ਬਾਹਰ ਘੜੀਸ ਲਿਆਇਆ ਤੇ ਖੋਲ੍ਹਿਆ। ਉਹਦੇ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਇਕ ਹੋਰ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਗਠੜੀ ਨਿਕਲੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਚੂੜੀਆਂ, ਲਿਪਸਟਿਕ, ਬਿੰਦੀਆਂ ਤੇ ਗਾਨੀ ਵੀ ਸੀ। ਇਹ ਸੌਗਾਤ ਸੀ, ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਦੀ, ਕਿਸੇ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ।

ਜਦੋਂ ਉਹ ਸਕੂਲੇ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਈ ਕੁੜੀਆਂ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਮੋਹ ਕਰਨ ਲੱਗੀਆਂ। ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਇਕ ਕੁੜੀ ਵੀਰੀ ਉਹਦੇ ਤੋਂ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਸੌਗਾਤਾਂ ਮੰਗਵਾਉਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਪਰ ਜੋ ਤੂਫਾਨ ਵੀਰੀ ਤੇ ਨੰਜੂ ਦੀ ਪਿਆਰ ਚਰਚਾ ਤੋਂ ਉਠਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਦੀ ਤਾਂ ਕਦੇ ਉਸਨੇ ਕਲਪਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ।

ਅੱਜ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਤਾਜ਼ੀਆਂ ਕਰਕੇ ਅੱਖਾਂ ਭਰ ਆਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਆਇਆ। ਜਦੋਂ ਇਹੋ ਗਠੜੀ ਉਹ ਘਰ ਲਿਆਇਆ ਸੀ ਤਾਂ ਕਿੰਨਾ ਕਲਪਿਆ ਸੀ ਉਹਦਾ ਹਿਰਦਾ। ਉਹਦੀ ਪ੍ਰੇਮਿਕਾ ਵੀਰੀ ਨੇ ਇਹੋ ਗਠੜੀ ਉਹਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਚ ਚਲਾ ਕੇ ਮਾਰੀ ਸੀ ਤੇ ਰੋ ਰੋ ਆਖਿਆ ਸੀ, “ਜਿੰਨਾ

ਚਿਰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਕਰ ਲੈਂਦਾ, ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਸੌਗਾਤ ਮਨਜ਼ੂਰ ਨਹੀਂ। 'ਤੇ ਉਹਨੇ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਗਠੜੀ ਚੁੱਕ ਘਰ ਲਿਆ ਰੱਖੀ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਵਾਵੇਲਾ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪਿੰਡ 'ਚ ਸਾਰੇ ਰੋਲਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਨੰਜੂ ਘਰੋਂ ਭੱਜ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਉਦੋਂ ਦਾ ਹੀ ਹੁਣ ਤਕ, ਉਹ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਸੀ। ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਬੁਲਾਉਣ 'ਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਇਆ।

“ਐਥੋਂ ਕੀ ਲੱਭ ਰਹੇ ਹੋ? ” ਨਿੱਮੋ ਉਨੀਂਦਰੇ ਜਿਹੇ 'ਚ ਬੋਲੀ। ਨੰਜੂ ਨੇ ਪੋਟਲੀ ਉਵੇਂ ਹੀ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਆ ਕੇ ਪੈ ਗਿਆ। ਸਵੇਰੇ ਨਿੱਮੋ ਦੇ ਜਗਾਉਣ 'ਤੇ ਵੀ ਉਹ, “ਹੁਣੇ ਉਠਦਾ।” ਕਹਿ-ਕਹਿ ਕੇ ਕਾਫੀ ਲੇਟ ਉਠਿਆ ਸੀ, ਧੁੱਪਾਂ ਚੜ੍ਹੀਆਂ ਤੋਂ। “ਜੁਆਕਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਚੱਜ ਨਾਲ ਚਾਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪੀਤੀ, ਗੁੜ ਦੀ ਚਾਹ ਸੀ, ਕੋਈ ਵਧੀਆ ਜਿਹੀ ਚੀਜ਼ ਬਣਵਾਓ, ਬਰੈਡ ਵਗੈਰਾ ਵੀ ਲਿਆਓ। ਬਰੇਕ ਫਾਸਟ ਵੀ ਤਾਂ ਕਰਨਾ ਐ।” ਇੱਕ ਝਟਕੇ ਜਿਹੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਉਠ ਕੇ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਉਹਨੇ ਗੁੜ ਦੀ ਹੀ ਚਾਹ ਪੀਤੀ। ਬਾਹਰ ਆਇਆ। ਮਾਂ, ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਧੁੱਪ ਲਈ ਬੈਠੀ ਸੀ। ਬੱਚੇ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਵੇਖਣ ਲਈ ਕਾਹਲੇ ਪਏ ਹੋਏ ਸਨ, ਪਰ ਇਥੇ ਟੀ. ਵੀ. ਕਿੱਥੇ ? ਨੰਜੂ ਨੇ ਖੇਸ ਦੀ ਬੁੱਕਲ ਮਾਰੀ ਤੇ ਬੈਲਾ ਚੁੱਕ ਕੇ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਬੋੜੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਮੁੰਗਫਲੀ, ਰਿਓੜੀਆਂ ਤੇ ਗੱਚਕ ਵਗੈਰਾ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ। ਨਿੱਮੋ ਨੇ ਖਿਚੜੀ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਹ ਉਹਦੇ ਮੁਹਰੇ ਬਿਨਾਂ ਸੰਕੋਚ ਬੋਲ ਰਹੀ ਸੀ, “ਨਾ ਐਥੇ ਬਿਜਲੀ ਆ, ਨਾ ਟੀ. ਵੀ. ਆ ਤੇ ਬੱਚੇ ਰੋਈ ਜਾਂਦੇ ਨੇ।” ਨੰਜੂ ਚੁੱਪ ਰਿਹਾ, ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵਰਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ।

ਦੋ ਛੁੱਟੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਸੀ, ਪਰ ਪਿੰਡ ਰਹਿਣਾ ਉਹਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਹੀ ਔਖਾ ਜਿਹਾ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਨਿੱਮੋ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਨ ਵੇਖ, ਉਹਨੂੰ ਇੱਥੇ ਲਿਆਉਣਾ ਵੀ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗਿਆ।

ਰੋਟੀ ਟੁੱਕ ਖਾਣ-ਖਵਾਉਣ ਮਗਰੋਂ ਨਿੱਮੋ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲੀਂ ਲੱਗ ਗਈ। ਨੰਜੂ ਬਜ਼ਾਰ ਗਿਆ, ਮਾਂ-ਪਿਓ ਲਈ ਕੱਪੜੇ, ਰਾਸ਼ਨ ਤੇ ਹੋਰ ਘਰ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਸਤਾਂ ਖਰੀਦ ਲਿਆਇਆ। ਪਿਓ ਬੋਲਿਆ, “ਕਾਹਨੂੰ ਐਨਾ ਖਰਚਾ ਕਰਨਾ ਸੀ ਪੁੱਤ।”

ਦੂਜਾ ਦਿਨ ਨੰਜੂ ਦਾ ਪਿਓ ਨੂੰ ਡਾਕਟਰ ਕੋਲ ਲਿਜਾਦਿਆਂ-ਕਰਦਿਆਂ ਲੰਘ ਗਿਆ। ਪਿੰਡ 'ਚ ਚੰਗਾ ਡਾਕਟਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਿੰਡ ਲਾਗੇ ਇੱਕ ਕਸਬੇ ਜਿਹੇ 'ਚ ਉਹ ਇੱਕ ਕਲੀਨਿਕ 'ਤੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਲੈ ਗਿਆ ਸੀ। ਚੈਕਅਪ ਕਰਵਾ ਕੇ ਦਵਾਈ ਦਿਲਵਾ ਲਿਆਇਆ। ਮਾਂ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਸਾਰੇ ਰੁਪਈਏ ਦਿੱਤੇ। ਵਾਪਸ

ਜਾਣਾ ਸੀ। ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੱਕ ਜਾਣ ਲਈ ਤਾਂਗਾ ਲੈ ਆਇਆ। ਨਿੰਮੇ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਸੁਖ ਦਾ ਸਾਹ ਆਇਆ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਤੁਰਦਿਆਂ ਮਾਂ ਬੂਹੇ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹ ਕੇ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਨੰਜੂ ਵੀ ਅੱਖਾਂ ਭਰ ਆਇਆ। “ਪੁੱਤ ਛੇਤੀ ਚੱਕਰ ਲਾਈਂ ਫੇਰ।” ਮਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ।

ਤਾਂਗਾ ਤੁਰ ਗਿਆ। ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਨਿੰਮੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗੀ, “ਕੀ ਜੀਣਾ ਐ ਇਹਨਾਂ ਦਾ? ਦੋਵਾਂ ਦਿਨਾਂ ‘ਚ ਹੀ ਜੁਆਕ ਰੋਣ ਹਾਕੇ ਹੋ ਗਏ, ਪਿੰਡ ਦੀ ਕੋਹੋ ਜੀ ਹਾਲਤ ਐ।” ਨਿੰਮੇ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਤੇ ਨੰਜੂ ਆਪਣੀਆਂ ਹੀ ਸੋਚਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਆਚਾ, ਵੀਰੀ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਦੋਵਾਂ ਦਿਨਾਂ ‘ਚ ਵੀਰੀ ਵੇਖਣੀ ਤਾਂ ਕੀ ਸਗੋਂ ਪਿੰਡ ‘ਚ ਕਿਸੇ ਕੋਲੋਂ ਉਸਦਾ ਨਾਂ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਸੁਣਿਆ ਸੀ। ਨਾ ਹੀ ਉਹਨੇ ਹਿੰਮਤ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਕੋਲੋਂ ਵੀਰੀ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਦਾ। ਉਹ ਸੋਚਣ ਲੱਗਿਆ, ਹੁਣ ਤੱਕ ਤਾਂ ਉਹ ਕਈ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਮਾਂ ਬਣ ਗਈ ਹੋਵੇਗੀ। ਪਤਾ ਨੀ ਉਹਦੇ ਸਹੁਰੇ ਕਿੱਥੇ ਐ? ਉਹਦੇ ਸੋਚਦੇ-ਸੋਚਦੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਆ ਗਿਆ।

ਉੱਥੇ ਚਾਹ ਵਾਲੀ ਕੁੜੀ ਮੀਰਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਫਿਰ ਮਿਲ ਗਈ। ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਉਡੀਕਦੀ ਹੋਵੇ। ਛੇਤੀ-ਛੇਤੀ ਉਹ ਚਾਹ ਬਣਾ ਲਿਆਈ ਤੇ ਕੱਪਾਂ ‘ਚ ਪਾ ਕੇ ਫੜਾ ਦਿੱਤੀ। ਨੰਜੂ ਨੂੰ ਉਹ ਹੋਰ ਵੀ ਕਾਫੀ ਚੰਗੀ ਲੱਗੀ। ਉਹ ਚਾਹ ਦੇ ਪੈਸਿਆਂ ਨਾਲ ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਵਾਧੂ ਪੈਸੇ ਦਿੰਦਾ ਬੋਲਿਆ, “ਮੀਰਾ ਤੂੰ ‘ਕੱਲੀ ਰਹਿਨੀ ਐਂ ? ਤੇਰਾ ਮਾਂ ਪਿਓ ਕਿੱਥੇ ਐ ? ਪਿੰਡ ਕਿਹੜਾ.....?”

ਮੀਰਾ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਉੱਤਰ ਗਿਆ। ਨੰਜੂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ ਉਸ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਵਾਧੂ ਪੈਸੇ ਵੀ ਨਾ ਫੜੇ, ਮੋੜ ਦਿੱਤੇ। ਉਥੋਂ ਉਹ ਫਿਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੱਧਰ ਨੂੰ ਹੋ ਗਈ, ਮੁੜ ਨਜ਼ਰ ਹੀ ਨਾ ਆਈ। ਨੰਜੂ ਵੇਖਦਾ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ।

ਬੰਬਈ ਜਾ ਕੇ ਉਹ ਸਭ ਕੁੱਝ ਭੁੱਲ ਗਿਆ। ਆਪਣੇ ਕੰਮਾਂ ਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜੁੱਟ ਗਿਆ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਮਾਂ ਦੀ ਲਿਖਵਾਈ ਹੋਈ ਚਿੱਠੀ ਆਈ, ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, “ਤੇਰੇ ਪਿਓ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਵੱਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਦਿਸਦਾ ਨਹੀਂ, ਸੁਣਦਾ ਨਹੀਂ, ਭੁੱਖ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੀ, ਦਮਾ ਹੀ ਖਹਿੜਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ।” ਚਿੱਠੀ ਪੜ੍ਹਕੇ ਅੱਗੋਂ ਨੰਜੂ ਨੇ ਲਿਖਿਆ, “ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਫੌਰਨ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿੱਚ ਭਰਤੀ ਕਰਵਾ ਦੇ ਤੇ ਜਦੋਂ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਲੈ ਕੇ ਆ ਜਾਣਾ।” ਪਰ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਪਿਓ ਦੀ ਮੌਤ ਦੀ ਤਾਰ ਆ ਗਈ। ਹੁਣ ਨੰਜੂ ਦਾ ਪਿੰਡ ਜਾਣਾ

ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਨਿੰਮੇ ਨੇ ਨਾਲ ਜਾਣ ਤੋਂ ਕੰਨੀ ਕਤਰਾਈ ਤਾਂ ਉਹ ਇੱਕਲਾ ਹੀ ਤੁਰ ਪਿਆ।

ਮਾਂ ਤੇ ਕੁੱਝ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਬੈਠੇ ਉਸਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਸ ਨੇ ਆ ਕੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਦਾਹ ਸੰਸਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਫਿਰ ਘਰ ਵੇਚਣ ਲਈ ਗੱਲਬਾਤ ਚਲਾਉਣ ਲੱਗਾ। ਮਾਂ ਨੇ ਸਾਫ-ਸਾਫ ਆਖ ਦਿੱਤਾ, “ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦਾ ਹੱਥੀਂ ਬਣਾਇਆ ਮਕਾਨ ਵੇਚਣ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ। ਮੈਂ ਉਸਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਥੇ ਰਹਿ ਕੇ ਹੀ ਵੇਲਾ ਕੱਢੂੰਗੀ।” ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਨੰਜੂ ਚੁੱਪ ਕਰ ਗਿਆ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਮਾਂ ਪੁੱਤ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਨੰਜੂ ਨੇ ਹੌਂਸਲਾ ਜਿਹਾ ਕਰਕੇ ਪੁੱਛ ਹੀ ਲਿਆ, “ਮਾਂ ਉਹ ਜਿਹੜੀ ਵੀਰੀ ਸੀ ਕਿੱਥੇ ਆ ਹੁਣ?” ਵੀਰੀ ਦਾ ਨਾਂ ਸੁਣਕੇ ਜਿਵੇਂ ਮਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦਮ ਸਭ ਕੁਝ ਯਾਦ ਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। “ਪੁੱਤ ਉਹ ਕਲਜੋਗਣ ਦਾ ਨਾਂ ਕਾਹਤੋਂ ਲੈਨਾ ਐਂ, ਕਾਲੇ ਮੂੰਹ ਆਲੀ ਡੈਣ ਸੀ।”

“ਕਿਉਂ ਮਾਂ ਕੀ ਗੱਲ.....?” ਨੰਜੂ ਬੋਲਿਆ। “ਵੇ ਉਹਨੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤਾ ਈ ਗੰਦ ਪਾਇਆ। ਕਲੰਕ ਲਾਤਾ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਨੂੰ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀਹਦਾ ਜੁਆਕ ਸੀ ਕੁੱਖ ‘ਚ। ਸਾਰੇ ਪੁੱਛ-ਪੁੱਛ ਹਟ ਗਏ, ਘਰ ਦਿਆਂ ਨੇ ਕੁੱਟ ਮਾਰ ਕੇ ਘਰੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤੀ। ਤੇ ਫਿਰ ਕਮਲਿਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਗਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਤੁਰੀ ਫਿਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ ਤੇ ਥੋੜੇ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਪਾਗਲ ਹੋ ਗਈ। ਲੋਕੀਂ ਫੜ੍ਹ ਕੇ ਕੁੱਟ ਦਿੰਦੇ, ਗਾਹਲਾਂ ਦਿੰਦੀ। ਖਾਣ-ਪੀਣ, ਨਹਾਉਣਾ-ਧੋਣਾ ਸਭ ਭੁੱਲ ਗਈ। ਹਰ ਵੇਲੇ ਬੁੜ-ਬੁੜ ਕਰਦੀ, ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀਹਨੂੰ ਦਿੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ।” ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਤੇ ਨੰਜੂ ਬੈਠਾ ਸੁਣੀ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਹੋਰਾਨ ਹੋਇਆ। “ਫੇਰ ਮਾਂ ਕੀ ਬਣਿਆ?”

“ਫੇਰ ਐਂਹ ਪਿੱਪਲ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਈ ਕੁੜੀ ਜੰਮੀ, ਤੇ ਆਪ ਤਾਂ ਮਰ ਗਈ ਕੁੜੀ ਜੰਮ ਕੇ..... ਤੇ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਬੁੱਢਾ ਲੈ ਗਿਆ, ‘ਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਪਾਣੀ ਪਿਆਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਉਹਨੇ ਹੀ ਪਾਲੀ-ਸਾਂਭੀ, ਹੁਣ ਵੱਡੀ ਹੋ ਗਈ ਆ, ਉਹ ਬੁੱਢਾ ਵੀ ਮਰ ਗਿਆ।” ਮਾਂ ਬੋਲ ਹਟੀ।

“ਹੁਣ ਕਿੱਥੇ ਰਹਿੰਦੀ ਆ?” ਨੰਜੂ ਜਿਵੇਂ ਹੁਣੇ ਹੀ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ।

“ਹੁਣ ਟੇਸ਼ਨ ‘ਤੇ ਚਾਹ ਬਣਾਉਂਦੀ ਐ।”

“ਅੱਛਾ - ਅੱਛਾ, ਮੀਰਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਉਹਦਾ ਨਾਂ ਕਿਤੇ?”

“ਹਾਂ ਹਾਂ ਮੀਰਾ ਈ ਐ, ਤੈਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪਤੇ ਪੁੱਤ?”

“ਸਾਨੂੰ ਚਾਹ ਪਿਆਈ ਸੀ ਉਹਨੇ।”

ਨੰਜੂ ਦਾ ਮੱਥਾ ਠਣਕਿਆ। ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਵਿਚ ਕਹਿ ਉੱਠਿਆ, “ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਧੀ ਐ ਮੀਰਾ, ਉਏ ਹੋਏ ਹੋਏ। ” ਬੀਤੇ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤਾਜ਼ੀਆਂ ਹੋ ਹੋ ਨੰਜੂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਗਈਆਂ ਤੇ ਖੌਰੂ ਪਾਉਣ ਲੱਗੀਆਂ। ਜਦੋਂ ਵੀਰੀ ਨੇ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਿੱਦ ਕੀਤੀ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਉਦੋਂ ਕਿੰਨਾ ਦੁਖੀ ਹੋਕੇ ਘਰੋਂ ਭੱਜਿਆ ਸੀ। ਬੀਤੇ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰ ਉਹ ਅੱਖਾਂ ਭਰ ਆਇਆ। ਕੋਠੜੀ 'ਚ ਜਾਕੇ ਪੈ ਗਿਆ। ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ, “ ਕੀ ਪਤੈ, ਜੇ ਵੀਰੀ ਕਹਿ ਦਿੰਦੀ ਕਿ, “ਏਹ ਮੇਰੇ ਪੇਟ ਵਿੱਚ ਬੱਚਾ ਨੰਜੂ ਦਾ ਐ।” ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਨਾ ਮਾਰਦੇ ਲੋਕ। ਹਾਏ ਓਏ ਰੱਬਾ, ਐਨਾ ਜ਼ੁਲਮ ? ਮੈਂ ਤਾਂ ਕਾਇਰ ਹਾਂ। ” ਉਹਦਾ ਜੀਅ ਕੀਤਾ ਕਿ ਭੱਜ ਕੇ ਮੀਰਾ ਕੋਲ ਚਲਿਆ ਜਾਵੇ। ਪਰ ਰਸਮ ਸੀ ਕਿ ਚਿਖਾ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾਉਣ ਵਾਲਾ ਤਿੰਨ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣਾ ਨਿਵਾਸ ਛੱਡ ਕੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਘਰੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਤਦੇ ਹੀ ਮਜਬੂਰ ਸੀ। ਉੱਧਰੋਂ ਛੁੱਟੀਆਂ ਵੀ ਬਹੁਤੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਤਾਂ ਫਿਰ ਮਾਂ ਨੇ ਤੇਹਰਵਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਅੰਤਮ ਰਸਮਾਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਕਾ ਲਈਆਂ ਸਨ।

ਮਾਂ ਨੂੰ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਦੇ ਆਸਰੇ ਛੱਡ ਉਹ ਬੰਬਈ ਵੱਲ ਚਲ ਪਿਆ ਤੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਆਉਂਦੇ ਸਾਰ ਉਹ ਚਾਹ ਵਾਲੀ ਦੁਕਾਨ 'ਤੇ ਆ ਟੱਪਕਿਆ। ਮੀਰਾ ਨੂੰ ਆਖਣ ਲੱਗਿਆ, “ ਮੀਰਾ ਤੂੰ ਵੀਰੀ ਦੀ ਕੁੜੀ ਐਂ ? ” ਇਹ ਸੁਣਦੀ ਮੀਰਾ ਉਸ ਵੱਲ ਬਿਟ-ਬਿਟ ਤੱਕਣ ਲਗ ਪਈ ਤੇ ਫਿਰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਸਿਰ ਹਿਲਾ ਕੇ ਬੋਲੀ, “ਹਾਂ”। ਨੰਜੂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਮੀਰਾ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਬੋਲਿਆ, “ਤੇਰਾ ਪਿਓ ਕੌਣ ਐਂ ਮੀਰਾ ?” ਤਾਂ ਮੀਰਾ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਦਾ ਰੰਗ ਹੀ ਉੱਤਰ ਗਿਆ ਉਹ ਬੋਲੀ, “ ਨਹੀਂ ਨਹੀਂ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਤਾਂ ਬਹੁਤਾ ਕਮੀਨਾ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮੀ ਤੇ ਦਗ਼ਾਬਾਜ਼ ਸੀ। ” ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਨੰਜੂ ਨੂੰ ਲੱਗਾ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਉਹਦੇ ਕਾਲਜੇ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਨੇ ਛੁਰਾ ਖੋਭ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਕੰਬਦੀ ਜਿਹੀ ਅਵਾਜ਼ 'ਚ ਬੋਲਿਆ, “ਜੇ ਤੂੰ ਉਹਨੂੰ ਜਾਣਦੀ ਈ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫੇਰ ਤੈਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪਤੈ?” ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਮੀਰਾ ਉਹਦੇ ਵੱਲ ਅੱਖਾਂ ਪਾੜ-ਪਾੜ ਵੇਖਣ ਲਗ ਪਈ ਤੇ ਕੁੱਝ ਮਿੰਟਾਂ ਬਾਅਦ ਫਿਰ ਬੋਲੀ, “ਜੇ ਉਹ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਵਖਤਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਕੇ ਨਾ ਜਾਂਦਾ, ਡੁੱਬ ਜਾਣਾ। ” ਨੰਜੂ ਨੇ ਹੁਣ ਅੱਖਾਂ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਗੱਡ ਲਈਆਂ ਸਨ ਤੇ ਮੀਰਾ ਨਾਲ ਅੱਖ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲਾ ਰਿਹਾ। ਨੀਵੀਂ ਪਾਈ ਹੀ ਉਹ ਬੋਲਿਆ, “ ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਤੇਰਾ ਪਿਓ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਫੇਰ ?”

“ਫੇਰ ਮੈਂ ਉਹਦੇ ਟੁੱਕੜੇ-ਟੁੱਕੜੇ ਕਰ ਦੇਉਂ, ਉਹਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਕੱਢ

ਲਉਂ।” ਇਹ ਕਹਿਕੇ ਮੀਰਾ ਅੱਖਾਂ 'ਚ ਘਸ਼ੁੰਨ ਦੇ ਕੇ ਰੋਣ ਲਗੀ। ਉਹ ਬੋਲੀ, “ ਬਾਊ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਜਖਮਾਂ 'ਤੇ ਕਾਹਨੂੰ ਲੁਣ ਛਿੜਕਦੈਂ ? ਹੁਣ ਉਹ ਕਿਉਂ ਆਏਗਾ ? ਕਿਤੇ ਮਰ ਖਪ ਗਿਆ ਹੋਣੈ, ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਵਾਗੂੰ। ਜੇ ਜਿਉਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਇੱਕ ਵਾਰ ਜ਼ਰੂਰ ਆਉਂਦਾ।” ਅੱਖਾਂ ਪੂੰਝਦੀ ਨੇ ਅੰਗੀਠੀ 'ਤੇ ਚਾਹ ਵਾਲੀ ਕੇਤਲੀ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ। ਅੰਗੀਠੇ ਵਿੱਚ ਮੱਘਦੇ ਲਾਲ ਅੰਗਿਆਰਿਆਂ ਵਲ ਉਹ ਇੱਕ ਟਕ ਤੱਕੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੀਰਾ ਨੇ ਚਾਹ ਦਾ ਕੱਪ ਫੜਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, “ਲੈ ਬਾਊ ਚਾਹ ਪੀ ਲੈ, ਐਵੇਂ ਵਾਧੂ ਦੀ ਫੋਕੀ ਜਿਹੀ ਹਮਦਰਦੀ ਦਾ ਕੀ ਫੈਦਾ ਐ। ਤੇਰੇ ਵਰਗੇ ਬਾਊ ਉਂਜ ਈ ਕੱਲੀ ਕਾਹਰੀ ਕੁੜੀ ਵੇਖ ਕੇ, ਦਿਲ ਪਰਚਾਉਣ ਖਾਤਰ ਈ ਹਮਦਰਦੀ ਕਰਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਐਥੇ ਆ ਆ ਕੇ। ”

ਨੰਜੂ ਜਿਵੇਂ ਧਰਤੀ 'ਚ ਈ ਗੱਡਿਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਉਹਦੇ ਵਿੱਚ ਉਕਾ ਹੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਖ ਦੇਵੇ, ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਪਿਓ ਹਾਂ। ਉਹ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਖਲੋਤਾ ਚਾਹ ਪੀਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਕੱਪ ਰੱਖ ਕੇ, ਬਟੂਆ ਕੱਢਿਆ, ਕਾਫੀ ਸਾਰੇ ਰੁਪਈਏ ਮੀਰਾ ਨੂੰ ਦਿੰਦਾ ਬੋਲਿਆ, “ਲੈ ਮੀਰਾ ਰੱਖ ਲੈ, ਤੇਰੇ ਕੰਮ ਆਉਣਗੇ। ”

“ਨਹੀਂ ਬਾਊ, ਮੀਰਾ ਲਾਲਚਣ ਨਹੀਂ ਐਂ, ਭੀਖ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੀ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਮੈਂ, ਹੱਕ ਦੀ ਈ ਖਾਂਦੀ ਆਂ।” ਇੱਕ ਕੱਪ ਦੇ ਪੈਸੇ ਰੱਖ ਕੇ ਦੂਜੇ ਵਾਪਸ ਕਰਦੀ ਮੀਰਾ ਬੋਲੀ। ਨੰਜੂ ਨੇ ਵਾਪਸ ਰੁਪਈਏ ਜੇਬ ਵਿੱਚ ਪਾ ਲਏ। ਏਨੇ ਨੂੰ ਗੱਡੀ ਨੇ ਚੀਕ ਮਾਰੀ, “ ਬਾਊ ਜੀ ਗੱਡੀ ਆ ਗਈ ਤੇਰੀ। ”

ਨੰਜੂ ਭਰੇ ਮਨ ਨਾਲ ਅਟੈਚੀ ਚੁੱਕ ਗੱਡੀ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਪਿਛੇ ਵੇਖਿਆ ਮੀਰਾ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਤੇ ਖੜ੍ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਵੇਖ ਰਹੀ ਸੀ। ਤੇ ਫੇਰ ਗੱਡੀ ਛੱਕ-ਛੱਕ ਕਰਦੀ ਅਗਾਂਹ ਨੂੰ ਚੱਲਦੀ ਗਈ। ਮੀਰਾ ਪਿੱਛੇ-ਪਿੱਛੇ ਰਹਿੰਦੀ ਗਈ। ਉਹ ਵੇਖਦਾ ਹੀ ਰਿਹਾ ਪਿੱਛੇ ਭਉਂ ਕੇ, ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਉਹ ਦਿਸਣੋਂ ਨਾ ਹੱਟ ਗਈ।

ਨੰਜੂ ਦਾ ਬੰਬਈ ਆ ਕੇ ਭੋਰਾ ਵੀ ਮਨ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਰਿਹਾ। ਹਰ ਵੇਲੇ ਹੀ ਮੀਰਾ ਦੀ ਯਾਦ ਸਤਾਉਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਕਦੀ-ਕਦੀ ਮੀਰਾ ਤੇ ਵੀਰੀ ਉਹਦੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਵੀਰੀ ਨੰਜੂ ਨੂੰ ਤਾਹਨੇ-ਮੇਹਣੇ ਦਿੰਦੀ, “ਤੂੰ ਮਰਦ ਨਹੀਂ, ਨਾਮਰਦ ਐਂ, ਤੂੰ ਕਾਇਰ ਐਂ, ਤੂੰ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹੀ ਆਪਣੀ ਧੀ ਨਾ ਪਛਾਣ ਸਕਿਆ ਪਾਪੀਆ? ” ਉਹ ਘਬਰਾ ਕੇ ਉੱਠ ਬਹਿੰਦਾ। ਤਰੇਲੀਆਂ ਆ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਅਪਰਾਧੀ ਸਮਝਣ ਲੱਗਾ। ਮੱਥਾ ਫੜ੍ਹ ਕੇ ਬੈਠਾ ਰਹਿੰਦਾ। “ ਮੀਰਾ ਨੂੰ ਮੈਂ ਕਿਵੇਂ ਲੈ ਸਕਦਾ ਹਾਂ?” ਇਹੋ ਸਵਾਲ ਉਸਦੇ ਦਿਮਾਗ 'ਤੇ ਬੋਝ ਪਾਈ ਰੱਖਦਾ।

ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਕਰੇ ਕਿ, “ ਮੀਰਾ ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਪਿਓ ਹਾਂ। ” ਇੰਝ ਉਹ ਪੇਸ਼ਾਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਘਿਰਿਆ ਰਹਿੰਦਾ। ਉਹਦੇ ਦਫ਼ਤਰ ਦੇ ਅਤੇ ਘਰ ਦੇ ਵੀ ਕੰਮ ਛੁਟਣ ਵਾਲੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਹ ਦ੍ਰਿੜ ਇਰਾਦਾ ਕਰਕੇ ਤੁਰ ਪਿਆ, ਤੇ ਨਿੱਮੋ ਕੋਲ ਉਹ ਨੇ ਬੈਂਕ ਦੇ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਲਈ ਟੂਰ 'ਤੇ ਜਾਣ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਪਿੰਡ ਵੱਲ ਚੱਲ ਪਿਆ। ਉਹ ਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਬੈਠਾ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਮਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਸੱਚੀਂ-ਮੁੱਚੀਂ ਦੱਸ ਦੇਵੇਗਾ ਤੇ ਮੀਰਾ ਨੂੰ ਉਹਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ। ਦਾਦੀ-ਪੋਤੀ ਇੱਕਠੀਆਂ ਰਹਿਣਗੀਆਂ, ਮੀਰਾ ਦਾਦੀ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰੇਗੀ ਤੇ ਮਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੁਖ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਤੇ ਫਿਰ ਕਿਧਰੇ ਕੋਈ ਮੁੰਡਾ ਦੇਖ ਕੇ ਮੀਰਾ ਦੇ ਹੱਥ ਪੀਲੇ ਕਰ ਦਿਆਂਗੇ।

ਗੱਡੀ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਰੁਕੀ। ਉਹ ਉਤਰ ਗਿਆ। ਅੱਗੇ ਮੀਰਾ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਮੂਹਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਾਰੀ ਭੀੜ ਜੁੜੀ ਖੜ੍ਹੀ ਸੀ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਉਹਦੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੀ ਖੜ੍ਹੇ ਸਨ। ਉਹਨੇ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਪੁੱਛਿਆ, “ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਏਥੇ ? ”

“ ਉਹ ਸੀ ਨਾ ਉਹ ? ”

“ ਉਹ ਕੌਣ ? ” ਨੰਜੂ ਨੇ ਘਬਰਾਕੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ ਉਹ ਵੀਰੀ ਦੀ ਕੁੜੀ, ਲਵਾਰਿਸ ਸੀ ਵਿਚਾਰੀ, ਮੀਰਾ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਜ਼ਹਿਰ ਖਾ ਲਈ ਤੇ ਮਰ ਗਈ ਐ । ”

“ ਕਿਉਂ ਮਰ ਗਈ ? ” ਨੰਜੂ ਚਕਾਚੌਂਧ ਹੋਇਆ।

“ ਰਾਤ ਕਿਸੇ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਇੱਕਲੀ ਵੇਖ ਕੇ ਇੱਥੇ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ਕੀਤਾ, ਸ਼ਰਾਬੀ ਸੀ ਕੋਈ ਤੇ ਉਹ ਸਹਿਣ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੀ, ਮਰ ਗਈ। ਪਤਾ ਨੀ ਕੌਣ ਸੀ ਸਾਲਾ, ਵਿਚਾਰੀ ਨਾਲ । ”

ਕੋਲ ਖੜ੍ਹਾ ਇੱਕ ਲਫੰਗਾ ਜਿਹਾ ਬੋਲਿਆ, “ ਓ ਜੇਹੇ ਜੀ ਮਾਂ ਸੀ, ਉਹੋ ਜੀ ਧੀ ਸੀ, ਵੀਰੀ ਕਿਹੜਾ ਘੱਟ ਸੀ ? ਪਤਾ ਨੀ ਏਹੇ ਕੀਹਦੀ ਸੀ ? ”

ਨੰਜੂ ਪੱਥਰ ਬਣਿਆ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਚੀਕ-ਚੀਕ ਕੇ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ, “ ਵੀਰੀ ਦਾ ਕੋਈ ਦੋਸ਼ ਨਹੀਂ, ਮੇਰਾ ਦੋਸ਼ ਐ ਸਾਰਾ, ਮੈਂ ਮੀਰਾ ਦਾ ਪਿਓ ਆਂ। ” ਪਰ ਉਹ ਬੋਲ ਨਾ ਸਕਿਆ। ਸੁੰਨ ਵੱਟਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੀਰਾ ਚੌਫਾਲ ਪਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਹਦੀ ਲਾਸ਼ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪਾਟੀ-ਪੁਰਾਣੀ ਜਿਹੀ ਚਾਦਰ ਨਾਲ ਢਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਲੋਕੀਂ ਉਹਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਚੰਦਾ ਇੱਕਠਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਨੰਜੂ ਕਾਫੀ ਸਾਰੇ ਰੁਪਈਏ ਮੀਰਾ ਦੇ ਸਸਕਾਰ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਓਪਰਾ ਜਾਣ ਕੇ ਕੋਈ

ਵੀ ਉਹਦੇ ਵੰਨੀ ਪੈਸੇ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਇਆ। ਉਹ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਖੜ੍ਹਾ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਹੁਣ ਵੀ ਕੋਈ ਉਸ ਤੋਂ ਪੈਸੇ ਮੰਗੇ ਤੇ ਉਹ ਦੇਵੇ! ਪਰ ਲੋਕ ਪਰ੍ਹੇ-ਪਰ੍ਹੇ ਹੀ ਫਿਰ ਰਹੇ ਸਨ।

ਏਨੇ ਨੂੰ ਲੋਕ ਮੀਰਾ ਦੀ ਲਾਸ਼ ਨੂੰ ਟੁੱਟੀ ਜਿਹੀ ਮੰਜੀ 'ਤੇ ਪਾ ਕੇ “ ਰਾਮ ਨਾਮ ਸੱਤ ਹੈ, ” ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਿਵਿਆਂ ਵੱਲ ਨੂੰ ਚੱਲ ਪਏ।

ਨੰਜੂ ਅੱਖਾਂ 'ਚੋਂ ਹੰਝੂ ਕਰਦਾ.....ਅਰਥੀ ਚੁੱਕੀ ਜਾਂਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦਾ ਰਿਹਾ.....।

ਆਪਣਾ - ਆਪਣਾ ਦਾਅ

- ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਵਿਰਾਟ ਚਤੁਰਵੇਦੀ

ਮੈਡਮ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ, “ਜੱਗਾ ਆਇਆ ਏ ਜੀ।”

ਉਹ ਉਹਦਾ ਨਾਂ ਸੁਣਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਉਹ ਚਿੜ੍ਹ ਗਈ। ਫਿਰ ਸੋਚਣ ਲੱਗੀ, “ਜਦੋਂ ਦੀ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਬਣੀ ਆਂ, ਏਹੋ ਜਿਹੇ ਲੋਕੀਂ ਸੈਂਕੜੇ ਈ ਭੌਂਕਦੇ ਤੁਰੀ- ਫਿਰੀ ਜਾਂਦੇ ਨੇ।” ਜੱਗੇ ਆਏ ਦੀ ਮੈਡਮ ਨੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ। ਨਹਾਉਣ ਲਈ ਗੁਸਲਖਾਨੇ 'ਚ ਵੜ ਗਈ। ਡੇਢ ਕੁ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ, ਬੜੇ ਹੀ ਅਰਾਮ ਨਾਲ, ਸੱਜ-ਫੱਥ ਕੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਕੈਬਨ 'ਚ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਆਣ ਬੈਠੀ। ਚਪੜਾਸੀ ਨੇ ਜੱਗੇ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਉਹਦੀ ਵਾਰੀ- ਸਿਰ ਸੌਂਦਿਆ।

ਜੱਗਾ ਡੇਢ ਕੁ ਘੰਟਾ ਬੈਠਾ ਅੱਕ- ਅੱਕ ਕੇ ਲਾਲ-ਪੀਲਾ ਹੁੰਦਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਵੇਲੇ ਦੀ ਨਜ਼ਾਕਤ ਵੇਖ ਕੇ ਚੁੱਪ ਸੀ। ਜੱਗੇ ਨੇ ਖੁੱਲ੍ਹਾ- ਡੁੱਲ੍ਹਾ ਕੁਰਤਾ ਤੇ ਬਨਾਰਸੀ ਕਿਨਾਰਿਆ ਵਾਲੀ ਧੋਤੀ ਪਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਪਈਆਂ ਤਿਉੜੀਆਂ ਮਿਟਾਉਂਦਾ ਉਹ ਮੈਡਮ ਦੇ ਲਾਗੇ ਆਇਆ, ਸਾਹਮਣੇ ਪਏ ਸੋਫੇ 'ਤੇ ਬੈਠਦਾ ਹੋਇਆ ਬੋਲਿਆ, “ਮੈਡਮ ਜੀ, ਨਮਸਤੇ ਜੀ।”

“ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਬਹੁਤਾ ਵਕਤ ਨਹੀਂ, ਗੱਲ ਦੱਸ ਕੀ ਐ?” ਮੈਡਮ ਨੇ ਬੇਰੁਖੀ ਜਿਹੀ ਵਿਖਾਈ।

“ਲਗਦਾ ਐ, ਬਹੁਤੀਓਂ ਈ ਪਾਵਰ ਆ ਗਈ ਐ ਮੈਡਮ, ਪੈਰ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਲੱਗੇ ਰਹਿਣ ਦੇ।”- ਜੱਗਾ ਖਿੜਿਆ

“ਫੇਰ ਕੀ ਹੋਜ਼?” ਮੈਡਮ ਵੀ ਟਪਕੀ।

“ਤੇ ਫੇਰ ਮੇਰਾ ਮੂੰਹ ਖੁੱਲ੍ਹ ਸਕਦਾ ਐ, ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਕਹਿ ਦੇਣੈ।”

“ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਕੀ ਹੋਜ਼ ?”

“ਹਾਲੇ ਬਾਬੂ ਜੀ ਜ਼ੋਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਨੇ, ਮੇਰਾ ਮੂੰਹ ਖੋਲ੍ਹਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਹੋਰ ਵੀ ਮੁਸੀਬਤ ਬਣ ਸਕਦੈ ਤੇ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਬਿਗੜਜ਼ੂ, ਪੰਗਾ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਜ਼ੂ।”

“ਰੁਪਈਏ ਚਾਹੀਦੇ ਐ,” ਮੈਡਮ ਖੁਸ਼ਕ ਹੁੰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਗਲ ‘ਚੋਂ ਬੋਲੀ।

“ਜ਼ੁਬਾਨ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਬੋਲ ਮੈਡਮ, ਜੱਗੇ ਨੂੰ ਐਂ ਬੋਲਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਤਾਂ ਬਾਬੂ ਜੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹੈ- ਨਹੀਂ ਤੇ ਤੂੰ ਤਾਂ ਬਾਬੂ ਜੀ ਦੀ.....।”

“ਜੱਗਿਆ ?”

ਮੈਡਮ ਉੱਚੀ ਸਾਰੀ ਚੀਕੀ। “ਏਹ ਨਾ ਭੁੱਲ, ਮੈਂ ਇੱਕੋ ਹੀ ਇਸ਼ਾਰੇ ਤੇਰੀ ਸਾਰੀ ਲੀਡਰੀ ਘੋਟਦੂੰ..... ਤੈਨੂੰ ਸਣੇ ਤੇਰੇ ਪੋਤੜੇ ਵੀ..... ਰੋਲ ਕੇ ਰੱਖ ਦੂੰ ਮੈਂ, ਤੇਰੇ ਵਰਗੇ ਵੀਹ ਲੰਗੋੜ ਭੌਂਕਦੇ ਫਿਰਦੇ ਐ, ਤੇ ਜੇ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਵਰਗਿਆਂ ਲੰਡਰ ਲੰਗੋੜਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਡਰ ਗਈ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰ ਕਿਵੇਂ ਚਲਾਉਂਗੀ ? ਇਹ ਬਾਂਦਰ ਘੁਰਕੀਆਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਦੇਹ, ਹੋਰ ਕਹਿਣਾ ਤਾਂ ਕੁਝ ਕਹਿ.....।”

“ਨਹੀਂ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਈਂ ਮੈਂ ਕਹਿਣਾ, ਹੁਣ ਤੂੰ ਵੇਖੀਂ, ਅਗਾਂਹ - ਅਗਾਂਹ ਹੁੰਦਾ ਕੀ ਐ ?” ਜੱਗਾ ਤੈਸ਼ 'ਚ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਬੋਲਦਾ ਕਾਹਲੀ ਕਾਹਲੀ ਟੁਰਦਾ ਹੋਇਆ।

ਮੈਡਮ ਨੇ ਤੁਰੰਤ ਹੀ ਇੱਕ ਪੁਲਿਸ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੂੰ ਉਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ, “ਜੱਗੇ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਕੋਸ਼ ਪਾ ਦਿਓ। ਖਸਮਾਂ ਖਾਣਾ ਨਾ ਹੋਵੇ..... ਅੰਦਰੇ ਈ ਤਾੜਿਆ ਰਹੇ।” ਆਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਮੈਡਮ ਉੱਠ ਗਈ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਸਮਾਜ ਸੇਵਕਾ ਪ੍ਰਭਾ ਦੇਵੀ ਆ ਗਈ। ਪ੍ਰਭਾ ਨੇ ਇੱਕ ਮੰਤਰੀ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਸਮਾਜ ਸੇਵਾ ਬਥੇਰੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ ਤੇ ਹੁਣ ਵੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮ ਸੀ। ਪਹਿਲੋਂ ਉਹਦੀ ਹਾਲਤ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖ਼ਰਾਬ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਪਿਓ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲ ‘ਚ ਮਾਸਟਰ ਸੀ। ਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮਰ-ਖੱਪ ਗਈ ਸੀ, ਟੀ. ਬੀ. ਸੀ ਉਸ ਨੂੰ। ਪਿਓ ਰਿਟਾਇਰ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਰੋਟੀ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ‘ਲਾਲੇ’ ਪੈ ਗਏ। ਇੱਕ ਭਰਾ ਸੀ, ਉਹ ਵੀ ਬੰਬੇ ਵੱਲ ਭੱਜ ਗਿਆ, ਕੋਈ ਅਤਾ-ਪਤਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਕਿਥੇ ਦੜਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ? ਪ੍ਰਭਾ ਮੈਟ੍ਰਿਕ ਕੁ ਤੱਕ ਹੀ ਪੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਨੌਕਰੀ ਮਿਲੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਤੇ ਵਿਆਹ ਵੀ ਹਾਲੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ। ਹੌਲੇ-ਹੌਲੇ ਉਹ ਚੰਗੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ‘ਚ ਆਉਂਦੀ ਗਈ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੇਵਾ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਸਹਾਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਹਾਸੇ ਦਿੱਤੇ, ਸਰਬੰਧੀ ਦਿੱਤੇ, ਘਰ ਦਿੱਤਾ, ਤੇ ਇੰਝ ਹੀ ਉਹ “ਸਮਾਜ ਸੇਵਕਾ” ਬਣ ਗਈ। ਵੱਡੇ- ਵੱਡੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨੇਤਾਵਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸ਼ਾਨ ਨਾਲ ਕਰਦੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਾਰਾਂ ‘ਚ ਬਹਿ ਕੇ ਹੋਟਲਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਂਦੀ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ‘ਚ ਸ਼ਿਰਕਤ ਕਰਦੀ, ਭਾਸ਼ਣ ਦਿੰਦੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਸਮਾਜ ਸੇਵਕਾ ਵਜੋਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਉੱਘੀ ਹੋ ਗਈ।

ਇੱਕ ਵਾਰ ਪ੍ਰਭਾ ਦੇਵੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਹਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਨਾਲ ਫੋਟੋ ਵੀ ਖਿੱਚੀ ਗਈ। ਉਸ ਫੋਟੋ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਐਨਾ ਬਲ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ‘ਛੁਰੀ’ ਬਣ ਗਈ ਬਹੁਤ ਤਿੱਖੀ! ਪ੍ਰਭਾ

ਦੇਵੀ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸੀ ਤੇ ਉਹਦੇ ਕੋਲ ਲੰਬਾ- ਚੌੜਾ ਬੰਗਲਾ ਵੀ ਸੀ। ਬੰਗਲੇ 'ਚ ਕਈ ਜਣੇ ਨੌਕਰ-ਚਾਕਰ ਸਨ ਤੇ ਉੱਚੀ ਨਸਲ ਦਾ ਬਦੇਸ਼ੀ ਕੁੱਤਾ ਵੀ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪੈਸੇ- ਧੇਲੇ ਦੀ ਉੱਕਾ ਹੀ ਕੋਈ ਕਮੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੀ। ਬਿਸਕੁਟ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਫੈਕਟਰੀ ਵੀ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ।

“ਹਾਂ, ਕੀ ਹਾਲ ਐ ਤੇਰਾ ਪ੍ਰਭਾ?” ਮੈਡਮ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਵੇਹਦੀ ਸਾਰ ਹੀ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਹਾਲ ਖਰਾਬ ਈ ਏ ਮੈਡਮ, ਜਦ ਦੇ ਬਾਬੂ ਜੀ ਅੰਦਰ ਗਏ ਐ, ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਈ ਠੰਡਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਸਰਕਾਰੀ ਅਫਸਰਾਂ ਦੇ ਮਨ ਬਦਲ ਗਏ, ਕੰਮ-ਕਾਜ ਬਦਲ ਗਏ। ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਇੱਕ ਗੱਲ ਆਖਾਂ, ਬੁਰਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਮਨਾਉਂਗੀ?”

“ਕਹਿ- ਕਹਿ ਕੀ ਕਹਿਣਾ ਐਂ ਮੈਂ ਕਾਹਦਾ.....?”

“ਜੱਗੇ ਨੂੰ ਤੂੰ ਬਿਨਾਂ ਵਜ੍ਹਾ ਈ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਵਾਇਆ ਹੋਇਆ, ਬਾਬੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਰਿਹਾ ਵਿਚਾਰਾ, ਫੇਰ ਝਗੜੇ- ਝਮੇਲੇ ਹੋਏ ਤਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਭੱਜਾ, ਥੋੜੇ ਘਰ ਦਾ ਡੂੰਘਾ ਭੇਤੀ ਐ। ਸੋ ਗੱਲਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ ਗੁਪਤ, ਕਿਧਰੇ ਬਕ ਦੇਉਗਾ, ਮੂੰਹ ਫੱਟ ਬੜੇ। ਥੋਨੂੰ ਲੈਣੇ ਦੇ ਦੇਣੇ ਪੈ ਜਾਣਗੇ।”

“ਨੀ ਕਿਥੇ ਦੇਣੇ ਪੈ ਜਾਣਗੇ? ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਹਾਲੇ ਕੁਝ ਸ਼ੁਰੂ ਈ ਨਹੀਂ ਕਰਿਆ। ਜਦੋਂ ਕਰਾਂਗੇ ਵੇਖੀ ਜਾਊਗੀ। ਸੋਚ ਸਮਝ ਕੇ ਕਰਾਂਗੇ, ਪਹਿਲਾ ਕੱਚਾ ਮਾਲ ਇੱਕਠਾ ਕਰਨੈਂ। ਕੁਝ ਖਰਚਾਂਗੇ। ਫੇਰ ਠੋਸ ਕੰਮ ਦੀ ਸੋਚਾਂਗੇ। ਤੇ ਰਹੀ ਗੱਲ ਬਾਊ ਜੀ ਦੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਜ਼ੇਲ 'ਚ ਸਾਰੀਆਂ ਈ ਸੁਖ- ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਦਿਵਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਨੇ, ਦੇਸੀ ਘਿਓ ਦੇ ਪਰੌਠੇ, ਮਟਰ-ਪਨੀਰ, ਆਂਡੇ, ਮੀਟ, ਸ਼ਰਾਬ ਸਭ ਕੁਛ ਮਿਲਦੇ ਉਥੇ। ਤੇ ਉਮਰ ਦੇ ਸੱਠ ਵਰ੍ਹੇ ਸ਼ਾਨ- ਸ਼ੌਕਤ ਨਾਲ ਰਹਿਣਾ ਈ ਠੀਕ ਐ। ਤੇ ਜੱਗੇ ਦੀ ਗੱਲ ਇਓਂ ਐਂ, ਜੇ ਜੱਗਾ ਕੁਝ 'ਬਕੂ' ਤਾਂ ਬਾਊ ਈ ਫ਼ਸੂ। ਪੰਜ- ਸੱਤ ਵਰ੍ਹੇ ਹੋਰ ਅੰਦਰ ਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੋ ਜਾਊ। ਤਦ ਤੱਕ ਮੈਂ ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੀੜਾਂ ਲਾਹ ਲਉਂ। ਮੈਂ ਵੀ ਬਥੇਰਿਆਂ ਨਾਲ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਕਰਨੈਂ।”

“ਤੂੰ ਕੀਹਦੇ ਨਾਲ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ ਕਰਨਾ ਐਂ ਮੈਡਮ?” ਪ੍ਰਭਾ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਔਰ ਕਾਲੇ ਮੂੰਹ ਵਾਲੀ ਤਰਨੀ ਨੂੰ ਵੇਖੁਗੀ, ਜੀਹਨੇ ਮੇਰੇ ਘਰੇ ਅੱਗਾਂ ਲਾਈਆਂ ਸੀ। ਬਾਊ ਜੀ ਨੂੰ ਫ਼ਸਾ ਕੇ ਪੁੱਠੇ-ਸਿੱਧੇ ਕੰਮ ਕਰਵਾਏ, ਨੱਕ ਵੱਢੀ ਐ, ਬਥੇਰੀਆਂ ਰੰਗ-ਰਲੀਆਂ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਮਨਾਂਦੀ ਰਹੀ। ਹੁਣ ਵੇਖੂੰ ਉਹਨੂੰ....। ਇੱਕ ਵਾਰ ਮੈਨੂੰ ਆਂਹਦੀ ਸੀ, ਤੂੰ ਅੱਜ ਦੀ ਸੁਸਾਇਟੀ

ਮੁਤਾਬਕ ਨਹੀਂ ਐਂ। ਕੁਦਰਤ ਨੇ ਤੇਰੇ ਵਰਗੀਆਂ ਨੂੰ ਘਰੇ ਈ ਰਸੋਈ 'ਚ ਤੜੀਆਂ ਰਹਿਣ ਨੂੰ ਬਣਾਇਐ, ਜੁਆਕ ਜੰਮੋਂ, ਝਾੜੂ ਫੇਰੋ, ਭਾਂਡੇ ਮਾਂਜੋ, ਖਸਮਾਂ ਤੋਂ ਛਿੱਤਰ ਪ੍ਰੇਡ ਵੀ ਕਰਾਓ! ਤੇ ਤੂੰ.....ਪੜ੍ਹੀਆਂ-ਲਿਖੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਕਿਵੇਂ ਆ ਸਕਦੀ ਐਂ?” ਤੇ ਇੱਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਗਲਤ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਸੁਣੀ, ਕੁੱਤੀ ਨੂੰ ਫਿਟਕਾਰਾਂ ਵੀ ਪਾਈਆਂ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਸ਼ਰਮ ਨੀ ਆਉਂਦੀ ਮੇਰੇ ਖਸਮ ਨਾਲ ਰੰਗ ਰਲੀਆਂ ਮਨਾਉਂਦੀ ਫਿਰਦੀ ਨੂੰ? ਹੋਟਲਾਂ 'ਚ ਗਲਤ-ਕਾਰੇ ਕਰਦੀ ਫਿਰਦੀ ਐਂ।” ਪਰ ਕੰਜਰੀ ਉਦੋਂ ਹਟਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀ। ਹੁਣ ਬਦਲੇ ਲਵਾਂਗੀ। ਸੱਚ ਹਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਅੱਗੋਂ ਆਂਹਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, “ਰੋਕ ਲੈ ਆਵਦੇ ਖਸਮ ਨੂੰ, ਉਹ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਸੜ੍ਹਾਂਦ ਤੋਂ ਅੱਕਿਆ ਹੀ ਮੇਰੀਆਂ ਖਸਬੂਆਂ ਲੈਂਦਾ ਰਹਿੰਦੈ। ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਹੈ ਕੀ? ਜਲੇਬੀ ਵਰਗੀ ਤਾਂ ਹੈਂ ਤੂੰ, ਤੇ ਜਲੇਬੀਆਂ ਜਦੋਂ ਬੇਹੀਆਂ ਹੋ ਜਾਣ, ਤਾਂ ਕੁੱਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ।” ਮੈਂ ਇੰਝ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ-ਸੁਣ ਮਰ ਜਾਂਦੀ ਹੁੰਦੀ, ਸੀਨੇ ਪਏ ਫੱਟ ਸੀਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸਾਂ, ਤੇ ਹੁਣ ਰੱਬ ਨੇ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ ਐ। ਬਾਬੂ ਜੀ ਅੰਦਰ ਨੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਪਾਵਰ ਆ ਹੁਣ! ਕੰਜਰੀ ਬੰਬੇ ਭੱਜ ਗਈ, ਬੰਦੇ ਲਾਏ ਹੋਏ ਐ ਮਗਰ, ਸੂਹੀਏ ਆਪੇ ਲੱਭ ਲੈਣਗੇ।”

“ਪਰ ਮੈਡਮ, ਬਾਬੂ ਜੀ ਤਾਂ ਜ਼ੇਲ 'ਚ ਤੰਗ-ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਐਨਾ ਜ਼ੁਲਮ ਨਾ ਕਰੀਂ।” ਪ੍ਰਭਾ ਦੇਵੀ ਨੇ ਹੋਰ ਸੀਖ ਲਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਨਾ ਕਾਹਦੀ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ, ਉਦੋਂ ਜਵਾਕਾਂ ਦਾ ਵੱਗ ਮੇਰੇ ਗਲ ਪਾ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਭੱਜ ਤੁਰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਬਾਊ ਤੇ ਸੌਕਣ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਹਿੱਕ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹੀ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਮਾਰਦਾ ਕੁਟਦਾ ਰਿਹੈ। ਟਕੇ ਟਕੇ ਨੂੰ ਤਰਸਾਉਂਦਾ ਰਿਹੈ। ਤੇ ਮੈਂ ਨੀ ਸੀ ਉਦੋਂ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਹੁੰਦੀ? ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਗੁੰਡਿਆਂ ਤੋਂ ਕੁਟਵਾਇਆ ਸੀ। ਪਿਓ ਨੂੰ ਜ਼ੇਲ ਭਿਜਵਾਇਆ ਸੀ। ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਦੋਂ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਨਾ ਹੋਈ ਹੋਵਾਂਗੀ? ਪ੍ਰਭਾ ਦੇਵੀਏ, ਉਹ ਬੜਾ ਮੱਕਾਰੀ ਬੰਦਾ ਐ। ਤੂੰ ਭਾਵੇਂ ਸਾਡੀ ਪੁਰਾਣੀ ਲਿਹਾਜ਼ਤ ਐਂ, ਪਰ ਉਹਨੂੰ ਜਾਣ ਨਾ ਸਕੀ। ਹੁਣ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਜ਼ੇਲ 'ਚ ਰਹੂ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗੂ ਕਿ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ਐਂ?”

“ਚਲੋ, ਭਾਈ ਥੋਡੀ ਆਪਣੀ ਘਰੇਲੂ ਕਹਾਣੀ ਐ, ਮੈਂ ਕੀ ਲੈਣਾ? ਹੋਰ ਕੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਐ?” ਪ੍ਰਭਾ ਬੋਲੀ।

“ਮਨ ਜ਼ਰਾ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋਊ ਤਾਂ ਸੋਚਾਂਗੀ। ਕੱਲ੍ਹ ਪੁਲੀਸ ਦਾ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਆਇਆ ਸੀ। ਚੰਗਾ ਅਫਸਰ ਐ। ਤਰੱਕੀ ਕਰਵਾ ਦੁੰਗੀ ਸ਼ਾਹ ਰਾਹ ਉਸਨੂੰ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਐ। ਅਜੇ ਬਾਬੂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਜ਼ੇਲ 'ਚ ਆਰਾਮ ਕਰਵਾਉਣਾ ਤੇ

ਮੈਂ ਸਰਕਾਰ ਚਲਾਉਣੀ ਐਂ।”

“ਪਿੰਡ ਸਾਡੇ ਗੁਆਂਢਣ ਐ ਨਾ ਪੰਨੀ ? ਗੰਦੀ ਰੰਨ ਦਾ, ਉਹਦਾ ਵੀ ਹਾਲੇ ਨਖਰਾ ਸਾੜਨਾ ਐਂ। ਜਦ ਮੈਂ ਪਾਣੀ ਭਰਨ ਖੂਹ 'ਤੇ ਜਾਂਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਉਹਦਾ ਮੁੰਡਾ ਕਾਲੂ ਮਰ ਜਾਣਾ, ਮੇਰੇ ਪੱਪੂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ ਹੀ ਕੁਟਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਹਦੇ ਦਿਓਰ ਨੇ ਇੱਕ ਦਿਨ ਮੈਨੂੰ ਗੰਦਾ ਮਖੌਲ ਕਰਿਆ, ਮੈਂ ਉਲਾਂਭਾ ਦੇਣ ਗਈ, ਤਾਂ ਅੱਗੋਂ ਮੈਨੂੰ ਆਂਹਦੀ, “ਮੁੰਡੇ ਫਸਾਉਣੀ ਐਂ ਪਿੰਡ ਦੇ, ਤੇ ਮੇਰੇ ਦਿਓਰ ਨੂੰ ਵੀਤੇ ਹੁਣ ਉਲਟੇ ਦੋਸ਼ ਦਿੰਨੀ ਐਂ। ਨੌਂ ਸੋ ਚੂਹਾ ਖਾ ਕੇ ਬਿੱਲੀ ਹੱਜ ਨੂੰ ਚੱਲੀ, ਚੱਲ ਏਥੋਂ ਭੱਜ ਜਾ, ਬੇਸ਼ਰਮ ਜਿਹੀ, ਬੇ-ਹਯਾ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਫੇਰ ਬਾਬੂ ਜੀ ਪਿੰਡ ਆਏ ਤਾਂ ਨੱਕ ਵੱਢੀ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਉਲਟਾ-ਪੁਲਟਾ ਸਮਝਾ ਕੇ ਉਹਦੇ ਕੰਨ ਭਰਤੇ। ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕਲੇਸ਼ ਪੁਆ ਤਾ। ਤਿੰਨ-ਚਾਰ ਦਿਨ ਬਾਬੂ ਜੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਨਾ ਬੁਲਾਇਆ, ਤੇ ਮੈਂ ਉਹਦੇ ਗਲ ਬਾਂਹਵਾ ਪਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, “ਕੀ ਗੱਲ ਕਾਹਦਾ ਗੁੱਸਾ ਐ?” ਤਾਂ ਬਾਬੂ ਜੀ ਭੁੜਕ ਪਏ.....ਅਖੇ ਤੂੰ ਤਾਂ ਪਿੰਡ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਪਟਦੀ ਫਿਰਦੀ ਏਂ, ਮੇਰੇ ਮੂਹਰੇ ਨਾਟਕ ਰਚਦੀ ਏਂ।”

“ਹੁਣ ਮੈਂ ਲਊਂਗੀ ਬਦਲੇ ਕੁੱਤੀ ਤੋਂ, ਮੂੰਹ ਤੇ ਚਾਟੇ ਮਾਰ-ਮਾਰ ਕੇ ਕਹੂੰ ਮਨ ਆਈਆਂ।” ਮੈਡਮ ਨੇ ਦਿਲ ਦੀ ਕਹੀ।

“ਜੇ ਹੈਅ ਈ ਮਹੱਲੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਸਿਆਪੇ ਸਹੇੜੀ ਰੱਖੇ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰ ਕਿਵੇਂ ਚਲਾਏਂਗੀ ?” ਪ੍ਰਭਾ ਨੇ ਹੋਰ ਨਵੀਂ ਸੀਖੜੀ ਬਾਲਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਸਰਕਾਰ ਚਲਾਉਣਗੇ ਕੁਲੈਕਟਰ, ਪੁਲੀਸ-ਕਮਿਸ਼ਨਰ, ਦਰੋਗੇ, ਸਿਪਾਹੀ ਤੇ ਤਸੀਲਦਾਰ ਆਪੇ, ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਨੈਂ ? ਮੇਰੇ ਕੰਮ, ਆਪੇ ਮੇਰਾ ਪੀ. ਏ. ਕਰੀ ਜਾ ਰਿਹੈ। ਜਿਥੇ ਆਂਹਦੇ ਅਗੁੰਠਾ ਲਾਈ ਜਾਨੀ ਆਂ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਮਾਸਟਰ ਵੀ ਲਾ ਲਿਐ, ਨਾਂ ਲਿਖਣਾ ਸਿਖਾਉਂਦੇ ਆ ਕੇ। ਵੇਂਹਦੀ ਜਾਈਂ, ਹੁਣ ਮੈਂ ਫਰਾਟੇਦਾਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਬੋਲਿਆ ਕਰੂੰਗੀ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਈ ਆਉਂਦੇ ਐਂ।

“ਪ੍ਰਭਾ ਪੰਜ ਕੁਲ ਪੰਜ-ਸੱਤ ਕੇਸ ਐ। ਇੱਕ ਕਿਸੇ ਹੋਂਡ ਕਲਰਕ ਦਾ ਐ, ਤਰੱਕੀ ਕਰਕੇ ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਬਣਾਉਣੈ। ਤੇ ਏਰੀਅਰ ਦਾ ਕੇਸ ਵੀ ਐ। ਇੱਕ ਵਪਾਰੀ ਘਨਸ਼ਾਮ ਦਾ ਕੇਸ ਐ। ਉਹਦਾ ਵਿਚਾਰੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਈ ਕੰਮ ਠੱਪ ਹੋ ਗਿਐ। ਗੋਦਾਮਾਂ ਨੂੰ ਸੀਲ ਲੱਗੀ ਪਈ ਐ। ਕਾਰਖਾਨੇ ਬੰਦ ਕਰਤੇ। ਪੈਸੇ-ਧੋਲੇ ਆਲਾ ਵੱਡਾ ਬੰਦਾ ਐ। ਚੋਣਾਂ ‘ਚ ਮੱਦਦ ਕਰੂ, ਤੇ ਕਰਵਾਊਗਾ ਵੀ। ਇੰਝ ਦੇ ਹੀ ਦੋ-ਕੁ ਹੋਰ ਕੇਸ ਐ।” ਪ੍ਰਭਾ ਦੇਵੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਦੱਸ ਕੇ ਜਿਵੇਂ ਸੁੱਖ ਦਾ ਸਾਹ ਲਿਆ।

“ਠੀਕ ਐ, ਮੈਂ ਪੀ ਏ ਨੂੰ ਬੁਲਾਨੀ ਆਂ, ਕੰਮ ਕਰਵਾ ਦਿਆਂਗੀ ਪਰ ਕੁਝ ਕੰਮ ਤੈਨੂੰ ਮੇਰੇ ਕਰਨੇ ਪੈਣਗੇ।”

“ਹਾਂ- ਹਾਂ, ਬੋਲੋ ਮੈਡਮ।”

“ਪਿੰਡ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਐ ਬੁੱਢੀ, ਉਥੇ ਈ ਰਹਿੰਦੀ ਐ। ਚਿੜੀਮਾਰਨੀ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਐ ਉਹ। ਤੇ ਤੂੰ ਜਾ ਕੇ ਉਹਦਾ ਟੁੱਟਾ- ਭੱਜਾ ਜਿਹਾ ਘਰ ਮਰੁੰਮਤ ਕਰਵਾ ਦੇ। ਉਹਦੇ ਸਾਰੇ ਖਾਣੇ- ਪੀਣੇ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਤੂੰ ਹੀ ਕਰਨਾ ਐਂ, ਤੇ ਦਸ ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ ਉਹਨੂੰ ਕਿਤੋਂ.....। ਇੱਕ ਉਹ ਠਾਕੁਰ ਜਗਨ ਨਾਥ ਐ, ਮੇਰਾ ਚਾਚਾ ਵਾਹੀ ਕਰਦੇ ਐ ਨਾ ਉਥੇ, ਤੇ ਠਾਕੁਰ ਉਹਨੂੰ ਸਤਾਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਐ। ਮੈਂ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਸਿੱਧਾ ਪੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦੀ, ਇੱਕ-ਦਮ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਮੈਂ। ਤੂੰ ਜਾ ਕੇ ਆਪੇ ਹੀ ਕਰ.....ਉਹਦੀ ਕੁੱਟ ਮਾਰ ਕਰਵਾ ਦੇਹ, ਤੇਰੇ ਮਗਰ ਬਥੇਰੇ ਲੰਡਰ-ਫੰਡਰ ਹੋਗੇ ਐ ਬਾਕੀ ਮੈਂ ਭੇਜਦੂੰਗੀ.....।”

“ਠੀਕ ਐ ਮੈਡਮ, ਕੰਮ ਕੱਲ੍ਹ ਹੀ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ਸਾਰੇ, ਮੈਂ ਜਾ ਕੇ ਅੱਜ ਹੀ ਕਰ ਦਿੰਨੀ ਆਂ ਸਭ ਬੰਦੋਬਸਤ, ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਆਹ ਮੇਰੇ ਕੰਮ.....।”

“ਤੇਰੇ ਤਾਂ ਹੁਣੇ ਈ.....।” ਮੈਡਮ ਨੇ ਘੰਟੀ ਵਜਾਈ, ਪੀ.ਏ. ਬੁਲਾਇਆ ਤੇ ਕਿਹਾ, “ਪ੍ਰਭਾ ਦੇਵੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕੇਸ ਰਫਾ-ਦਫਾ ਕਰੋ, ਬੋੜੇ ਦਿਨਾਂ ‘ਚ ਹੀ, ਕੱਲ੍ਹ ਪਰਸੋਂ ਤਕ, ਇਹਦੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਈ ਹੋ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਨੇ।”

“ਹੋਰ ਹੁਕਮ ਜੀ।” ਪੀ.ਏ. ਨੇ ਕਿਹਾ।

“ਤੁਸੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ ਓ।”

ਪ੍ਰਭਾ ਦੇਵੀ ਨਮਸਤੇ ਬੁਲਾ ਕੇ ਉੱਠ ਖਲੋਈ, ਤੇ ਤੁਰੀ ਆਉਂਦੀ ਉਹ ਸੋਚਦੀ ਆ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ, “ਪਿੰਡ ਦੀ ਉਜੱਡ ਜਿਹੀ ਔਰਤ ਕਿਵੇਂ ਹੋਲੇ-ਹੋਲੇ ਸਿਆਣੀ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਐ। ਸਮਝਦਾਰ ਹੋਣਾ ਤੇ ਫੇਰ ਨਾਲੋਂ-ਨਾਲ ਖਤਰਨਾਕ ਵੀ ਹੋਣਾ..... ਇਹ ਬੜੇ ਵੱਡੇ ਗੁਣ ਹਨ। ਹੁਣ ਏਸ ਕੰਜਰੀਂ ਤੋਂ ਸੰਭਲ-ਸੰਭਲ ਕੇ ਈ ਰਹਿਣਾ ਪੈਣਾ ਐ.....।”

ਆਖਿਰ ਉਹ ਹਾਰ ਗਿਆ

- ਬਿਜ਼ ਮੋਹਨ ਸਰਮਾ

ਦਿਨ ਛਿਪਦਿਆਂ ਹੀ ਰਾਮੀ ਚਾਚੇ ਦੇ ਢਿੱਡ 'ਚ ਪੀੜ ਉੱਠੀ। ਪੀੜ ਨਾਲ ਉਹ ਨਿਢਾਲ ਜਿਹਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਰਵਟਾਂ ਲੈ ਲੈ ਮੱਛੀ ਵਾਂਗ ਤੜਫਣ ਲੱਗਿਆ। ਰਤੀਆ ਚਾਚੀ ਘਬਰਾ ਗਈ। ਉਹਨੇ ਛੇਤੀਓਂ ਹੀ ਅਜਵੈਨ ਦੀ ਫੱਕੀ ਤੇ ਗਰਮ ਗਰਮ ਦੁੱਧ ਦਾ ਗਿਲਾਸ ਉਹਨੂੰ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਪੀੜ ਹੋਣੋਂ ਨਾ ਹਟੀ। ਚਾਚੀ ਨੇ ਉਹਦੇ ਢਿੱਡ 'ਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰਨਾ ਚਾਹਿਆ ਤਾਂ ਚਾਚਾ ਜਿਵੇਂ ਝੰਜੋੜਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਅੱਖਾਂ ਟੱਡ-ਟੱਡ ਚਾਚੀ ਨੂੰ ਦਬਕਾਉਣ ਲੱਗਾ, “ ਕਿਉਂ ਨਾਟਕ ਕਰਦੀ ਐਂ ਸਾਲੀਏ, ਜਾ ਕੇ ਵੈਦ ਤੋਂ ਪੁੜੀਆਂ ਲੈ ਆ। ”

ਦੁੱਧ ਨਾਲ ਹਰਿੰਡਾਂ ਦਾ ਤੇਲ ਲੈ ਆਵਾਂ ? ” ਚਾਚੀ ਬੜੀ ਸੰਜੀਦਗੀ ਨਾਲ ਬੋਲੀ। “ ਮੇਰੀ ਜਾਨ ਲੈਣ ਖੜ੍ਹੀ ਐਂ, ਵੱਡੀ ਜਾਦੂਗਰਨੀ ਕਿਤੋਂ ਦੀ ਤਸ਼ਾਲੇ ਕਰਦੀ ਐਂ। ” ਚਾਚੇ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਹੱਥ ਨਾਲ ਪਰ੍ਹੇ ਧੱਕਿਆ।

ਚਾਚਾ ਦਰਦ ਨਾਲ ਜ਼ੋਰ-ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਚੀਕਣ ਲੱਗਾ। ਉਹਦੇ ਮੰਜੇ ਲਾਗੇ ਮੁਹੱਲੇ ਦੇ ਲੋਕੀਂ ਆਣ ਖੜ੍ਹੇ।

ਬੋੜੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ 'ਚ ਵੈਦ ਆ ਗਿਆ, ਢਿੱਡ ਟੋਹ ਕੇ ਵੇਖਿਆ, ਨਬਜ਼ ਵੇਖੀ, ਸਾਰੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਜਾਚ ਕੀਤੀ ਤੇ ਹਸਪਤਾਲ ਜਾ ਕੇ ਚੈੱਕ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀ ਤਾਕੀਦ ਕਰਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਰਤੀਆ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮੈਲੀ ਜਿਹੀ ਧੋਤੀ ਦੇ ਇੱਕ ਪੱਲਿਉਂ ਕੁਝ ਨੋਟ ਕੱਢ ਕੇ ਵੈਦ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੇ। ਛੇਤੀ ਹੀ ਲੇਖਮਾ ਆ ਗਿਆ, ਘਰੇ ਜੁੜੀ ਖੜ੍ਹੀ ਭੀੜ ਦੇਖ ਕੇ ਉਹ ਘਬਰਾ ਗਿਆ। ਚਾਚੇ ਦੀ ਲੰਮੀ ਬਿਮਾਰੀ ਤੋਂ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਟੁੱਟ ਜਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਾਰਟ ਟਾਈਮ ਵੀ ਡਿਊਟੀ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹਦਾ ਹੱਥ ਤੰਗ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਚਾਚੇ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਹੈ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ, ਖਤਮ ਹੋਣ ਦਾ ਨਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੀ। ਚਾਚੇ ਦਾ ਢਿੱਡ ਬੁਲਬੁਲੇ ਵਾਂਗ ਫੁੱਲ ਗਿਆ ਤੇ ਉਹਦਾ ਰੰਗ ਪੀਲਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਲੇਖਮਾ ਕੋਠੇ ਵਿੱਚ ਗਿਆ ਤੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਪੈਸਾ-ਪੋਲਾ ਵੇਖਣ ਲੱਗਾ। ਘਰ ਵਾਲੀ ਨੂੰ ਕੋਲ ਸੌਂਦਿਆ। ਘਰ ਵਾਲੀ ਨੇ ਟਰੰਕ ਵਿੱਚੋਂ ਦੋ ਚਾਂਦੀ ਦੀਆਂ ਚੂੜੀਆਂ ਕੱਢ ਕੇ ਉਹਨੂੰ ਫੜ੍ਹਾ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਲੇਖਮਾ ਚੂੜੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਹੋ ਲਿਆ।

ਲੇਖਮਾ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਵੇਲੇ ਖੰਘਦਿਆਂ-ਖੰਘਦਿਆਂ ਚਾਚੇ ਦੇ

ਫੇਫੜੇ ਵੀ ਖਰਾਬ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਹੁੱਕਾ ਪੀਣ ਕਰਕੇ ਸਾਹ ਵਾਲੀਆਂ ਨਾਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਧੂੰਆ ਜੰਮ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਕੀ ਮਜ਼ਾਲ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਵੀ ਹੁੱਕਾ ਠੰਡਾ ਹੋਣ ਦੇਵੇ! ਬੁੱਢਾ ਸਰੀਰ ਤੇ ਫੇਰ ਲਗਾਤਾਰ ਬਦ-ਪਰਹੇਜ਼ੀ। ਦਵਾਈਆਂ ਕਦੋਂ ਤੱਕ ਬਚਾਈ ਜਾਣਗੀਆਂ ? ਪਰਸੋਂ ਰਾਤ ਨੂੰ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਦੇ ਵਿਆਹ 'ਚੋਂ ਮਿਠਾਈ ਤੇ ਭੋਜਨ ਆਇਆ, ਬਾਰਾਂ ਲੱਭੂ ਸੀ, ਵੀਹ ਕੁ ਕਚੌਰੀਆਂ ਸਨ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਤੇ ਦਹੀਂ ਦਾ ਰੈਤਾ ਅਲੱਗ ਸੀ। ਰਾਤ ਨੂੰ ਉੱਠ ਕੇ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਚੱਟ ਗਿਆ। ਸਵੇਰੇ ਜੁਆਕ ਖਾਲੀ ਭਾਂਡੇ ਦੇਖ ਕੇ ਰੋਣ ਲੱਗੇ। ਘਰ ਵਾਲੀ ਵੀ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਹੀ ਬੁੜ ਬੁੜਾਂਦੀ ਰਹੀ। “ ਢਿੱਡ ਆ ਕਿ ਖੂਹ.....ਕਦੇ ਭਰਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ” ਪਰ ਚਾਚੇ ਨੂੰ ਕੀਕਣ ਸਮਝਾਵੇ? ਬੜਾ ਜ਼ਿੰਦੀ ਹੈ ਚਾਚਾ, ਫੇਰ ਮੂੰਹ ਫੱਟ ਵੀ ਬੜਾ ਹੈ ਗਾਹਲਾਂ ਦੰਦਾ ਹੈ।

ਲੇਖਮਾ ਨੇ ਚਾਚੇ ਨੂੰ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨੂੰ ਜਨਰਲ ਵਾਰਡ ਵਿੱਚ ਰੂਮ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਦਾਖਲ ਹੁੰਦੇ ਸਾਰ ਚਾਚੇ ਨੂੰ ਡਾਕਟਰਾਂ ਨੇ ਸੂਏ ਲਾਏ ਤੇ ਦਰਦ ਇੱਕ ਵਾਰ ਕੁਝ ਥੰਮ ਗਿਆ। ਜਾਚ-ਪੜਤਾਲ ਤੇ ਸਾਰੇ ਟੈਸਟ ਹੋਏ। ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਢਿੱਡ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਪੱਥਰੀ ਜਾਂ ਭਾਰੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਅਪ੍ਰੈਸ਼ਨ ਹੋਵੇਗਾ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸਵੇਰ ਸਾਰ ਚਾਚੇ ਨੂੰ ਅਪ੍ਰੈਸ਼ਨ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਰਤੀਆ ਤੇ ਲੇਖਮਾ ਬਾਹਰ ਗੇਟ ਕੋਲ ਬੈਠ ਗਏ। ਰਤੀਆ ਨੂੰ ਏਹੋ ਫਿਕਰ ਹੀ ਵੱਢ ਵੱਢ ਖਾ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ, “ਜੇ ਚਾਚਾ ਨਾ ਬਚਿਆ ਤਾਂ ਲੇਖਮਾ ਤਾਂ ਜੀਂਦੇ ਜੀਅ ਮਰ ਜਾਵੇਗਾ। ਹੇ ਰੱਬਾ ਹੁਣ ਤਾਂ ਤੂੰ ਹੀ ਲਾਜ ਰੱਖੀ। ” ਅਚਾਨਕ ਉਹਨੂੰ ਬਹੁ ਦਾ ਖਿਆਲ ਆਇਆ, ਕਿੰਨੀ ਗੁਣਵਾਨ ਬਹੁ ਐ, ਗੋਰੀ ਚਿੱਟੀ ਸੀ ਵਿਚਾਰੀ ਤੇ ਹੁਣ ਗਰੀਬੀ ਤੇ ਫਿਕਰਾਂ ਦੀ ਮਾਰੀ ਕਾਲੀ-ਕਲੂਟੀ ਹੋ ਗਈ ਐ, ਔਲਾਦ ਵੀ ਭਲਾ ਕਿਸੇ ਦੀ ਵੱਸ ਦੀ ਗੱਲ ਐ? ਜੇ ਆਪਣਾ ਵੱਸ ਚੱਲੇ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਮੁੰਡੇ ਹੀ ਲੈਣ, ਕੁੜੀਆਂ ਹੀ ਕਿਉਂ ਲੈਣ? ਫੇਰ ਸਾਡੇ ਲੇਖਮਾ ਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਘਰ ਦਾ ਸ਼ਿਗਾਰ ਨੇ। ਏਨੇ ਨੂੰ ਅਪ੍ਰੈਸ਼ਨ ਬਿਏਟਰ ਖੁੱਲ੍ਹਿਆ ਤੇ ਸਟਰੇਚਰ 'ਤੇ ਚਾਚਾ ਬੇਹੋਸ਼ ਪਿਆ ਸੀ। ਚਾਚੀ ਦੀ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਭੰਗ ਹੋ ਗਈ। ਮਾਂ-ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਇੱਕ ਝਟਕਾ ਜਿਹਾ ਲੱਗਾ। ਸਟਰੇਚਰ 'ਤੇ ਪਏ ਚਾਚੇ ਦੇ ਮਗਰੋ-ਮਗਰ ਉਹ ਚੱਲ ਪਏ।

ਦਸ ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਰਸ ਨੇ ਛੁੱਟੀ ਦੇਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਚਾਚੇ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਾਰਡ ਦੀਆਂ ਛੱਤਾਂ 'ਚ ਟੰਗੇ ਹੋਏ ਪੱਖਿਆਂ 'ਤੇ ਟਿਕੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਰਤੀਆ ਗਹਿਰੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬੀ, ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਗਈ

ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਚਾਚੇ 'ਤੇ ਕਪੜਾ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਲੇਖਮਾ ਵੀ ਉਦਾਸ ਹੈ, ਉਹ ਗੋਡਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਿਰ ਲਈ ਬੈਠ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਤੀਆ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਹਾਲਤ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਗਲ ਚੋਂ ਚੈਨੀ ਲਾਹ ਕੇ ਉਹ ਲੇਖਮਾ ਨੂੰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਹਿਚਕਚਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਫੜਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਗੂੜੀ ਨੀਂਦੇ ਸੁੱਤਾ ਅਚਾਨਕ ਜਾਗਿਆ ਚਾਚਾ ਬੋਲਦਾ ਹੈ, “ ਤਿੰਨ ਸੌ ਰੁਪਈਆ ਚਾਹੀਦੇ, ਰਮੇਸ਼ਵਰ ਤੋਂ ਫੜ੍ਹ ਲਿਆਓ। ”

“ਬੁੱਢੇ ਵਾਰੇ ਤੇਰੀ ਅਕਲ ਮਾਰੀ ਗਈ ਐ। ” ਖਿੜ ਕੇ ਰਤੀਆ ਨੇ ਚਾਚੇ ਨੂੰ ਦੁਰਕਾਰਿਆ। “ਉਹ ਤਾਂ ਆਪ ਹੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਨੂੰ ਆਉਂਦਾ ਸੀ, ” ਸਮਝਾਉਣ ਦੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਚਾਚੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ। ਲੇਖਮਾ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਕਰੰਟ ਹੀ ਲੱਗ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਰਮੇਸ਼ਵਰ ਦਾ ਨਾਂ ਉਹ ਨਹੀਂ ਸੁਣ ਸਕਦਾ। ਉਹਦੇ ਤੋਂ ਪੈਸੇ ਲੈਣੇ ਤਾਂ ਧੀ ਵੇਚਣ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਉਹਦੇ ਲਈ ਆਤਮ ਹੱਤਿਆ ਹੀ ਸਮਝੇ।

ਰਮੇਸ਼ਵਰ ਸੱਤ-ਅੱਠ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਧਰੋਂ ਬਾਹਰੋਂ ਆਕੇ ਇੱਥੇ ਵਸਿਆ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਆਣ ਕੇ ਉਹਨੇ ਕਾਫੀ ਜ਼ਮੀਨ- ਜ਼ਾਇਦਾਦ ਬਣਾ ਲਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਕਾਰੋਬਾਰ ਉਹਦਾ ਬੜਾ ਵਧੀਆ ਚੱਲ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ। ਅਚਾਨਕ ਪਿਛਲੇ ਵਰ੍ਹੇ ਉਹਦੀ ਪਤਨੀ ਮਰ ਗਈ, ਬੱਚਾ ਹੋਣਾ ਸੀ, ਕੇਸ ਗਲਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਜਵਾਨ ਬਹੁ ਦੀ ਮੌਤ 'ਤੇ ਰੋਇਆ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਰਮੇਸ਼ਵਰ ਨੇ ਦੂਜਾ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਣ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਹੌਲੇ ਹੌਲੇ ਉਹਨੇ ਚਾਚੇ ਨੂੰ ਮਨਾ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪੋਤੀ ਦਾ ਹੱਥ ਉਹਦੇ ਹੱਥ ਦੇ ਦੇਵੇ।

ਲੇਖਮਾ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵੱਡੀ ਧੀ ਲਈ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਵਰ੍ਹੇ ਟੋਲੇ। ਕਿਉਂ ਕਿ ਵੱਡੀ ਵਿਆਹੁਣ ਜੋਗੀ ਹੋਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਹਨੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਬਾਈਂ ਗੱਲਬਾਤ ਚਲਾਈ ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਤੇ ਪਾਟੇ ਹੋਏ ਮੂੰਹ ਵੇਖ ਉਹਦੇ ਹੋਸ਼-ਹਵਾਸ ਹੀ ਉੱਡ-ਪੁੱਡ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਕਿ ਚਾਚੇ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਤੋਂ ਕੁਝ ਛੁਟਕਾਰਾ ਮਿਲ ਜਾਏ ਤਾਂ ਕੁੱਝ ਕਰੇਗਾ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਰਮੇਸ਼ਵਰ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਚਾਚੇ ਨੇ ਗੱਲ ਛੇੜ ਲਈ। ਕਹਿੰਦਾ, “ ਉਸ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਲੜਕੀ ਹੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਹੋਰ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ। ਲੇਖਮਾ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਸੱਪ ਹੀ ਸੁੰਘ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਸੁੰਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਚਾਚੇ ਨੇ ਮਾਂ-ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਚੁੱਪ ਵੇਖ ਕੇ ਫੇਰ ਗੱਲ ਚਲਾਈ ਤੇ ਰਤੀਆ ਨੇ ਲੋਕ ਲਾਜ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਦਿਆਂ ਉਹਨੂੰ ਚੁੱਪ ਕਰਾਉਣਾ ਚਾਹਿਆ ਪਰ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਮੁਕਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਲੇਖਮਾ ਨੂੰ ਆਖਣ ਲੱਗਾ,

“ ਬੰਦੇ ਦੀ ਉਮਰ ਨਹੀਂ ਕੰਮ ਵੇਖੀਦਾ ਐ। ”

“ ਅੱਖਾਂ ਮੁੰਦ ਕੇ ਕੁੜੀ ਦਾ ਗਲਾ ਘੁੱਟ ਦਿਆਂ ? ” ਲੇਖਮਾ ਚੀਕਿਆ।

“ ਰਮੇਸ਼ਵਰ ਵਿੱਚ ਕੀ ਖੋਟ ਐ ? ” ਚਾਚੇ ਨੇ ਕਿਹਾ।

“ ਫੁੱਲ ਵਰਗੀ ਕੁੜੀ ਉਸ ਅਧਧੜ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਦਿਆਂ, ਇਹ ਕਿਵੇਂ? ”

“ ਚੰਗਾ ਫਿਰ, ਮਰਦੇ ਦਮ ਤੱਕ ਕਰਜ਼ਾ ਲਾਹੁੰਦਾ ਰਹੀਂ। ” ਚਾਚਾ ਬੋਲਿਆ, ਇਹ ਸੁਣ ਲੇਖਮਾ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਉੱਤਰ ਗਿਆ। ਉਹ ਭਰੇ ਮਨ ਨਾਲ ਉਥੋਂ ਤੁਰ ਗਿਆ। ਬਹੁ ਪੱਥਰ ਹੀ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਗਈ ਜਿਵੇਂ। ਸੋਚਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁੰਮ ਗਈ।

ਇਕ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ ਮੂੰਹ-ਹਨੇਰੇ ਹੀ ਰਤੀਆ ਚਿਲਮ ਰੱਖਦੀ ਚਾਚੇ ਕੋਲ ਹੋ-ਕੇ ਬਹਿ ਗਈ ਤੇ ਧੀਮੀ ਆਵਾਜ਼ 'ਚ ਬੋਲਣ ਲੱਗੀ, “ਗੱਲ ਸੁਣ, ਕੰਨ ਕਰ ਮੇਰੇ ਵੰਨੀਂ। ”

“ਕੀ ਆਫਤ ਐਹੋ ਜਹੀ ਆਗੀ।” ਚਾਚਾ ਬੁੜ-ਬੁੜਾਇਆ।

“ਕਾਕਾ ਲੇਖਮਾ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਨਿਭਾ ਸਕਦਾ।” ਰਤੀਆ ਰੋਣ ਲੱਗੀ। “ ਮੈਂ ਮਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਆਂ, ਤੇ ਤੂੰ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ.....। ” ਚਾਚਾ ਖਿੜ ਕੇ ਬੋਲਿਆ। “ ਐਤਕੀਂ ਠੀਕ ਹੋ ਕੇ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਾਰ ਕਰ ਲੈ। ” ਰਤੀਆ ਨੇ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ, “ਮੇਰੀ ਕੋਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਹੀਂ, ਇੱਕ ਮੁੰਡਾ ਸੀ ਵਿਆਹ ਤਾ, ਤੁਸੀਂ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਕਰੋ ਪਏ।” ਬੋਲਦਾ-ਬੋਲਦਾ ਚਾਚਾ ਖੰਘਣ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਚਾਚੀ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਉਠ ਗਈ। “ਕਿਹੋ ਜਾ ਬੰਦਾ ਐ, ਹਰੇਕ ਗੱਲ ਦਾ ਮਤਲਬ ਗਲਤ ਈ ਕੱਢ ਲੈਂਦਾ ਐ, ਮੇਰੇ ਤਾਂ ਕਰਮ ਸੜ ਗੇ, ਮਾਪਿਆਂ ਨੇ ਏਹਦੇ ਪੱਲੇ ਬੰਨ੍ਹ 'ਤੇ, ਨਿਰ੍ਹਾ ਲੁਟਾਊ ਬੰਦੇ, ਕੀ ਕਮਾਇਆ ਤੇ ਖੱਟਿਆ ਏਹਨੇ। ਤਾਜ਼ ਕੁਟਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਐ, ਮਾੜੀਆਂ ਆਦਤਾਂ, ਮੈਂ ਜੋ ਔਰਤ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਕਰ ਲੈਂਦੀ, ਆਵਦੀ ਸੋਨੇ ਵਰਗੀ ਨੂੰਹ ਤੇ ਪੁੱਤ ਦੀ ਦੁਰਗਤ ਤਾਂ ਨਾ ਹੋਣ ਦਿੰਦੀ।”

ਚਾਚੇ ਨੂੰ ਨੂੰਹ ਉੱਕਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਭਾਉਂਦੀ। ਉਹ ਗਾਹਲਾਂ ਦਿੰਦਾ-ਦਿੰਦਾ ਮੂੰਹੋਂ ਝੱਗ ਸੁੱਟਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਫ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਸਾਂ ਈ ਬੋਲਣੋਂ ਹਟਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਰਤੀਆ ਰੋਕਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੁਰਕਾਰਦਾ ਹੈ। ਆਖਦਾ ਹੈ, “ ਕੁਲਛਣੀ ਐ ਏਹੋ। ਜਦੋਂ ਦੀ ਆਈ ਐ ਕਸ਼ਟ ਈ ਪੈਂਦੇ ਤੁਰੇ ਆਏ ਐ, ਜਦ ਏਹਨੂੰ ਵਿਆਹੁਣ ਗਏ ਸਾਂ ਤਾਂ ਵੀ ਮੇਰੇ ਦਰਦ ਉੱਠਿਆ ਸੀ ਉੱਥੇ। ਵੀਹ ਸਾਲ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਆ, ਦਰਦ ਮੇਰੀ ਜਾਨ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜਾਊਗੀ, ਔਲਾਦ ਵੀ ਏਹਨੇ ਕੀ ਜੰਮੀ ਐ, ਕੁੜੀਆਂ ਹੀ ਕੁੜੀਆਂ। ਘਰ ਫਨਾਹ ਕਰਤਾ, ਗਰੀਬੀ ਪਾ ਕੇ। ”

ਰਤੀਆ ਨੇ ਇੱਕ ਦਿਨ ਕਿਹਾ, “ਕੁੜੀਆਂ ਕੋਈ ਸਾਡੇ ਵੱਸਦੀ ਗੱਲ ਐ।” “ਮੈਂ ਵੇਖ, ਮਰਦ ਜਾਤ ਆਂ, ਇੱਕੋ ਹੀ ਸ਼ੇਰ ਜੰਮਿਐ ਚਾਚੇ ਨੇ ਕਿਹਾ।”

“ਓ- ਲੜਕੀਆਂ ਨੇ ਆਵਦੇ ਕਰਮ ਖਾਣੇ ਆਂ, ਸਭ ਠੀਕ ਹੋ ਜੂ।” ਰਤੀਆ ਆਖਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਫੇਰ ਵੀ ਕਹਿ ਦਿੰਦਾ ਹੈ “ਏਹ ਘਰ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਕੇ ਹੀ ਜਾਊਗੀ।”

ਬੇ-ਹਿਸਾਬਾ ਖਾਂਦਾ ਹੈ, ਪੇਟ ਖਰਾਬ ਹੈ। ਖੰਘਦਿਆਂ ਖੰਘਦਿਆਂ ਬੁਰਾ ਹਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਾਤ- ਦਿਨ ਗੁੜ-ਗੁੜ- ਗੁੜ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦੇ ਹੁੱਕੇ ਨੂੰ ਸਾਹ ਨਹੀਂ ਲੈਣ ਦਿੰਦਾ ਤੇ ਹੁਣ ਜਮਾਂ ਹੀ ਫੂਕਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਚਾਚੇ ਨੂੰ ਬਿਮਾਰੀ ਦਾ ਦੋ ਵਾਰੀ ਅਟੈਕ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਵੱਡੀ ਪੋਤੀ ਛੱਪਰ ਵਿੱਚ, ਛੋਟੀ ਚਾਚੇ ਦੇ ਮੰਜੇ ਕੋਲੇ, ਨੂੰਹ ਦਹਿਲੀਜ਼ਾਂ ‘ਚ ਬੈਠੀ ਹੈ। ਚਾਚੇ ਦਾ ਦਮ ਉਖੜ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਲੇਖਮਾ ਨੂੰ ਕੋਲ ਬੁਲਾਇਆ ਤੇ ਉਹਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਝਾਕਿਆ। ਲੇਖਮਾ ਘਬਰਾ ਗਿਆ। ਉਸਨੂੰ ਚਾਚੇ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਮੌਤ ਤੈਰਦੀ ਦਿਸੀ। ਰਤੀਆਂ ਨੇ ਕੰਬਦੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਗੰਗਾ ਦਾ ਜਲ ਚਾਚੇ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਪਾਇਆ। ਉਹ ਕੁਝ ਬੁਦ-ਬੁਦਾਇਆ, “ਰਮੇਸ਼ਵਰ ਨਾਲ ਗੰਢ ਜੋੜ ਦਿਓ, ਮੇਰਾ ਸਸਕਾਰ ਗੰਗਾ ਘਾਟ ‘ਤੇ.....। ਬੋਲਦੇ-ਬੋਲਦੇ ਹੀ ਪ੍ਰਾਣ ਹਵਾ ਹੋ ਗਏ। ‘ਪੋਤੀਆਂ ਲਾਸ਼ ਨਾਲ ਚਿੰਬੜ ਚਿੰਬੜ ਕੇ ਰੋਣ ਲੱਗੀਆਂ। ਰਤੀਆ ਸਿਰ ਪਿੱਟਣ, ਵੈਣ ਤੇ ਵੈਣ ਪਾਉਣ ਲੱਗੀ। ਰਤੀਆ ਨੂੰ ਔਰਤਾਂ ਸੰਭਾਲਣ ਲੱਗੀਆਂ, ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਲੇਖਮਾ ਨੇ ਲਾਸ਼ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਕੀਤਾ ਤੇ ਦਾਹ-ਸਸਕਾਰ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ ਲੱਗ ਗਿਆ।

ਲਾਸ਼ ਧਰਤੀ ‘ਤੇ ਲਾਹ ਲਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਮੈਲੀ ਜਿਹੀ ਚਾਦਰ ਤਾਣੀ ਹੈ, ਕਈ ਬੰਦੇ ਹੌਲੇ- ਹੌਲੇ ਜਿਹੇ ਕੋਲ ਆਣ ਕੇ ਬਹਿੰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਰਤੀਆ ਕੋਲ ਔਰਤਾਂ ਦਾ ਇੱਕਠ ਵੱਜਿਆ ਹੋਇਆ। ਮਹੱਲ ਘੁਟਿਆ ਘੁਟਿਆ ਜਿਹਾ ਹੈ। ਬੰਦੇ ਇੱਕ- ਦੂਏ ਨੂੰ ਪੁੱਛ ਰਹੇ ਹਨ “ਕਾਹਦੀ ਦੇਰ ਐ ਹੁਣ?” ਪਰ ਸਹੀ ਜੁਆਬ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇੱਕ ਬੁੜ੍ਹਾ ਆਖ ਰਿਹਾ ਹੈ, “ਰਾਤ ਹੋ ਜਾਣੀ ਐ, ਲੈ ਚੱਲੋ ਬਈ ਹੁਣ, ਮਿੱਟੀ ਖਰਾਬ ਹੋਜ਼ੂਗੀ।” “ਹਾਂ ਬਈ, ਘਰੇ ਮੁਰਦੇ ਦਾ ਵਾਸ ਬਹੁਤਾ ਚਿਰ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। “ ਕੋਈ ਹੋਰ ਬੁਝੇ ਦਾ ਪੱਖ ਪੂਰਦਾ ਹੈ।

ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਘੁਸਰ- ਮੁਸਰ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੈ। “ਵਿਚਾਰਾ ਤੰਗ ਸੀ, ਲੰਬੀ ਬਿਮਾਰੀ ਭੋਗੀ ਐ। ਪੋਤੀਆਂ ਦਾ ਵਿਆਹ ਦੇਖਣਾ ਤਾਂ ਨਸੀਬਾਂ ‘ਚ ਨਹੀਂ ਸੀਗਾ

“ਚੱਲ ਪੁੱਤ ਚੰਗਾ ਐ, ਲੇਖਮਾ ਵਰਗਾ ਮੁੰਡਾ ਸਭ ਨੂੰ ਦੇਵੇ ਰੱਬ।” ਇੰਝ ਔਰਤਾਂ ‘ਚੋਂ ਭੀਤੋਂ-ਭੀਤ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਬੰਦੇ ਉਠ ਕੇ ਲਾਸ਼ ਨੂੰ ਨੁਹਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਕੱਪੜੇ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਲਾਸ਼ ਨੂੰ ਲੰਬੀ ਪਈ ਅਰਥੀ ਉਪਰ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਔਰਤਾਂ ਗਲੀ-ਮੁਹੱਲੇ ਦੀਆਂ ਤੇ ਬੰਦੇ ਉਤੇ ਖੇਸ-ਚਾਦਰਾਂ ਪਾਉਣ ਲੱਗ ਪਏ।

ਲੇਖਮਾ ਉਠ ਕੇ ਪਰ੍ਹੇ ਨੂੰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੋਲੇ ਬਹੁ ਵੀ ਆ ਗਈ ਹੈ। ਇੱਕ ਬੁੱਢੀ ਉਹਦੀ ਪਿੱਠ ਥਾਪੜਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਡੁਸਕਦਾ ਡੁਸਕਦਾ ਉਥੇ ਹੀ ਬਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਉਹ ਚਾਚੇ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਪਰ ਮਰਦੇ ਵਕਤ ਕਹੀ ਗੱਲ, ਗੰਗਾ ਘਾਟ ਸਸਕਾਰ ਉਹਦੇ ਵਸ ਦਾ ਰੋਗ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਲੋਕੀਂ ਕਹਿਣਗੇ, ਸਸਕਾਰ ਲਈ ਵੀ ਪੈਸੇ ਨਹੀਂ, ਲਾਹਨਤ ਹੈ। ਉਹ ਕੰਧ ਨਾਲ ਸਿਰ ਮਾਰਨ ਲੱਗਾ, ਕੋਲੋਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨੇ ਫੜ ਲਿਆ। ਹੌਸਲਾ ਦੇਣ ਲੱਗੇ। ਉਹਨੇ ਵੇਖਿਆ, ਰਾਮੇਸ਼ਵਰ ਵੀ ਸਾਹਮਣੇ ਖਲੋਤਾ ਹੈ ਤੇ ਅੱਖਾਂ ‘ਚ ਹੰਝੂ ਹਨ।

ਰਾਮੇਸ਼ਵਰ ਲੇਖਮਾ ਨੂੰ ਚਿੰਬੜ ਗਿਆ। ਫੁੱਟ-ਫੁੱਟ ਕੇ ਰੋਣ ਲੱਗਿਆ। ਥੋੜੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਉਹਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, “ ਚਾਚੀ ਆਂਹਦੀ ਐ ਕਿ ਚਾਚੇ ਨੂੰ ਗੰਗਾ ਘਾਟ ਕੋਲ ਸਮੇਟਣਾ ਐ, ਚਾਚਾ ਕਹਿ ਗਿਆ ਸੀ।”

“ਕਿਹਾ ਤਾਂ ਸੀ ਪਰ.....।” ਲੇਖਮਾ ਬੋਲਦਾ-ਬੋਲਦਾ ਰੁਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

“ਪਰ ਕੀ? ਸਭ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ, ਮੈਂ ਕੋਈ ਬਿਗਾਨਾ ਆਂ?”

“ਜਿਵੇਂ ਜੀਅ ਕਰਦੇ ਕਰੋ, ਪਰ ਚਾਚੇ ਦੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਤਾਂ ਚੈਨ ਮਿਲੇ।” ਕਹਿੰਦੇ ਸਾਰ ਲੇਖਮਾ ਧੜਮ ਕਰਕੇ ਧਰਤੀ ‘ਤੇ ਡਿੱਗ ਪਿਆ।

ਬੇਹੋਸ਼ ਲੇਖਮਾ ਨੂੰ ਉਥੇ ਈ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਚਾਚੇ ਦੀ ਅਰਥੀ ਸਸਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਭੇਜ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅਗਲੇ ਸਵੇਰ ਤਕ ਲਾਸ਼ ਉਥੇ ਹੀ ਪਈ ਰਹਿਣੀ ਸੀ.....।

ਇੱਕ ਹੋਰ ਆਤਮ ਹੱਤਿਆ

- ਨਰਾਇਣ ਦੱਤ ਕੌਸ਼ਲ

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ! ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ, ਜਿੱਥੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਇਮਾਰਤਾਂ, ਸਾਫ਼ ਤੇ ਸੁੰਦਰ ਚੌੜੀਆਂ-ਚੌੜੀਆਂ ਸੜਕਾਂ, ਲਾਈਨਾਂ ਵਿੱਚ ਖਲੋਤੀਆਂ ਕਾਰਾਂ, ਸਕੂਟਰ, ਰਿਕਸ਼ੇ ਅਤੇ ਚੌਰਾਹਿਆਂ 'ਤੇ ਲੱਗੀਆਂ ਸਿਗਨਲ ਬੱਤੀਆਂ! ਸਵਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਲੱਦੀਆਂ ਲੋਕਲ ਬੱਸਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ, ਫਰਾਂਸ ਸ਼ਹਿਰ ਚੇਤੇ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਹਿਰ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਭਾਗ ਨੂੰ ਸੈਕਟਰ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਤਾਰਾਂ ਸੈਕਟਰ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਹਰਿਆਣਾ ਦੇ ਸਰਕਾਰੀ ਦਫਤਰ ਹਨ। ਇਸੇ ਸੈਕਟਰ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ 'ਨੀਲਮ ਸਿਨੇਮਾ' ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਹਿਮਾਲਿਆ ਦੀ ਚੋਟੀ ਵਾਂਗਰ ਪਸਰੀ ਖੜ੍ਹੀ ਹੈ। ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਪੰਜ ਵਜੇ ਸਨ, ਦਫਤਰਾਂ 'ਚ ਛੁੱਟੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸੇ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਸੜਕ ਆਦਮੀਆਂ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨਾਲ ਭਰੀ ਹੋਈ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਮੇਲਾ ਲੱਗਾ ਹੋਵੇ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੋਕੀਂ ਬੱਸ ਅੱਡੇ ਵੱਲੀਂ ਆ-ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ।

ਬੱਸ ਅੱਡੇ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ ਭੀੜ ਵਿੱਚ ਦੋ ਅਜਿਹੇ ਨੌਜਵਾਨ ਵੀ ਸਨ ਜੋ ਬੜਾ ਤੇਜ਼-ਤੇਜ਼ ਟੁਰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਇਉਂ ਮੁਰਝਾਏ ਹੋਏ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਤਾਜ਼ੇ ਖਿੜੇ ਗੁਲਾਬ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਬੇਦਰਦ ਨੇ ਬੜੀ ਹੀ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ ਮਰੋੜ ਸੁੱਟਿਆ ਹੋਵੇ, ਜਦੋਂ ਫੁੱਲ ਪੂਰੀ ਜਵਾਨੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀਆਂ ਮਹਿਕਾਂ ਵੰਡਦਾ ਹੋਇਆ ਮਸਤੀ ਵਿੱਚ ਝੁੰਮਦਾ ਹੈ। ਦੋਵਾਂ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਰਦਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਹਿੰਦੂ ਹੈ, ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਖਾਮੋਸ਼ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਕਸਾਈ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜੀਭ ਹੀ ਵੱਢ ਸੁੱਟੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਬੱਸ ਅੱਡੇ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਚਾਨਕ ਨੌਜਵਾਨ ਸਰਦਾਰ, ਜਿਸ ਨੇ ਗੁਲਾਬੀ ਰੰਗ ਦੀ ਪਗੜੀ ਬੰਨ੍ਹੀ ਹੋਈ ਸੀ ਤੇ ਉਸਦੇ ਮੱਥੇ ਉੱਪਰ ਫਿਫਟੀ ਵੀ ਫਬਦੀ ਸੀ, ਹਿੰਦੂ ਨੌਜਵਾਨ ਵੱਲ ਉਹ ਮੂੰਹ ਕਰ ਕੇ ਬੋਲਿਆ, “ਬੜੀ ਅਜੀਬ ਗੱਲ ਐ ਮਿੱਤਰਾ, ਮੈਂ ਬੀ. ਏ. ਪਾਸ ਆਂ ਤੇ ਤੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਐਮ. ਏ. ਕਰੀ ਫਿਰਦੈਂ, ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਆਪਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕਲਰਕ ਦੀ ਵੀ ਮਾਮੂਲੀ ਜਿਹੀ ਅਸਾਮੀ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਜਿਹੜੇ ਚੁਣੇ ਗਏ ਐ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਮੈਟ੍ਰਿਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈ ਈ ਨਹੀਂ।”

“ਵੀਰ ਜੀ ਆਪਾਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ? ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਤਾਂ ਵੇਲਾ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ

ਤੇ ਰਿਸ਼ਵਤਾਂ ਦਾ ਈ ਰਹਿ ਗਿਐ ਜਿਥੇ ਇੰਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਨਹੀਂ ਉਹ ਕਿਹੜੀ ਥਾਂ ਐ? ਨੌਕਰੀ ਤਾਂ ਰਹੀ ਇੱਕ ਪਾਸੇ, ਸਗੋਂ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਦਾਖਲਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।” ਹਿੰਦੂ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਸਰਦਾਰ ਮੁੰਡੇ ਦੀ ਗੱਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ। “ਤੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਕੋਈ ਇੰਟਰਵਿਊ ਦਿੱਤੀ ਐ?” ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਮਿੱਤਰ ਪਿਆਰੇ, ਇੰਟਰਵਿਊ ਤਾਂ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਦੇ ਚੁੱਕਾ ਵਾਂ ਪਰ ਨਿਯੁਕਤੀ ਪੱਤਰ ਦਾ ਬੋਝਾ ਜਿਹਾ ਟੁਕੜਾ ਅਜੇ ਵੀ ਦੇਖਣਾ ਵੀ ਨਸੀਬ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ।” ਹਿੰਦੂ ਮੁੰਡਾ ਬੋਲਿਆ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਹੋਰ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ, ਹੁਣ ਇਹ ਬੱਸ ਅੱਡੇ 'ਤੇ ਖਲੋਤੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਦੋਵਾਂ ਦੀਆਂ ਬੱਸਾਂ ਟੁਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸਨ। ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਬੱਸ ਵਿੱਚ ਬੈਠਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਹੱਥ ਮਿਲਾਏ ਤੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਝਾਕੇ, ਜਿਵੇਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਆਖ ਰਹੇ ਹੋਣ, “ਸਿਫਾਰਸ਼ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਵਤ, ਇਹਨਾਂ ਦੋਵੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਬਿਨਾਂ ਕਾਲਜਾਂ ਦੀਆਂ ਇਹ ਡਿਗਰੀਆਂ ਆਪਣਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਚ ਕੱਢ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੁਆਰ ਸਕਣਗੀਆਂ।” ਹਿੰਦੂ ਮੁੰਡਾ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਗਰੀਬ ਚੰਦ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਹਨੇਰੇ ਪਸਰੇ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਕੱਚੇ ਜਿਹੇ ਘਰ ਵਿਚ ਵੜਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸੂਤੀ ਪੈਂਟ ਤੇ ਕਮੀਜ਼ ਕਿੱਲੀ 'ਤੇ ਟੰਗਦਿਆਂ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਆਵਾਜ਼ ਦਿੱਤੀ, “ਬੇਬੇ ਲਿਆ ਰੋਟੀ ਦੇਹ।” ਉਹ ਦੀਵੇ ਦੀ ਬੱਤੀ ਉੱਚੀ ਕਰ ਕੇ ਮੰਜੇ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਿਆ।

“ਤੂੰ ਆ ਗਿਆ ਪੁੱਤ, ਮੈਂ ਲਿਆਵਾਂ ਰੋਟੀ!” ਮਾਂ ਨੇ ਪੁੱਥੇ ਨਾਲ ਕਾਲੀ-ਕਲੂਟ ਹੋਈ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚੋਂ ਆਖਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਰੋਟੀਆਂ ਵਾਲਾ ਪੋਣਾ ਛਿੱਕੇ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਿਆ, ਕਾਂਸੀ ਦੀ ਥਾਲੀ ਵਿਚ ਚਾਰ ਰੋਟੀਆਂ ਧਰੀਆਂ, ਕੋਲੀ ਵਿਚ ਦਾਲ ਪਾਈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਮੂੰਹ ਲਿਆ ਧਰੀ। ਗਰੀਬ ਚੰਦ ਨੇ ਹਾਲੀ ਪਹਿਲੀ ਬੁਰਕੀ ਹੀ ਮੂੰਹ 'ਚ ਪਾਈ ਸੀ ਕਿ ਮਾਂ ਬੋਲੀ, “ਪੁੱਤ ਕਿਆ ਬਣਿਐਂ ਤੇਰੀ ਨੌਕਰੀ ਦਾ?”

ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਹੁਣ ਸੱਤਿਆਨਾਸ ਹੋਣ ਲੱਗੇ ਬੇਬੇ, ਇਥੇ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਤੇ ਪੈਸਿਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਈ ਨਹੀਂ। ਹੁਣ ਤੂੰ ਆਪੋ ਈ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾ ਸਕਦੀ ਐਂ, ਮੇਰੇ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਸੌਹਰੇ ਨੇ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦੇਖੇ ਤੇ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੂਜਾ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਂਵਾਂ 'ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਈ ਨਿਸ਼ਾਨ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਸੀ।” ਰੋਟੀ ਖਾਂਦੇ-ਖਾਂਦੇ ਗਰੀਬ ਚੰਦ ਆਖ ਰਿਹਾ ਸੀ।

“ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੇਈਮਾਨ ਅਪਸਰਾਂ ਦਾ ਗਰਕ ਜੇ ਬੇੜਾ, ਜਿਹੜੇ ਆਵਦੇ

ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨੌਕਰੀਆਂ ਲਾਉਂਦੇ ਆ।” ਮਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਹੀ ਬੁੜਬੁੜਾਈ ਤੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਗਿਲਾਸ ਲੈਣ ਨੂੰ ਰਸੋਈ ਵਿਚ ਵੜ ਗਈ।

ਗਰੀਬੂ ਇਕ ਗਰੀਬ ਕਿਰਸਾਨ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ, ਇਹ ਕਿਰਸਾਨ ਬਹੁਤਾ ਵੱਡਾ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਵੀ ਕਰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਘਰ ਦਾ ਖਰਚ ਉਸੇ ਦੇ ਹੀ ਸਿਰ 'ਤੇ ਚਲਦਾ ਸੀ। ਗਰੀਬੂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਛੋਟੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਵੀ ਸਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿ ਹੁਣ ਜੁਆਨ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ। ਗਰੀਬੂ ਆਪਣੇ ਮਾਂ ਪਿਓਂ ਦਾ ਜੇਠਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ, ਉਸ ਦੇ ਜਨਮ ਵੇਲੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੇ ਖੂਬ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਮਨਾਈਆਂ ਤੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਦਿਆਲ ਨੇ ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਹੀ ਇਹ ਇੱਛਾ ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਸੀ, “ਉਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਪੜ੍ਹ ਲਿਖ ਕੇ ਕਿਸੇ ਦਫਤਰ ਵਿਚ ਬਾਊ ਲਗ ਜਾਵੇਗਾ, ਇਹ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਵਾਂਗ ਮੈਨੂੰ ਮਨੀਆਰਡਰ ਰਾਹੀਂ ਘਰੇ ਹੀ ਪੈਸੇ ਭੇਜਿਆ ਕਰੇਗਾ।

ਸਮਾਂ ਲੰਘਦਾ ਗਿਆ, ਗਰੀਬੂ ਨੇ ਦਸ ਜਮਾਤਾਂ ਪਾਸ ਕੀਤੀਆਂ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਬਾਪ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦਫਤਰਾਂ ਵਿਚ ਖਾਕ ਛਾਣਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਪਰ ਕਿਸਮਤ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇ ਰਹੀ। ਵਿਹਲੇ ਸਮੇਂ ਉਹ ਡੰਗਰਾਂ ਲਈ ਖੇਤਾਂ 'ਚੋਂ ਘਾਹ ਖੋਦ ਲਿਆਉਂਦਾ, ਕਦੇ ਆਪਣੇ ਪਿਓਂ ਨਾਲ ਕੰਮ 'ਚ ਹੱਥ ਵਟਾਉਂਦਾ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਇਕ ਦੋਸਤ ਗੁਰਮੇਲ ਤੋਂ ਗਿਆਨੀ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲੈ ਲਈਆਂ ਤੇ ਗਿਆਨੀ ਦੇ ਪੇਪਰ ਦੇ ਕੇ ਪਾਸ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਾਲਜ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਉਥੋਂ ਦੇ ਲਾਇਬਰੇਰੀਅਨ ਨਾਲ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਉਸ ਨੇ ਵੀ ਗਰੀਬੂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਨਾ ਕਿਵੇਂ ਬੀ. ਏ. ਤੇ ਫਿਰ ਪੰਜਾਬੀ ਐਮ. ਏ. ਵੀ ਕਰ ਹੀ ਗਿਆ।

ਕਈਆਂ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਹਨੇਰੀ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਮੀਂਹ ਵੀ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅੱਜ ਭਾਵੇਂ ਆਕਾਸ਼ ਸਾਫ਼ ਸੀ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਮਾੜੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਬਦਲੀਆਂ ਮੰਡਰਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਰਾਤ ਕਾਫੀ ਬੀਤ ਚੁੱਕੀ ਸੀ, ਲੋਕ ਸੁਪਨੇ ਲੈ ਲੈ ਸੌ ਰਹੇ ਸਨ, ਨੇੜੇ ਹੀ ਇਕ ਰੁੱਖ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਉੱਲੂ ਬੜੀ ਡਰਾਉਣੀ ਤੇ ਭਿਆਨਕ ਬੋਲੀ ਬੋਲ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਏਧਰ ਗਰੀਬੂ ਡੂੰਘੀਆਂ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਡੁੱਬਿਆ ਆਪਣੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ।

“ਮੇਰੇ ਪਿਓ ਨੇ ਕਿੰਨੀਆਂ ਤੰਗੀਆਂ ਤੇ ਮੁਸ਼ੀਬਤਾਂ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਇਆ- ਲਿਖਾਇਆ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਅਤੇ ਭੈਣਾਂ ਨੇ ਵੀ ਕਦੀ ਚੰਗੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾ ਕੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦੇਖੇ, ਸਾਰੇ ਰੁੱਖੀ-ਮਿਸ਼ੀ ਖਾ ਕੇ ਵੇਲਾ ਕੱਢਦੇ ਨੇ, ਘਰੇ ਏਨਾ ਪੈਸਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੈਂ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਤੋਰ ਸਕਾਂ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਭਾਗਾਂ ਦਾ ਬੜਾ ਹੀ

ਘਟੀਆ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਆਪਣੇ ਪਿਓ ਦੀ ਨਿੱਕੀ ਜਿੰਨੀ ਇੱਛਾ ਵੀ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ ਹਾਂ।”

ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਸਾਈਕਲ ਖਰੀਦਿਆ ਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਜਾ ਕੇ ਸਬਜ਼ੀ ਵੇਚਣ ਦਾ ਕਿੱਤਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਲਿਆ। ਗਰੀਬੂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਉਸਦਾ ਇਹ ਕੰਮ ਭੇਰਾ ਵੀ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦਫਤਰ ਵਿਚ ਬਾਊ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੀ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਸੱਤ ਵਜੇ ਸਨ, ਗਰੀਬੂ ਸਬਜ਼ੀ ਵੇਚ ਕੇ ਘਰ ਵੜਿਆ, ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਸਰਕਾਰੀ ਲਿਫਾਫਾ ਦਿੱਤਾ, ਗਰੀਬੂ ਨੂੰ ਇੰਟਰਵਿਊ 'ਤੇ ਬੁਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਪੁੱਤ ਐਤਕਾਂ ਤੇ ਤੇਰਾ ਕੰਮ ਲਗਦੇ ਪਈ ਜ਼ਰੂਰ ਈ. ਬਣ ਜਾਊ, ਇੰਟਰਵਿਊ ਤੇਰੀ ਬੁੱਧਵਾਰ ਐ ਨਾ, ਬੁੱਧ ਕੰਮ ਸ਼ੁੱਧ, ਪੁੱਤ ਤੂੰ ਤਾਂ ਜਨਮਿਆਂ ਵੀ ਬੁੱਧਵਾਰ ਈ ਸੈਂ ਤੇ ਬੁੱਧਵਾਰ ਈ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਸਕੂਲ ਦਾਖਲ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ ਤੇ ਹੁਣ ਇੰਟਰਵਿਊ ਵੀ ਬੁੱਧਵਾਰੀ ਆ ਗਈ, ਹੁਣ ਤੂੰ ਨੌਕਰੀ ਲਗਜੋਗਾ, ਸਾਡੀ ਗਰੀਬੀ ਦਾ ਹੁਣ ਅੰਤ ਆ ਗਿਆ ਐ ਪੁੱਤਰਾ।” ਮਾਂ ਇਕੋ ਸਾਰੇ ਹੀ ਬੋਲ ਗਈ ਸੀ। ਮਾਂ ਨੇ ਸੱਚੇ ਦਿਲੋਂ ਰੱਬ ਧਿਆਇਆ, ਭੈਣਾਂ ਨੇ ਵੀ ਵੀਰ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਲਈ ਅਰਜ਼ੋਈ ਕੀਤੀ, ਛੋਟੀ ਭੈਣ ਪਾਣੀ ਦਾ ਗੜਵਾ ਭਰ ਕੇ ਦਲਹੀਜਾਂ ਵਿਚ ਆਣ ਖਲੋਤੀ, ਗਰੀਬੂ ਇੰਟਰਵਿਊ 'ਤੇ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਦਿਨ ਛੁਪ ਗਿਆ ਸੀ। ਭਾਨੀ ਬੜੀ ਬੇਸਬਰੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਉਡੀਕਣ ਲੱਗੀ ਸੀ, ਇਕ ਖੁਸ਼ਖਬਰੀ ਦੀ ਚਾਹਤ! ਰਾਤ ਦੇ ਅੱਠ ਵਜੇ। ਗਰੀਬੂ ਘਰ ਆਇਆ। ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤੋਂ ਇਉਂ ਲਗਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਚੰਦਰੀ ਬੀਮਾਰੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦੱਬ ਹੀ ਲਿਆ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਸ਼ਰੀਰ ਢਿੱਲੇ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਬਣਾ ਕੇ ਕੋਠੇ 'ਤੇ ਮੰਜਾ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ ਪੈ ਗਿਆ।

ਅੱਜ ਚਿੰਤਾ ਅਤੇ ਗ਼ਮ ਉਸ ਦਾ ਖਹਿੜਾ ਛੱਡ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਰਹੇ। ਨੀਂਦ ਜਿਵੇਂ ਕਿਧਰੇ ਖੰਭ ਲਾ ਕੇ ਉਡ-ਪੁੱਡ ਹੀ ਗਈ ਹੋਵੇ, ਨੀਂਦ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਢੁਕਦੀ। ਉਹ ਸੋਚਦਾ ਪਿਆ ਸੀ, “ਦੋ ਮਹੀਨਿਆਂ ਨੂੰ ਓਵਰਏਜ਼ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗਾ, ਨੌਕਰੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸੁਪਨੇ ਮੇਰੇ ਚਕਨਾਚੂਰ ਹੋ ਜਾਣਗੇ, ਕੀ ਬਣੇਗਾ ਮੇਰੇ ਭਵਿੱਖ ਦਾ? ਬਿਨਾਂ ਦਾਜ ਤੋਂ ਕੋਈ ਭੈਣਾਂ ਮੇਰੀਆਂ ਦੇ ਸਾਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਏਗਾ, ਹਾਏ ਮੈਂ ਬਦਨਸੀਬ, ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਚਾਅ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ।” ਕੁਝ ਨਾ ਕਰਨ ਦਾ ਇਕ ਮਰਿਆ ਹੋਇਆ ਅਹਿਸਾਸ ਉਸ ਨੂੰ ਭੂਤ ਵਾਂਗ ਚਿੰਬੜ ਗਿਆ। ਅਜਿਹੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿਚ ਘਿਰਿਆ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਗਰੀਬੂ ਕੰਬ ਉਠਦਾ

ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਦਿਮਾਗ ਵੀ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਸੋਚ ਕੇ ਕੋਠੇ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪੈਨ ਕਾਗਜ਼ ਲੈ ਕੇ ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ। ਸੁੱਤੇ ਹੋਏ ਮਾਂ-ਪਿਓ ਤੇ ਭੈਣਾਂ ਵਲ ਉਹ ਝਾਕਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਰਾਤ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਗੁਆਚ ਗਿਆ।

ਸਵੇਰ ਹੋਈ, ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਔਰਤਾਂ ਖੂਹ 'ਤੇ ਪਾਣੀ ਲੈਣ ਗਈਆਂ, ਉਸ ਨੂੰ ਖੂਹ ਵਿਚ ਪਿਆ ਦੇਖ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠੋਂ ਜ਼ਮੀਨ ਨਿਕਲ ਗਈ। ਖੂਹ ਦੀ ਮਣ 'ਤੇ ਕਾਗਜ਼ ਦਾ ਟੁਕੜਾ ਵੀ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪੁਲੀਸ ਆਈ, ਪੁਲੀਸ ਅਫਸਰ ਸ੍ਰੀ ਵਰਮਾ ਨੇ ਜਦ ਉਹ ਕਾਗਜ਼ ਪੜ੍ਹਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵੀ ਸੇਜਲ ਹੋ ਗਈਆਂ, ਉਸਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਕੰਬਣ ਲੱਗੀਆਂ, ਫਿਰ ਵੀ ਉਸ ਨੇ ਜ਼ੇਰਾ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਕਾਗਜ਼ ਲੋਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਪੜ੍ਹ ਦਿੱਤਾ, ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ,

“ਇਸ ਰਿਸ਼ਵਤਖੋਰ ਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਟ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਲੈਣਾ ਔਖਾ ਕੰਮ ਹੈ, ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਮੈਂ ਆਪ ਦੀ ਕੋਈ ਵੀ ਇੱਛਾ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੰਨੇ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਨੌਜਵਾਨ ਮੇਰੇ ਵਾਂਗ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਤੇ ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ਆਤਮ-ਹੱਤਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।”

ਗਰੀਬ ਦੇ ਮਾਂ- ਪਿਓ ਤੇ ਭੈਣਾਂ ਦੇ ਕੀਰਨੇ ਅੰਬਰਾਂ ਨੂੰ ਚੀਰ ਰਹੇ ਸਨ।

ਫੋਟੋ

-ਨਰਾਇਣ ਦੱਤ ਕੌਸ਼ਲ

ਸਰੂਪ ਹਾਲੀ ਜੁਆਨੀ ਦੀ ਦਹਿਲੀਜ਼ ਚੜ੍ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾ ਪਿਆਰ ਹਰਿੰਦਰ ਨਾਂ ਦਾ ਮੁੰਡੇ ਨਾਲ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਫੇਰ ਉਸਦਾ ਵਿਆਹ ਵੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਵਿਆਹ ਸੱਜ-ਧੱਜ ਕੇ ਹੋਇਆ। ਹਰਿੰਦਰ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਕੋਲ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਸਰੂਪ ਵੀ ਉਸੇ ਹੀ ਮਹੱਲੇ ਵਿੱਚ।

ਹਰਿੰਦਰ ਉਥੇ ਚੌਥੀ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਦਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਹਦੇ ਮਾਂ ਬਾਪ ਚਲ ਵਸੇ, ਪਹਿਲਾਂ ਪਿਓ ਗੁਜ਼ਰਿਆ ਤੇ ਫੇਰ ਮਾਂ ਵੀ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਹਾਲੀ ਉਹ ਪਿਓ ਦਾ ਦੁਖੜਾ ਵੀ ਭੁੱਲਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮਾਂ ਨੇ ਮਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹਰਿੰਦਰ ਦਾ ਹੱਥ ਉਸਦੀ ਵੱਡੀ ਭੈਣ ਰਾਜੇਸ਼ਵਰੀ ਨੂੰ ਫੜ੍ਹਾਉਂਦਿਆਂ ਆਖਿਆ ਸੀ, “ਇਹਦੀ ਭੈਣ ਵੀ ਤੂੰ ਈ ਏਂ ਤੇ ਮਾਂ ਵੀ, ਆਪਣਾ ਨਾਲੇ ਲੈ ਜਾ ਇਹਨੂੰ, ਭਰਾਵਾਂ ਨੇ ਇਹਦੀ ਸਿਆਣ ਨਹੀਂ ਕੱਢਣੀ।” ਰਾਜੇਸ਼ਵਰੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦਾ ਬੋਲ ਪੁਰਾਇਆ, ਪਹਿਲਾਂ ਭਰਾ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਤੇ ਫਿਰ ਵਿਆਹਿਆ।

ਮੁਹੱਲੇ ਦੇ ਲਾਗੇ ਹੀ ਰਾਮ ਬਾਗ ਸੀ ਜਿਥੇ ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਹੋਈ ਸੀ, ਉਦੋਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ‘ਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਬੜੀ ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਚਾਹਿਆ। ਪ੍ਰੇਮ ਚਰਚਾ ਹੋ ਗਈ, ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਨਾਲ ਵੈਰ ਪੈ ਗਿਆ। ਸਰੂਪ ਦੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨੇ ਹਰਿੰਦਰ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮੁਕਾਉਣ ਦੀ ਸਕੀਮ ਘੜ ਲਈ ਸੀ। ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਆਪੇ ਹੀ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਠੀਕ- ਠਾਕ ਹੋ ਗਿਆ, ਸਮਝੌਤਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਫਿਰ ਮੇਲ-ਜੋਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਰੂਪ ਦੇ ਪਿਓ ਨੇ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਜੋੜਿਆ ਸੀ ਉਹ ਧੀ ਦੇ ਵਿਆਹ 'ਤੇ ਹੀ ਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਹਰਿੰਦਰ ਦੀ ਭੈਣ ਨੇ ਵੀ ਦਿਲ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਪੈਸੇ ਖਰਚੇ।

ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਰ੍ਹਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ ਕਿ ਯੁੱਧ ਦੀਆਂ ਕਾਲੀਆਂ ਘਟਾਵਾਂ ਚੜ੍ਹ ਆਈਆਂ। ਹਰਿੰਦਰ ਮੋਰਚੇ 'ਤੇ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਛੁੱਟੀ ਗਏ ਹੋਏ ਸਾਰੇ ਫੌਜੀਆਂ ਦੀਆਂ ਛੁੱਟੀਆਂ ਰੱਦ ਕਰਕੇ ਵਾਪਿਸ ਸੱਦ ਲਏ ਗਏ। ਇਸ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਫੌਜੀਆਂ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰਿੰਦਰ ਵੀ ਇੱਕ ਸੀ। ਇਸ ਨਵੀਂ ਨਕੋਰ ਜੋੜੀ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਵਿਛੋੜ ਕੇ ਇਸ ਭਿਆਨਕ ਯੁੱਧ ਨੇ ਹਮੇਸ਼ਾ-ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਖੋਹ ਲਿਆ। ਸਰੂਪ ਬੜੀ ਰੋਈ ਪਿੱਟੀ, ਸਿਰ ਦੇ ਵਾਲ ਖਿਲਾਰ ਲਏ, ਚੂੜੀਆਂ ਭੰਨ ਲਈਆਂ ਕਈ ਦਿਨ ਬਿਸਤਰੇ ਵਿੱਚ

ਹੀ ਪਈ ਰਹੀ, ਬਾਹਰ ਹੀ ਨਾ ਨਿਕਲੀ। ਜੋ ਉਹਦੇ 'ਤੇ ਬੀਤਿਆ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਉਹਦੀ ਉਮਰ ਦੀਆਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੋਰਨਾਂ 'ਤੇ ਵੀ ਬੀਤਿਆ। ਹੁਣ ਸਰੂਪ ਘਰੋਂ ਨਾ ਨਿਕਲਦੀ ਤੇ ਸਾਰਾ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਹੀ ਹਰਿਦਰ ਦੀ ਫੋਟੋ ਮੂਹਰੇ ਬੈਠੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਹੋਸਲਾ ਜਿਹਾ ਕਰਕੇ ਰਾਜੇਸ਼ਵਰੀ ਨੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਆਖਿਆ, “ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਦੁਖੜਾ ਸਮਝਦੀ ਆਂ, ਪਰ ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਨੂੰ ਕੌਣ ਮੋੜੇ ? ਤੂੰ ਕਿਤੇ ਨਾ ਕਿਤੇ ਨੌਕਰੀ ਕਰ ਲੈ, ਸਮਾਂ ਵੀ ਲੰਘ ਜਾਇਆ ਕਰੇਗਾ ਤੇ ਚਾਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਮੱਥੇ ਲੱਗੋਂਗੀ, ਦੁੱਖ ਵੀ ਘੱਟ ਜਾਏਗਾ।”

“ਮੇਰਾ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਨੂੰ ਜੀਅ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਕੱਟ ਲਊਂਗੀ ਭੈਣ ਜੀ।” ਕਹਿ ਕੇ ਸਰੂਪ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਰਾਜੇਸ਼ਵਰੀ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਕਦੇ ਫੇਰ ਨੌਕਰੀ ਲਈ ਨਾ ਆਖਿਆ। ਸਰੂਪ ਰਾਤ ਨੂੰ ਮੇਜ਼ ਦੇ ਦਰਾਜ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਫੋਟੋ ਕੱਢ ਕੇ ਹਰਿਦਰ ਨੂੰ ਹੀ ਵੇਖਦੀ ਰਹਿੰਦੀ, ਪਿਛਲੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਆਚ ਜਾਂਦੀ। ਥੋੜ੍ਹਾ-ਥੋੜ੍ਹਾ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦੀ ਤੇ ਫੋਟੋ ਨੂੰ ਦਰਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰੱਖ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਹਰਿਦਰ ਨੂੰ ਭੁੱਲਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦੀ, ਭੁੱਲ ਸਕਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਘਰੋਂ ਤੁਰਦਿਆਂ ਹਰਿਦਰ ਨੇ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਆਲ ਕੀਤਾ ਸੀ ਹਾਲੇ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਗੂੰਜਦਾ ਰਹਿੰਦਾ, “ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਭੁੱਲੋਂਗੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸਰੂਪ।” ਤਾਂ ਹਰਿਦਰ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬਾਹਵਾਂ ਵਿੱਚ ਘੁੱਟ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਹੌਲੇ ਜਿਹੇ, ਬੜਾ ਮਿੱਠਾ ਬੋਲੀ ਸੀ “ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ।”

ਇੱਕ ਵਰ੍ਹਾ ਲੰਘ ਗਿਆ। ਰਾਜੇਸ਼ਵਰੀ ਵੱਲੋਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ੋਰ ਪਾਏ ਜਾਣ 'ਤੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਸੁਰੇਸ਼ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਨਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਸੁਰੇਸ਼ ਪੈਂਤੀ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਲਾਗੇ-ਚਾਗੇ ਸੀ, ਉਹ ਇੱਕ ਸਿੱਧਾ-ਸਾਧਾ ਸਿਆਣਾ ਬੰਦਾ ਸੀ, ਨਸ਼ਿਆਂ ਆਦਿ ਤੋਂ ਕੋਹਾਂ ਦੂਰ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਬੰਦਿਆਂ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਅਕਸਰ ਹੀ ਤੀਵੀਆਂ ਆਖਦੀਆਂ ਹਨ, “ਐਹੋ ਜਿਹਾ ਬੰਦਾ(ਪਤੀ) ਤਾਂ ਦੀਵਾ ਲੈ ਕੇ ਲੱਭੋ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਬਿਆਂਦਾ।”

ਇੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਬੇਟੀ ਜਨਮੀ। ਉਸਦਾ ਨਾਂ ਨੀਨਾ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਸੁਰੇਸ਼ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਬੜਾ ਹੀ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਤੇ ਨੀਨਾ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪਿਓ ਨਾਲ ਕਾਫੀ ਸਨੇਹ ਸੀ। ਉਹ ਰਾਤੀਂ ਆਪਣੇ ਪਿਓ ਨਾਲ ਹੀ ਸੌਂਦੀ ਹੁੰਦੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਲੇਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਨੀਨਾ ਸੌਂਦੀ ਹੀ ਨਾ, ਤਾਂ ਸਰੂਪ ਉਸਨੂੰ ਸੁਲਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੀ ਤੇ ਨੀਨਾ ਆਪਣੇ ਪਿਓ ਨੂੰ ਉਡੀਕਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਸਵੇਰੇ ਦਫਤਰ ਜਾਣ ਵੇਲੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿਓ ਨਾਲ ਹੀ ਨਾਸ਼ਤਾ ਕਰਦੀ ਤੇ ਸ਼ਾਮੀ ਫੇਰ

ਬੂਹੇ 'ਚ ਖੜ੍ਹਕੇ ਉਡੀਕਦੀ। ਦੇਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਦੀ “ਮਾਂ, ਪਾਪਾ ਕਦੋਂ ਤੱਕ ਆਉਣਗੇ। ਕਿਉਂ ਨੀ ਆਏ?” ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਬੱਚੀ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਮਨ ਲਾਈ ਰੱਖਦੀ ਸੀ।

ਸਰੂਪ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਤੇ ਧੀ ਤੋਂ ਬੜੀ ਹੀ ਖੁਸ਼ ਸੀ। ਸੁਰੇਸ਼ ਕਦੀ ਵੀ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦਾ, ਉਹ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦਾ ਅਤੇ ਉਹ ਇੱਕ ਆਦਰਸ਼ ਪਤੀ ਸੀ। ਪਰ ਇੱਕ ਔਗੁਣ ਉਸ ਵਿੱਚ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਬੜਾ ਹੀ ਸ਼ੱਕੀ ਸੀ। ਉਹ ਹੁਣ ਸ਼ੱਕ ਬਾਰੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਸਰੂਪ ਨਾਲ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆ। ਉਹ ਸੋਚਦੀ, “ਸਾਰੇ ਆਦਮੀ ਤਾਂ ਸ਼ੱਕੀ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਇਸ ਦੀ ਇਹ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦੇਵਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਅਣਮੁੱਲਾ ਹੀਰਾ ਹੈ, ਇਹ ਗੱਲ ਕੀ ਹੈ? ਕਮੀ ਕਿਸ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ? ਪਹਿਲਾਂ ਦਫਤਰ 'ਚ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਕੰਮ ਕਰਦਾ, ਓਵਰ-ਟਾਇਮ ਵੀ ਲਾਉਂਦਾ, ਆਖਰ ਇਹ ਸਭ ਕੀਹਦੇ ਲਈ? ਆਪਣੀ ਧੀ 'ਤੇ ਜਾਨ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਮੇਰੇ ਲਈ ਕਿੰਨਾਂ ਪਿਆਰ ਹੈ।”

ਸਰੂਪ ਸਾਰੀ ਦਿਹਾੜੀ ਘਰ ਦੇ ਕੰਮ ਕਾਜ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲੱਗੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਘਰ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬੜੇ ਸਲੀਕੇ ਨਾਲ ਰੱਖਦੀ ਪਰ ਉਸਦੀ ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਚੀਜ਼ ਕਦੇ ਸੁਰੇਸ਼ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਭਦੀ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਚੀਜ਼ ਉਥੇ ਹੀ ਰੱਖੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਸੁਰੇਸ਼ ਨੂੰ ਸ਼ੇਰ ਪਾਉਣ ਦੀ ਆਦਤ ਪੈਣ ਲੱਗੀ, ਇੱਕ ਦਿਨ ਸੁਰੇਸ਼ ਨੇ ਦਫਤਰ ਦੇ ਕੁਝ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕਾਗਜ਼ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਬੱਸ ਪਾਸ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਲਿਆ ਕੇ ਫੜਾ ਦਿੱਤੇ। ਦਫਤਰ ਜਾਣ ਲੱਗਿਆਂ ਉਸ ਨੇ ਪਾਸ ਮੰਗਿਆ, “ਸਰੂਪ ਪਾਸ ਕਿਥੇ ਐ ਮੇਰਾ।” “ਉਹ ਤਾਂ ਉੱਪਰ ਟਾਣ 'ਤੇ ਪਿਆ ਐ, ਦੇਵਾਂ ਲਿਆ ਕੇ?” “ਸਰੂਪ ਰਸੋਈ 'ਚੋਂ ਬੋਲੀ “ਨਹੀਂ-ਨਹੀਂ ਤੂੰ ਕੰਮ ਕਰ, ਚਾਹ ਬਣਾ, ਮੈਂ ਲੱਭ ਲੈਨਾਂ।”

ਸੁਰੇਸ਼ ਚਾਹ ਪੀ ਕੇ ਦਫਤਰ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਕੁਝ ਯਾਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਘਬਰਾਈ ਹੋਈ ਟਾਣ ਵਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਪਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਵਸਤਾਂ ਇਧਰ-ਉਧਰ ਖਿਲਾਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਟਾਣ ਦੇ ਵਛਾੜ ਹੇਠਾਂ ਉਸ ਨੇ ਹਰਿਦਰ ਦੀ ਫੋਟੋ ਲੁਕਾਅ ਕੇ ਰੱਖੀ ਸੀ। ਉਹ ਪਛਤਾਉਣ ਲੱਗੀ। ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਈ ਕਿ “ਸੁਰੇਸ਼ ਤਾਂ ਛੋਟੀ-ਛੋਟੀ ਗੱਲ 'ਤੇ ਸ਼ੱਕ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਹੁਣ ਕੀ ਬਣੇਗਾ, ਉਸ ਨੇ ਫੋਟੋ.....। ਤਾਂ ਹੀ ਉਹ ਬਿਨਾਂ ਬੋਲੇ ਹੀ ਦਫਤਰ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਉਸ ਨੇ ਇਉਂ ਜ਼ਾਹਰ ਕੀਤਾ ਜਿਵੇਂ ਕੁਝ ਹੋਇਆ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੇ ਜ਼ਰੂਰ ਕੋਈ ਸਕੀਮ ਘੜੀ ਹੋਵੇ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਬੋਲਿਆ ਨਹੀਂ।”

“ਹਾਏ ਰੱਬਾ, ਹੁਣ ਕੀ ਕਰਾਂ ਮੈਂ? ਹੁਣ ਮੇਰਾ ਜੀਵਨ ਪਲਟਾ ਖਾਣ ਵਾਲਾ ਹੈ।”

ਸੁਰੇਸ਼ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਹਰਿਦਰ ਦੀ ਫੋਟੋ ਨੂੰ ਕਦੀ ਇਧਰ-ਉਧਰ ਲੁਕਾਉਂਦੀ ਰਹੀ ਸੀ। ਟਾਣ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਫੋਟੋ ਲੁਕਾਉਣ ਲਈ ਠੀਕ ਥਾਂ ਲੱਭੀ ਸੀ।

ਸਰੂਪ ਸੋਚ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਮਸਲੇ 'ਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਤਾਂ ਹੋਵੇਗੀ ਹੀ ਜਿੰਨਾ ਛੇਤੀ ਹੋਣੀ ਹੈ, ਹੋ ਹੀ ਜਾਵੇ। ਬੇਚੈਨੀ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਬੁਰਾ ਹਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਹਰੇਕ ਚੀਜ਼ ਉਸਨੂੰ ਖਾਣ ਨੂੰ ਪੈਂਦੀ ਹੋਵੇ। ਬੇਚੈਨੀ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਬਕਾਵਟ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਉਹ ਸੋਢੇ 'ਤੇ ਪੈ ਗਈ। ਨੀਨਾ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਟੋਫੀਆਂ ਲਈ ਪੈਸੇ ਮੰਗਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਖਿੜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, “ਪੈਸੇ ਦੇਉਗਾ ਤੇਰਾ ਪਿਓ, ਮੇਰੇ ਕੰਨ ਨਾ ਖਾਹ ਐਂਵੇ ਪਈ।” ਮਾਂ ਦੇ ਇਸ ਹੋਰ ਰੁੱਖਪਣ ਕਾਰਨ ਨੀਨਾ ਰੋਣ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਨੀਨਾ ਦੇ ਰੋਣ 'ਤੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਫਿਕਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇਕਰ ਸੁਰੇਸ਼ ਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਪੁੱਛੇਗਾ, “ਨੀਨਾ ਕਿਉਂ ਰੋਂਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਭਿਆਂਕਰ ਤੂਫਾਨ ਆ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਉਹ ਨੀਨਾ ਨੂੰ ਰੋਂਦੀ ਜਾਂ ਭੋਰਾ ਵੀ ਉਸਦੀ ਉਦਾਸੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਝੱਲ ਸਕਦਾ। ਉਹ ਨੀਨਾ ਨੂੰ ਚੁੱਪ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਬਜ਼ਾਰ ਵੱਲ ਲੈ ਤੁਰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਘਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸੁਰੇਸ਼ ਵੀ ਘਰ ਪੁੱਜ ਚੁੱਕਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਅਰਾਮ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਅੱਖਾਂ ਮੁੰਦ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਸਰੂਪ ਉਹਦੇ ਮੂਹਰੇ ਖੜ੍ਹ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਇਕ ਰੰਗ ਆਉਂਦਾ ਤੇ ਇਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਸੁੱਕੇ ਹੋਏ ਰੁੱਖ ਦੇ ਪੱਤੇ ਵਾਂਗ ਕੰਬਦੀ ਹੈ। ਸਰੂਪ ਵੱਲ ਬੜੀ ਗੌਰ ਨਾਲ ਤੱਕਦਿਆਂ ਸੁਰੇਸ਼ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ, “ਕੀ ਗੱਲ ਏ, ਸਿਹਤ ਤਾ ਠੀਕ ਏ?”

“ਨਹੀਂ, ਗੱਲ ਇਹ ਐ ਕਿ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਤੋਂ ਕੁਝ ਲੁਕਾਇਆ ਐ।” ਹਫੀ ਹੋਈ ਸਰੂਪ ਨੇ ਆਖਿਆ। “ਕੀ ਲੁਕਾਇਆ ਏ?” ਸੁਰੇਸ਼ ਬੜੀ ਹਲੀਮੀ ਅਤੇ ਲਾਪ੍ਰਵਾਹੀ ਨਾਲ ਬੋਲਿਆ।

“ਫਿਰ ਮੈਂ ਕਦੀ ਵੀ ਉਸ ਦੀ ਫੋਟੋ ਨਹੀਂ ਲੁਕਾਵਾਂਗੀ॥” “ਅੱਛਾ, ਤੂੰ ਹਰਿਦਰ ਦੀ ਫੋਟੋ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੀ ਏਂ।”

ਇਸ ਫੋਟੋ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਜਾਣਦਾ ਵਾਂ ਜਦੋਂ ਅਜੇ ਮੇਰਾ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ। ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ, ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ ਹਾਲੀ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਹੋਰ ਫੋਟੋ ਲੁਕਾਉਂਦੀ ਏ।” ਸਰੂਪ ਦਾ ਦਿਲ ਇਹ ਸੁਣਦੇ ਸਮੇਂ ਧਕ-ਧਕ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਹ ਸੋਚਦੀ ਸੀ ਕਿ ਧਰਤੀ ਫਟ ਜਾਵੇ ਤੇ ਉਹ ਉਹਦੇ ਵਿਚ ਧਸ ਜਾਵੇ। ਉਹ

ਸੁਰੇਸ਼ ਵੱਲ ਇਉਂ ਵੇਖਦੀ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਵੇਖ ਰਹੀ ਹੋਵੇ।

“ਕਿਉਂ ਲੁਕਾਉਂਦੀ ਸੀ ਉਹਦੀ ਫੋਟੋ? ਮੈਨੂੰ ਤੇਰੇ 'ਤੇ ਇਸ ਗੱਲੋਂ ਹੀ ਗੁੱਸਾ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਸਕੀ? ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਸ਼ਹੀਦ 'ਤੇ ਭਲਾ ਕੀ ਜਲਣ ਹੋ ਸਕਦੀ ਐ, ਅਜਿਹੇ ਬਹਾਦਰ ਬਾਰੇ ਮਾੜਾ ਸੋਚਣਾ ਤਾਂ ਬੜਾ ਪਾਪ ਹੈ।” ਸੁਰੇਸ਼ ਨੇ ਹਰਿਦਰ ਦੀ ਚੋਖੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕੀਤੀ।

“ਆ। ਮੇਰੇ ਨਾਲ, ਤੈਨੂੰ ਉਹਦੀ ਫੋਟੋ ਵਿਖਾਵਾਂ, ਹੁਣ ਤੈਨੂੰ ਫੋਟੋ ਲੁਕਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ।” ਉਹ ਸਰੂਪ ਦਾ ਹੱਥ ਫੜ੍ਹ ਕੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਥੇ ਐਨ ਸਾਹਮਣੇ ਕੰਧ ਉਪਰ ਵੱਡੇ ਅਕਾਰ ਵਿਚ ਹਰਿਦਰ ਦੀ ਫੋਟੋ ਤੇ ਉਸ ਉਪਰ ਜਰੀ ਦਾ ਹਾਰ ਲਟਕ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸਰੂਪ ਬੁੱਤ ਬਣ ਕੇ ਖੜ੍ਹ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਤੀ ਮੂਹਰੇ ਬੋਲਣ ਲਈ ਉਸ ਕੋਲ ਇਕ ਵੀ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਭਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਸੁਰੇਸ਼ ਵੱਲ ਵੇਂਹਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਉਹਦੀ ਪਿੱਠ ਥਾਪੜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚੁੰਨੀ ਦੇ ਪੱਲੇ ਨਾਲ ਉਹਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਹੰਝੂ ਵੀ ਪੂੰਝ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਤੀਰਥ

- ਬਿੰਦੂ ਸਿਨਹਾ

ਥੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਬੁੱਢਾ ਸਰੀਰ! ਅੱਖਾਂ ਉਤੇ ਮੋਟੇ ਸ਼ੀਸ਼ਿਆਂ ਵਾਲੀ ਐਨਕ, ਸਿਰ ਦੇ ਵਾਲ ਐਨ ਸਫੈਦ! ਚਿਹਰਾ ਝੁਰੜੀਆਂ ਭਰਿਆ, ਮੈਲੀਆਂ ਤੇ ਮੁਰਝਾਈਆਂ ਜਿਹੀਆਂ ਅੱਖਾਂ.....। ਇਹ ਸੀ ਰਤਨਾ ਦਾਦੀ ਦਾ ਹੁਲੀਆ।

ਸਵੇਰੇ ਚਾਰ ਵਜਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਰਤਨਾ ਦਾਦੀ ਦੀ ਬੇਸ਼ੁਰੀ ਜਿਹੀ ਆਵਾਜ਼ ਚੁੱਪ ਦਾ ਸੰਨਾਟਾ ਤੋੜਦੀ ਤੇ ਜਾਗ ਪੈਣ ਲਈ ਸੰਦੇਸ਼ਾਂ ਦਿੰਦੀ। ਸਵੇਰ ਦੇ ਹੁੰਦਲੇ ਜਿਹੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਦਾ ਸੁਰ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਘਰ ਦੇ ਵੱਡੇ ਵਿਹੜੇ ਅਤੇ ਬਰਾਂਡਿਆਂ ਵਿਚ ਡੋਲਦਾ-ਡੋਲਦਾ ਜਿਹਾ ਲਗਦਾ। ਰਤਨਾ ਦਾਦੀ ਆਖਦੀ ਸੀ, “ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ-ਪਹਿਲੋਂ ਝਾੜੂ ਲੱਗ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਏ।”

ਜਦ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਸੁੱਤੇ ਹੁੰਦੇ ਤਦ ਨੂੰ ਰਤਨਾ ਦਾਦੀ ਸਾਰੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਘਰ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਦੇਂਦੀ। ਗਰਮੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਸਿਆਲ ਹੋਵੇ। ਮੀਂਹ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਹਨੇਰੀ ਹੋਵੇ, ਰਤਨਾ ਦਾਦੀ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਡਿਊਟੀ 'ਤੇ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਜਾਗਰ ਹੁੰਦੀ। ਉਸ ਕਦੀ ਵੀ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਨਾਗ਼ਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਾਇਆ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਏਨੇ ਬੁੱਢੇ ਹੱਡਾਂ ਵਿਚ ਏਨੀ ਤਾਕਤ ਕਿੱਥੋਂ ਆ ਗਈ ਸੀ? ਜੇ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਤੇ ਨੂੰਹਾਂ, ਏਡਾ ਵੱਡਾ ਵੇਹੜਾ ਸੁੰਭਰਨ ਲੱਗ ਜਾਣ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੱਕ ਤਾਂ ਪੀੜ ਤੇ ਥਕੇਵੇਂ ਨਾਲ ਥੱਕ ਜਾਣਗੇ।

ਝਾੜੂ ਮਾਰਨ ਮਗਰੋਂ ਦਾਦੀ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਭਾਂਡੇ ਮਾਂਜਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਤੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਕੁਝ ਬੁੜ ਬੁੜਾਂ ਦੀ ਵੀ ਰਹਿੰਦੀ, “ਕੁੜੇ ਬੱਸੀਏ! ਤੂੰ ਵੀ ਤੇ ਕਮਾਲ ਈ ਏਂ, ਮਾਲਕਣ ਨਹਾਉਂਦੀ ਪਈ ਏ, ਤੇ ਤੂੰ ਹਾਲੀ ਬਾਲਟੀ-ਬਠਲ ਹੀ ਮਾਂਜਦੀ ਫਿਰਦੀ ਏ। ਜ਼ਰਾ ਕਾਹਲੀ, ਕਰਿਆ ਕਰ ਕੁੜੇ! ਤੇਰੇ ਹੱਥਾਂ ‘ਚ ਜ਼ੋਰ ਹੈਨੀ ? ਕੀ ਗੱਲ, ਰੱਜ ਕੇ ਰੋਟੀ ਨੀ ਡੱਫੀ ਸੀ ਕੱਲ੍ਹ?”

ਕਦੀ ਦਾਦੀ ਹਾਸੇ ਨਾਲ ਵਿਅੰਗ ਜਿਹਾ ਕਸਦੀ ਹੋਈ ਆਖਦੀ, “ਨੀਂ ਕੁੜੇ ਮਾਲਕਣ ਨੂੰ ਕਹਿ ਕੇ ਪਿਸਤੇ-ਬਦਾਮ ਈ ਮੰਗਵਾ ਲੈ। ਖਾਵੇਂ ਪੀਵੇਂ ਤਾਂ ਤੇਰੇ ਵਿੱਚ ਬੋੜਾ ਜਿਹਾ ਜ਼ੋਰ ਪਵੇਂ? ਨਹੀਂ ਤੂੰ ਤਾਂ.....। ਮੈਨੂੰ ਵੇਖ ਕੁੜੇ....। ਮੈਂ ਰੁਪਈਏ ਸੇਰ ਦੁੱਧ ਪੀਂਦੀ ਰਹੀ ਆਂ ਤੇ ਨਾਲ ਵਧੀਆਂ ਬਦਾਮ ਵੀ ਖਾਂਦੀ ਰਹੀ ਆਂ।”

“ਵਾਹ ਨੀਂ ਦਾਦੀਏ!” ਬੱਸੀ ਖਿੜ-ਖਿੜਾ ਕੇ ਹੱਸਦੀ ਹੋਈ ਬੋਲੀ, “ਹੁਣ ਬਦਾਮਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਅੱਗ ਹੀ ਲੱਗੀ ਪਈ ਆ, ਕਿੰਨੇ ਮਹਿੰਗੇ ਆ, ਕਿੱਥੋਂ ਖਾਵਾਂ? ਮੇਰੇ ਤਾਂ ਚਾਰ ਨੀਟੂ-ਟੀਟੂ ਹੋਗੇਂ.....ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹਾਂ ਨੂੰ ਜੰਦੇ ਮਾਰ ਦਿਆ?”

“ਤੂੰ ਰੋ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਨੂੰ....ਮੈਂ ਜੋ ਕੁਝ ਆਖਣਾ ਏਂ ਆਖ ਦਿੱਤਾ ਏ।”

ਸਾਬਣ ਤੋਂ ਰਤਨਾ ਦਾਦੀ ਨੂੰ ਸਖਤ ਚਿੜ੍ਹ ਸੀ। ਤੇ ਬੱਸੀ ਸ਼ਰਾਰਤ ਵਜੋਂ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਬਹਾਨੇ ਉਹਦੇ ਵੱਲ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਸਾਬਣ ਦੀ ਟੁੱਟੀ ਭੱਜੀ ਟੁਕੜੀ ਸੁੱਟ ਦਿੰਦੀ। ਬੱਸ, ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ? ਦਾਦੀ ਰਤਨਾ ਆਸਮਾਨ ਹੀ ਸਿਰ 'ਤੇ ਚੁੱਕ ਲੈਂਦੀ। ਦੁਹਾਈ ਮਚਾ ਦਿੰਦੀ। ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਬੋਲਣ ਲੱਗਦੀ, ‘ਨੀਂ ਬੱਸੀਏ ਕੁਲਹਿਣੀਏ..... ਤੇਰੇ ਏਹੇ ਲੱਛਣ ਚੰਦਰੇ.....ਸਾਬਣ ‘ਚ ਚਰਬੀ ਹੁੰਦੀ ਏ ਨੀ ਤੇ ਚਰਬੀ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲਾ ਲਈਏ ਤਾਂ ਫੇਰ ਕੋਹੜ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਏ.....ਨਿਕੰਮੀਏ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਦੀਏ।’

“ਪਰ ਦੇਖ ਦਾਦੀਏ! ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਕੱਪੜਾ ਜਵਾਂ ਈਂ ਨਿੱਖਰ ਆਉਂਦਾ ਐ, ਜਿਵੇਂ ਬਗਲੇ ਭਗਤ ਦੇ ਚਿੱਟੇ ਚਕੋਰ ਖੰਭ ਹੁੰਦੇ ਐ ਨਾ..... ਉਵੇਂ, ਤੇ ਆਹ ਵੇਖ ਖਾਂ, ਤੇਰੀ ਧੋਤੀ ਕਿੰਨੀ ਮੈਲੀ ਹੋਈ ਪਈ ਐ..... ਵੇਖਦੀ ਐਂ ਇਹਨੂੰ ਤੂੰ ?”

“ਕੁੜੇ ਕੱਲ੍ਹ ਈ ਧੋਤੀ ਸੀ.... ਗੀਠੇ ਨਾਲ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਜਦ ਦੀ ਜੰਮੀ ਆਂ ਸਾਰੀ ਈ ਉਮਰ ਗੀਠੇ ਨਾਲ ਸਿਰ ਧੋਤਾ ਏ? ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਈ ਧੋਤੀ ਧੋਈ ਏ, ਨੀਂ ਤੂੰ ਫੇਰ ਮੇਰੇ ਵੱਲੀ ਆਹ ਉਛਾਲ ਮਾਰਿਆ ਏ? ਹੁਣ ਨਹਾਉਣਾ ਪਉ ਮੈਨੂੰ।”

ਇਸ ਘਰ ਦੇ ਕੋਲ ਹੋਰ ਵੀ ਬਥੇਰੇ ਨੌਕਰ ਨੌਕਰਾਣੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ ਸਭ ਕੰਮ ਚੋਰ ਤਾਂ ਸਨ ਹੀ ਸਗੋਂ ਚੋਰ ਵੀ ਸਨ। ਗੱਲ ਕੁਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਸਹੀ ਵੀ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤਿਆਂ ਦੀ ਚੋਰੀ ਵੀ ਫੜੀ ਗਈ ਸੀ। ਰਸੋਈ ‘ਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਨੂੰ ਉਥੋਂ ਦਾਲ ਤੇ ਚੌਲ ਲੁਕਾਂਦੀ ਨੂੰ ਫੜ ਲਿਆ ਸੀ। ਸਾਗ- ਸਬਜ਼ੀ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਤੇਲ ਲੁਕਾਂਦਿਆਂ ਰੰਗੇ ਹੱਥੀ ਹੀ ਫੜ ਲਿਆ ਸੀ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਬੱਸੀ ਚੋਰਿਓਂ ਬਨਾਰਸੀ ਜ਼ਰਦੇ ਦਾ ਫੱਕਾ ਮਾਰ ਕੇ ਰਸੋਈ ‘ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਹੀ ਆਈ ਸੀ ਕਿ ਰਤਨਾ ਦਾਦੀ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ਬੂ ਆ ਗਈ ਤੇ ਬੱਸੀ ਨੂੰ ਬਾਹਰੋਂ ਫੜ ਕੇ ਉਹ ਬੋਲੀ, “ਨੀਂ ਤੇਰੀ ਆਹ ਮਜ਼ਾਲ? ਤੇਰਾ ਆਹ ਮੂੰਹ ਏਂ..... ਭਲਾ ਏਨਾ, ਕੱਢ ਮੂੰਹ ‘ਚੋਂ ? ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਜਾਨ ...ਹੁਣੇ ਆਹਨੀ ਆਂ ਮੈਂ ਮਾਲਕਣ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ।”

ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਬਚਨੀ ਨੇ ਗੁਸਲਖਾਨੇ ‘ਚੋਂ ਵੱਡੀ ਮਾਂ ਦਾ ਖੁਸ਼ਬੂਦਾਰ ਸਾਬਣ ਚੁੱਕ ਲਿਆ ਤੇ ਲੁਕੋ ਕੇ ਡਿਊਢੀ ‘ਚ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਘਰ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲੱਗੀ ਲੈ ਜਾਵਾਂਗੀ। ਰਤਨਾ ਦਾਦੀ ਨੇ ਦੇਖ ਲਿਆ ਤੇ ਉਥੋਂ ਸਾਬਣ ਚੁੱਕ ਲਿਆਈ। ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ? ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਛੱਡ ਕੇ ਉਹਦੇ ਮਗਰੋਂ ਈ ਪੈ ਗਈ। ਤੇ ਉਹਨੂੰ ਬੋਲਣ ਲੱਗੀ, “ਜੇ ਬਹੁਤਾ ਚਾਅ ਏ। ਮਹਿਕਾਂ ਵਾਲੇ ਸਾਬਣ ਨਾਲ ਨਹਾਉਣ ਦਾ, ਤਾਂ

ਆਵਦੇ ਖਸਮ ਨੂੰ ਆਖ, ਕੇ ਲਿਆ ਕੇ ਦੇਵੇ ਬਜ਼ਾਰੋਂ! ਪਹਿਲੋਂ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਲ ਸੁਰਤ ਤਾਂ ਵੇਖ ਲੈ ਸ਼ੀਸ਼ੇ 'ਚ ਜਾ ਕੇ ਸਾਬਣ ਲਾਉਣ ਵਾਲੀ ਹੈਰੀ ਵੀ ਏਂ ਤੂੰ ਭਲਾ? ਜਾਹ! ਜਾ ਕੇ ਚੁੱਲ੍ਹੇ 'ਚੋਂ ਸੁਆਹ ਕੱਢ ਕੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਲਾ ਲੈ।”

ਘਰ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਾਰੇ ਨੌਕਰ- ਚਾਕਰ ਰਤਨਾਂ ਦਾਦੀ 'ਤੇ ਖਿੜਦੇ- ਖਪਦੇ ਤੇ ਖਾਰ ਖਾਂਦੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਦਾਦੀ ਨੂੰ ਬੱਸੀ ਬੋਲੀ, “ਦਾਦੀਏ? ਤੂੰ ਹਰੇਕ ਦੀ ਚੋਰੀ ਰੰਗੇ ਹੱਥੀ ਫੜਦੀ ਏਂ...ਮੈਂ ਵੀ ਤੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਫੜਾਂਗੀ.... ਦੇਖੀਂ ਜਾਈਂ ਫੇਰ ਤੂੰ.....ਮੇਰਾ ਵੀ ਨਾਂ ਬੱਸੀ ਨਹੀਂ.....ਜੇ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ।”

“ਨੀਂ ਜਾਹ ਨੀਂ ਜਾਹ, ਤੂੰ ਪਰ੍ਹੇ ਜਾਹ! ਜਾ ਕੇ ਮਰ ਕਿਤੇ ਢੱਠੇ ਖੂਹ 'ਚ। ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਕੀ ਚੋਰੀ ਫੜੋਗੀ। ਤੇਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਉੱਤੇ ਕਿਹੜਾ ਇਤਬਾਰ ਕਰਦਾ ਏ ਏਥੇ, ਐਵੇਂ ਭੌਂਕਦੀ ਫਿਰਦੀ ਏਂ।”

ਰਤਨਾ ਦਾਦੀ ਦੀ ਬੜ- ਬੋਲੀ ਨਵੀਂ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੱਚ- ਮੁੱਚ ਹੀ ਉਹ ਜਿਹੇ ਜਿਹੀ ਅੰਦਰੋਂ ਸੀ ਉਹੋ ਜਿਹੀ ਹੀ ਬਾਹਰੋਂ ਸੀ। ਮਾਲਕਣ ਤਾਂ ਉਹਦੇ 'ਤੇ ਅੱਖਾਂ ਮੀਚ ਕੇ ਹੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਸੀ। ਜੋ ਰਤਨਾ ਦਾਦੀ ਨੇ ਆਖ ਦਿੱਤਾ ਉਹ ਸੱਚ ਸੱਚ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਵੱਡੇ ਕਾਕੇ ਦਾ ਵਿਆਹ ਸੀ। ਟਿੱਕਾ ਲਾਉਣ ਮਗਰੋਂ ਸਾਰੇ ਖਾਣ ਪੀਣ ਲੱਗ ਗਏ। ਬਾਊ ਜੀ ਨੇ ਪਿੱਤਲ ਦੀ ਪਰਾਂਤ ਵਿੱਚ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਰੁਪਏ ਰੱਖੇ ਹੋਏ ਸਨ ਤੇ ਉਹਨੂੰ ਉਹ ਅੰਦਰ ਭਿਜਵਾਉਣਾ ਤਾਂ ਭੁੱਲ ਹੀ ਗਏ ਸਨ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਰਤਨਾ ਦਾਦੀ ਨੇ ਨਿਗ੍ਹਾ ਜਦ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਪਈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਪਰਾਂਤ ਚੁੱਕ ਕੇ ਕੋਠੜੀ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਲਈ। ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਸਵੇਰ ਤੱਕ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਰੁਪਈਆਂ ਦੀ ਯਾਦ ਨਾ ਆਈ ਤਾਂ ਰਤਨੀ ਨੇ ਜਾ ਕੇ ਮਾਲਕਣ ਨੂੰ ਆਖਿਆ, “ਅੱਜ ਤਾਂ ਮੈਂ ਵਧਾਈ ਲੈਣੀ ਏਂ,...ਤੇ ਪੰਜਾਂ ਦਾ ਨੋਟ ਲੈਣਾ...ਇਸ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨੀਂ ਮੈਂ ਲੈਣਾ।”

ਮਾਲਕਣ ਉਹਨੂੰ ਝਿੜਕਦੀ ਹੋਈ ਬੋਲੀ, “ਹੁਣ ਜਾਹ ਵੀ ਏਸ ਵੇਲੇਤੈਨੂੰ ਤਾਂ ਵਕਤ ਵੇਲਾ ਕੋਈ ਸੁਝਦਾ ਈ ਨਹੀਂ। ਫੇਰ ਲੈ ਜਾਈਂ ਕਿਤੇ।”

“ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਮੌਕਾ ਤਾਂ ਹੈਗਾ ਏ...ਫੇਰ ਕੋਈ ਨੀਂ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਹੁਣੇ ਹੀ ਲਊਂਗੀ....।

ਤੈਨੂੰ ਕਿਹਾ ਏ ਕਿ ਐਸ ਵੇਲੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਪੰਜ ਰੁਪਈਏ ਐ।”

“ਲੈ...ਦੱਸ ਖਾਂ...ਹੈ ਕਿਉਂ ਨੀਂ, ਹਾਲੇ ਕੱਲ੍ਹ ਤਾਂ ਪਰਾਂਤ ਭਰੀ ਰੁਪਈਆਂ ਦੀ ਆਈ ਸੂ, ਕਾਕੇ ਦੀ ਵਹੁਟੀ ਲਿਆਈ ਏ, ਆਪਣੇ ਪੇਕਿਉਂ।”

ਤਦ ਜਾ ਕੇ ਮਾਲਕਣ ਨੂੰ ਰੁਪਏ ਚੇਤੇ ਆਏ ਕਿ ਉਹ ਕਿਥੇ ਪਏ ਹਨ? ਸਭ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਗਿਆ। ਸਾਰਾ ਘਰ ਫੋਲ ਮਾਰਿਆ। ਪਰ ਰੁਪਈਏ ਉਥੇ ਹੋਣ ਤਦੋਂ ਹੀ ਲੁੱਭਣ? ਮਾਲਕਣ ਜੀ ਤੇ ਬਾਊ ਜੀ ਘਬਰਾ ਗਏ। ਤੇ ਫੇਰ ਰਤਨਾ ਦਾਦੀ ਉੱਠੀ, ਆਪਣੀ ਕੋਠੜੀ ਵਿੱਚ ਗਈ, ਪਰਾਂਤ ਚੁੱਕੀ ਤੇ ਮਾਲਕ ਬਾਊ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਬੋਲੀ, “ ਆਹ ਲਓ! ਗਿਣ ਲਓ ਆਵਦੇ ਰੁਪਈਏ।”

ਬਾਊ ਜੀ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਕੇ ਵੇਖਣ ਲੱਗੇ, “ਹੈਂ ਅੰ- ਹੈਂ-ਆਹ! ਤੈਨੂੰ ਕਿਥੋਂ ...ਕਿਵੇਂ ਲੱਭੇ?” “ਮਿਲਣੇ ਕਿਥੋਂ ਸੀ,ਪਰਾਂਤ ਵਿਹੜੇ 'ਚ ਪਈ ਰਹੀ, ਤੁਸੀਂ ਭੁੱਲਗੇ ਸਾਰੇ...ਮੈਂ ਦੇਖ ਕੇਚੁੱਕ ਕੇ ਤੇ ਆਪਣੀ ਕੋਠੜੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਧਰ ਲਏ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਦੇਖਾਂ ਪਈ ਚੇਤਾ ਆਉਂਦਾ ਕਿ ਨਹੀਂ?” ਰਤਨਾ ਦਾਦੀ ਤੋਂ ਸਾਰੇ ਹੈਰਾਨ ਤੇ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਗਏ। ਰਤਨਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਪਿੱਛੇ ਨੂੰ ਕਰ ਲਏ ਤੇ ਬੋਲੀ, “ ਏਹ ਤਾ ਮੇਰਾ ਫਰਜ਼ ਸੀ....ਲੈ ਦੱਸੋ....ਫੇਰ ਕੀ ਹੋਇਆ? ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਹਾਲੇ ਮੇਰੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ 'ਚ ਬੱਥੇ ਈ ਓ....ਹੁਣ ਇਨਾਮ ਤਾਂ ਮੈਂ ਮਾਲਕਣ ਤੋਂ ਨੱਕ 'ਚ ਕੋਕਾ ਤੇ ਕੰਨ 'ਚ ਬਾਲੀਆਂ ਲਊਂਗੀ।”

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਰਤਨਾ ਦਾਦੀ ਨੇ ਕਰ-ਕਰਾ ਕੇ ਕਿਲੋ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਚਾਂਦੀ ਜੋੜ ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਪੈਸੇ ਵੀ ਕੁਝ ਜੋੜੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਖਰਚ ਕੋਈ ਖਾਸ ਹੈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜੇ ਕੋਈ ਪੁੱਛ ਲੈਂਦੀ, “ ਦਾਦੀ! ਤੇਰੇ ਅੱਗੇ-ਪਿੱਛੇ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਤੂੰ ਏਨਾਂ ਜੋੜ-ਜੋੜ ਕੇ ਕਿਥੇ ਰੱਖਦੀ ਏਂ ਜਾਂ ਏਨਾ ਕੀ ਕਰੇਗੀਂ ?” ਤਾਂ ਰਤਨਾ ਆਖਦੀ, “ਮੈਂ ਤਾਂ....ਭਾਈ ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾ ਕਰੂੰਗੀ। ਭੰਡਾਰਾ ਵੀ ਕਰੂੰ....ਦਾਨ-ਪੁੰਨ ਕਰੂੰਗੀ ਹੋਰ ਕਾਹਦੇ ਲਈ?”

ਰਤਨਾ ਦਾਦੀ ਦਾ ਕਦੇ ਇੱਕ ਘਰ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪਤੀ ਸੀ, ਪਰ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਦਸ ਕੁ ਵਰ੍ਹੇ ਬਾਅਦ ਹੀ ਜਦੋਂ ਰਤਨਾ ਦੀ ਕੁੱਖ ਹਰੀ ਹੁੰਦੀ ਨਾ ਦਿਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਹੋਰ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲਿਆ। ਤੇ ਰਤਨਾ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਮਖਣੀ 'ਚੋਂ ਵਾਲ ਕੱਢੀਦਾ ਹੈ, ਉਵੇਂ ਕੱਢ ਮਾਰਿਆ। ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਉਹ ਏਥੇ, ਸਾਡੇ ਘਰ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ, ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਕੋਠੜੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਉਸ ਘਰ ਨਾਲ ਉਹਦਾ ਨਾਤਾ ਉੱਕਾ ਹੀ ਟੁੱਟ ਗਿਆ ਸੀ।

ਉਧਰ ਸੌਂਕਣ ਦੀ ਧੀ ਵਿਆਹਉੱਠ ਜੋਗੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਸੌਂਕਣ ਜਾਣਦੀ ਸੀ ਕਿ ਰਤਨਾ ਨੇ ਪੈਸੇ ਤੇ ਗਹਿਣੇ ਜੋੜ ਕੇ ਰੱਖੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਆਣ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਰਤਨਾ ਦੇ ਪੈਰ ਫੜ ਲਏ। ਤਰਲੇ ਕਰਨ ਲੱਗੀ, “ਭੈਣੇ! ਉਹ ਵੀ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਈ ਧੀ ਏ! ਤੂੰ ਵੀ ਉਹਦੀ ਮਾਂ ਈ ਏਂ....ਭੈਣੇ ਮੈਂ ਤਾਂ ਕੰਨਿਆਂ ਦਾਨ

ਤੈਥੋਂ ਈ.....ਤੇਰੇ ਹੱਥੋਂ ਈ ਕਰਵਾਉਣਾ ਏਂ ਭੈਣੇ, ਤੇ ਤੂੰ ਈ ਮੇਰਾ ਆਸਰਾ।”

ਰਤਨਾ ਦਾਦੀ ਏਨੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪਿਘਲ ਗਈ। ਹੁਣ ਤੱਕ ਦਾ ਜੋੜਿਆ ਸਾਰਾ ਕੁਝ, ਪੈਸੇ ਤੇ ਗਹਿਣੇ ਸਭ ਹੀ ਲਗਾ ਦਿੱਤੇ। ਸੌਂਕਣ ਦੀ ਧੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇੰਝ, ਜਿਵੇਂ ਆਪਣੀ ਧੀ ਦਾ ਕਰੀਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਬਾਅਦ ਹੀ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕੋਠੜੀ ਵਿੱਚ ਮੁੜ ਆਈ। ਲੋਕਾਂ ਪੁੱਛ ਲਿਆ, “ਰਤਨਾ ਦਾਦੀ! ਐਨੀ ਛੇਤੀ ਕਿਉਂ ਆ ਗਈ ਏਂ? ਦੋ- ਚਾਰ ਦਿਨ ਹੋਰ ਲਾ ਲੈਂਦੀ।”

ਦਾਦੀ ਹੱਸ ਕੇ ਬੋਲੀ, “ਕੌਣਕਿੱਥੇ ? ਉਹ ਤਾਂ ਉਥੇ ਜਾਣਾ ਮੇਰਾ ਫਰਜ਼ ਸੀ ਤੇ ਮੈਂ ਜਾ ਆਈ, ਕੁੜੀ ਤੋਰਨੀ ਸੀ..... ਤੋਰਤੀ.....। ਮੇਰਾ ਉਥੇ ਕੀ ਕੰਮ ? ਮੈਂ ਉਥੇ ਰਹਿ ਪਵਾਂ.....ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚਾਰਿਆ ਦੇ ਸੁਖਚੈਨ ਵਿੱਚ ਕਾਹਨੂੰ.....।”

“ਤੇ ਦਾਦੀ ਉਹ ਰੁਪਈਏ ਤਾਂ ਤੂੰ ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾ ਲਈ ਰੱਖ ਸਨ ਤੇ ਤੂੰ ਸਾਰੇ ਈ ਵਿਆਹ 'ਤੇ ਲੁਟਾ ਦਿੱਤੇ.....।”

“ਨਾ ਭਾਈ ਨਾ, ਕੋਈ ਲੁਟਾਏ ਨੀ.....ਲਾਏ ਹਨ ਸਗੋਂ ਮੈਂ ਤਾਂ, ਧੀ ਦੇ ਵਿਆਹ 'ਤੇ ਖਰਚੇ ਐ। ਇਸ ਤੋਂ ਹੋਰ ਵੱਡੀ ਕੋਹੜੀ ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾ ਏ ਭਾਈ। ਧੀ ਆਵਦੇ ਘਰੇ ਸੁਖੀ ਰਹੇ। ਮੈਨੂੰ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ। ਇਹੀਓ ਈ ਤੀਰਥ-ਯਾਤਰਾ ਏ।”

“ਪਰ ਦਾਦੀਏ! ਉਹ ਤਾਂ, ਤੇਰੀ ਧੀ ਬੋੜਾ ਏ? ਉਹ ਤਾਂ.....।

ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ, “ਮੇਰੀ ਧੀ ਈ ਏ ਉਹ! ਦੇਖਿਆ ਨਹੀਂ, ਜਦ ਡੋਲੀ ਬਹਿਣ ਲੱਗੀ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਮੇਰੇ ਗਲ ਨੂੰ ਲੱਗ ਕੇ ਕਿਵੇਂ ਰੋਂਦੀ ਸੀਆਵਦੀ ਧੀ ਈ ਸੀਨੇ ਲੱਗ ਕੇ ਰੋਂਦੀ ਏ.....ਬਿਗਾਨੀਆਂ ਕਦੋਂ ਰੋਂਦੀਆਂ ਨੇ? ਉਹ ਮੇਰੀ ਧੀ ਏ!”

ਰਤਨਾ ਦਾਦੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕੋਠੜੀ ਵਿੱਚ ਖਾਲੀ ਪਏ ਸੰਦੂਕ ਵੱਲ ਝਾਕ ਕੇ ਠੰਢਾ ਹੌਕਾ ਲੈਦਿਆਂ ਆਖਿਆ, “ਐਨੇ ਚਿਰ ਤੋਂ ਮੈਂ ਪੈਸੇ ਤੇ ਗਹਿਣੇ ਜੋੜਦੀ ਰਹੀ ਆਂ ਤੇ ਨਾਲ ਫਿਕਰ ਵੀ ਵੱਢ- ਵੱਢ ਕੇ ਖਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਏ ਕਿ ਕੋਈ ਹੱਥ ਨਾ ਮਾਰ ਲਵੇ.....ਲੈ ਨਾ ਜਾਵੇ! ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਡਰ ਨਹੀਂ। ਕੀ ਏ, ਜੇ ਲੈ ਜਾਉ ਕੋਈ? ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਫਿਕਰ ਨਹੀਂ ਜੇ।”

ਰਤਨਾ ਦਾਦੀ ਪੜ੍ਹੀ-ਲਿਖੀ ਭੋਰਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਥੋਂ ਆਈ ਸੀ ਉਸ ਵਿੱਚ ਏਨੀ ਬੁੱਧੀ.....ਤੇ ਏਨੀ ਉਜੱਲ ਤੇ ਸਾਫ਼ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ.....ਤੇ ਏਨਾ ਗਿਆਨ ਭੰਡਾਰ।

ਆਪਣੇ ਪਰਾਏ

-ਤਰੁਣ ਕੁਮਾਰ ਰਾਏ

ਕੁਝ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸੁਧੇ ਇੰਦੂ ਦਾ ਏਥੇ ਤਬਾਦਲਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਇੱਕ ਵਧੀਆ ਮਕਾਨ ਕਿਰਾਏ 'ਤੇ ਲੈ ਲਿਆ। ਫਿਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਤੇ ਬੱਚੇ ਵੀ ਇੱਥੇ ਹੀ ਲੈ ਆਇਆ। ਇਸ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਚਮਕ-ਦਮਕ ਦੇਖ ਕੇ ਸੁਧੇ ਇੰਦੂ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਹੈਰਾਨ ਵੀ ਸੀ ਤੇ ਉਂਝ ਉਸ ਦੇ ਬੀਵੀ ਤੇ ਬੱਚੇ ਏਥੇ ਆ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਵੀ ਸਨ। ਗੁਆਂਢੀ ਵੀ ਚੰਗੇ ਹੀ ਮਿਲੇ ਸਨ। ਸੁਧੇ ਦੀ ਘਰ ਵਾਲੀ ਬਬੀਤਾ ਦੀ ਆਪਣੀਆਂ ਗੁਆਂਢਣਾ ਨਾਲ ਚੰਗੀ ਜਾਣ- ਪਛਾਣ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੇ ਵੀ ਆਂਢ-ਗੁਆਂਢ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਪਾ ਲਈ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਂਢ-ਗੁਆਂਢ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਇੰਝ ਘੁਲ- ਮਿਲ ਗਏ ਕਿ ਲਗਦਾ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਵਰ੍ਹਿਆ ਤੋਂ ਹੀ ਇਥੇ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹੋਣ। ਇਥੇ ਆਣ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਵੀ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਈ।

ਸੁਧੇ ਇੰਦੂ ਦੇ ਮਕਾਨ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਜਿਹੇ ਹੀ ਇੱਕ ਬੁੱਢੀ ਔਰਤ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਉਮਰ ਉਹਦੀ ਕੋਈ ਸੱਠ- ਪੈਂਹਠ ਸਾਲ ਦੇ ਲਾਗੇ-ਚਾਗੇ ਹੋਵੇਗੀ। ਸਿਰ ਦੇ ਵਾਲ ਅੱਧਿਓਂ ਵੱਧ ਚਿੱਟੇ ਸਨ। ਸਰੀਰ ਵੀ ਵਾਹਵਾ ਜਿਹਾ ਸੀ, ਨਾ ਬਹੁਤਾ ਕਮਜ਼ੋਰ ਤੇ ਨਾ ਬਹੁਤਾ ਤਕੜਾ। ਬੁੱਢੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੁਹਤਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਆਪੇ ਹੀ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਸਿਆਣੀ ਉਮਰ ਦੀ ਇਸ ਬੁੱਢੀ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਦੀ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਸੀ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਡੂੰਘਾ ਅਨੁਭਵ ਸੀ। ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਦੇ ਕੰਮ-ਕਾਰ ਆਉਣਾ ਜਾਣਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਰੀਕ ਹੋਣਾ, ਏਦਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਉਹਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮਨੋਰਥ ਸਨ। ਬੁੱਢੀ ਦਾ ਨਾਂ ਅਲਕਾ ਦੇਵੀ ਸੀ, ਪਰ ਆਸੇ-ਪਾਸੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਉਸਨੂੰ ਮਾਸੀ ਆਖ ਕੇ ਹੀ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਸਨ।

ਸੁਧੇ ਇੰਦੂ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਜਦੋਂ ਇਸ ਮਹੱਲੇ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਸੀ ਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਅਲਕਾ ਮਾਸੀ ਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਿਲਾਪੜੇ ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ-ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਮਨ-ਮੋਹ ਲਿਆ ਸੀ। ਬਬੀਤਾ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਘਰ ਦਾ ਸਮਾਨ ਟਿਕਾਉਂਦੀ-ਸਾਂਭਦੀ ਫਿਰਦੀ ਸੀ। ਅਲਕਾ ਮਾਸੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਬੁਲਾਇਆ ਤੇ ਆਖਿਆ, “ਬੇਟੀ, ਅਜੇ ਤੁਹਾਡਾ ਸਮਾਨ ਵਗੈਰਾ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਪਿਆ ਏ, ਇਹਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹੇ ਲਗਾਉਂਦੀ ਕਰਦੀ ਨੂੰ ਤੈਨੂੰ ਦੋ

ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਲੱਗ ਜਾਣੇ ਨੇ, ਤੇ ਏਨੇ ਦਿਨਾਂ ਤੱਕ ਤੁਸੀਂ ਰੋਟੀ ਮੇਰੇ ਘਰ ਈ ਖਾਓ।”

“ਨਹੀਂ-ਨਹੀਂ ਮਾਸੀ, ਤੂੰ ਕਾਹਨੂੰ ਤਕਲੀਫ਼ ਕਰਨੀ ਐਂ।” ਬਬੀਤਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸੁਧੇ ਇੰਦੂ ਬੋਲ ਪਿਆ।

“ਤਕਲੀਫ਼ ਕਾਹਦੀ ਏ ਪੁੱਤ, ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਪੁੱਤ ਈਂ ਏਂ, ਜੇਕਰ ਮਾਂ ਪੁੱਤ ਲਈ ਕੁਝ ਕਰਦੀ ਐ ਤਾਂ ਤਕਲੀਫ਼ ਕਾਹਦੀ ? ਸਗੋਂ ਖੁਸ਼ੀ ਹੁੰਦੀ ਏ। ਚੰਗਾ ਫੇਰ.... ਮੈਂ ਜਾਨੀ ਆਂ....। ਜਾ ਕੇ ਥੋਡੇ ਵਾਸਤੇ ਰੋਟੀ ਬਣਾਉਂਨੀ ਆਂ।”

ਅਲਕਾ ਮਾਸੀ ਅੱਗੇ ਸੁਧੇ ਇੰਦੂ ਤੇ ਬਬੀਤਾ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਬੋਲ ਸਕੇ।

“ਪਰ ਮਾਸੀ....।” ਬਬੀਤਾ ਕੁਝ ਕਹਿਣ ਹੀ ਲੱਗੀ ਸੀ ਉਹਨੇ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਟੋਕ ਦਿੱਤੀ, “ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰ ਬੇਟੀ, ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਪੈਣਾ, ਨਾਲ ਦੇ ਵਾਲੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨੇ ਈ ਸਭ ਕੰਮ ਕਰ ਦੇਣਾ ਏਂ।”

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਅਲਕਾ ਮਾਸੀ ਨੇ ਸੁਧੇ ਇੰਦੂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਆਪਣੇਪਣ ਦਾ ਇੱਕ ਰਿਸ਼ਤਾ ਜਿਹਾ ਜੋੜ ਲਿਆ ਸੀ। ਫਿਰ ਅਲਕਾ ਮਾਸੀ ਦੇ ਘਰ ਸੁਧੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਬਿਲਕੁਲ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਾਂਗ ਹੀ ਮਹੱਲ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਰਾਜੂ ਅਤੇ ਗੀਮਾ ਜਦੋਂ ਵੀ ਜੀ ਕਰਦਾ, ਮਾਸੀ ਘਰ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ। ਸ਼ਰਾਰਤਾਂ ਕਰ ਕਰ ਕੇ ਮਾਸੀ ਨੂੰ ਹੈਰਾਨ ਕਰਦੇ। ਕਦੀ ਮਾਸੀ ਤੋਂ ਸ਼ੱਕਰ ਪਾਰੇ ਤੇ ਕਦੇ ਮੱਠੀਆਂ ਮੰਗਦੇ, ਕਦੀ ਮਾਸੀ ਤੋਂ ਕੋਈ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਨ ਦੀ ਜ਼ਿੱਦ ਫੜ ਲੈਂਦੇ, ਅਲਕਾ ਮਾਸੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੱਦ ਪੂਰੀ ਕਰ ਦਿੰਦੀ। ਉਹਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਸੀ।

ਬਬੀਤਾ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲੇ ਅਤੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਦਫਤਰ ਭੇਜਣ ਮਗਰੋਂ ਘਰ ਦੇ ਕੰਮ-ਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜੁੱਟ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਬਾਰਾਂ ਵੱਜਦੇ ਤੱਕ ਸਾਰੇ ਕੰਮ-ਕਾਰ ਕਰਕੇ ਉਹ ਮਾਸੀ ਦੇ ਕੋਲ ਜਾ ਬੈਠਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਘੰਟਿਆਂ- ਬੱਧੀ ਉਹ ਬੈਠੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਵੀ ਗੁਆਂਢਣਾ ਕੰਮ ਤੋਂ ਵਹਿਲੀਆਂ ਹੋ ਕੇ ਉਥੇ ਆਣ ਬਹਿੰਦੀਆਂ। ਅਲਕਾ ਮਾਸੀ ਸਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਅਨੁਭਵ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਾਉਂਦੀ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿੱਕੀਆਂ-ਨਿੱਕੀਆਂ ਘਰੇਲੂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂੰ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਵੇਲਾ ਕਦੋਂ ਲੰਘ ਜਾਂਦਾ, ਪਤਾ ਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਗਦਾ।

ਇਉਂ ਹੀ ਦਿਨ ਲੰਘ ਗਏ। ਠੰਢ ਆ ਗਈ ਸੀ। ਠੰਢ ਕਾਫ਼ੀ ਜ਼ੋਰ-ਸ਼ੋਰ ਨਾਲ ਪੈਣ ਲੱਗੀ। ਪਰ ਮਾਸੀ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵੀ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਿਆ। ਘਰ ਅੰਦਰ ਤੜੀ ਰਹਿਣਾ ਉਸ ਨੂੰ ਔਖਾ ਲਗਦਾ ਸੀ।

ਮੌਸਮ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਵੀ ਹੋਵੇ ਉਹਦੇ ਨਿੱਤ ਨੇਮ 'ਤੇ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈਂਦਾ। ਮੂੰਹ ਹੱਥ ਧੋ ਕੇ ਪਾਠ ਪੂਜਾ ਕਰਦੀ। ਹਾਲੇ ਉਹ ਪਾਠ ਤੋਂ ਉਠਦੀ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਏਨੇ ਨੂੰ ਮੁਹੱਲੇ ਦੇ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਘਰੋਂ ਉਸਨੂੰ ਸੱਦਾ ਆ ਹੀ ਜਾਂਦਾ। ਮੌਕਾ ਚਾਹੇ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਹੋਵੇ ਚਾਹੇ ਗ਼ਮੀ ਦਾ ਹੋਵੇ, ਲੋਕੀ ਅਲਕਾ ਮਾਸੀ ਨੂੰ ਲਾਜ਼ਮੀ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਕਦੀ-ਕਦੀ ਕੋਈ ਸੱਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਫਿਰ ਅਲਕਾ ਮਾਸੀ ਆਪੇ ਈ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਹਾਲ-ਚਾਲ ਪੁੱਛਣ ਤੁਰ ਪੈਂਦੀ ਸੀ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਮਾਸੀ ਨੂੰ ਅਚਾਨਕ ਤੇਜ਼ ਬੁਖਾਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਕਾਫ਼ੀ ਰਾਤ ਸੀ। ਉਹ ਘਰੇ ਸਦਾ ਵਾਂਗ ਇੱਕਲੀ ਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਦਿਨ ਉਹ ਸਵੇਰ ਨੂੰ ਨਿੱਤ-ਨੇਮ ਲਈ ਨਾ ਉੱਠ ਸਕੀ। ਜਦੋਂ ਵਾਹਵਾ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਫਿਰ ਵੀ ਨਾ ਖੁੱਲ੍ਹਿਆ। ਬਬੀਤਾ ਨੂੰ ਫਿਕਰ ਜਿਹਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਮਾਸੀ ਕਿਧਰੇ ਬੀਮਾਰ ਈ ਨਾ ਹੋ ਗਈ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਸੋਚਦੀ ਹੋਈ ਮਾਸੀ ਦੇ ਘਰ ਆ ਗਈ। ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੜਕਾਇਆ। “ਹੂੰ-ਹੂੰ-ਆਏ-ਆਏ”-ਕਰਦੀ ਮਾਸੀ ਨੇ ਬੂਹਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ।

“ਕੀ ਗੱਲ ਏ ਮਾਸੀ? ਢਿੱਲੀ ਹੋ ਗਈ ਏਂ ਕੁਝ?” ਬਬੀਤਾ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਬਾਹਾਂ ਤੋਂ ਫੜਦਿਆਂ ਪੁੱਛਿਆ। “ਮਾਸੀ ਤੈਨੂੰ ਤਾਂ ਬੁਖਾਰ ਈ ਲੋਹੜਿਆਂ ਦਾ ਚੜ੍ਹਿਆ ਪਿਆ ਏ।”

“ਹਾਂ ਆਂ-ਰਾਤ ਦਾ ਈ ਏ.....ਪਰ ਹੁਣ ਤਾਂ ਕੁਜ ਠੀਕ ਆਂ.....।”

“ਨਹੀਂ ਮਾਸੀ, ਤੇਰੀ ਸਿਹਤ ਠੀਕ ਨਹੀਂ, ਚੱਲ ਮੰਜੇ 'ਤੇ ਪੈ, ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਬੁਲਾਉਣੀ ਆਂ ਮੈਂ।” ਆਖ ਕੇ ਬਬੀਤਾ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਚਲੀ ਗਈ। ਅਲਕਾ ਮਾਸੀ ਨੂੰ ਬੁਖਾਰ ਚੜ੍ਹੇ ਦੀ ਗੱਲ ਸਾਰੇ ਮੁਹੱਲੇ ਵਿੱਚ ਫੈਲ ਗਈ। ਕਈ ਬੰਦੇ ਤੇ ਬੁੜ੍ਹੀਆਂ ਉਹਦਾ ਹਾਲ-ਚਾਲ ਪੁੱਛਣ ਲਈ ਆ ਗਏ। ਡਾਕਟਰ ਵੀ ਆ ਗਿਆ। ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, “ਨਮੂਨੀਆਂ ਹੋ ਗਿਐ, ਏਸ ਨੂੰ ਪੂਰੀ-ਪੂਰੀ ਸੰਭਾਲ ਤੇ ਦੇਖ ਭਾਲ ਦੀ ਲੋੜ ਐ।” ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਕੁਝ ਦਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਟੀਕੇ ਲਿਖ ਕੇ ਦਿੱਤੇ। ਮੁਹੱਲੇ ਦਾ ਇਕ ਮੁੰਡਾ ਡਾਕਟਰ ਤੋਂ ਪਰਚੀ ਲੈ ਕੇ ਮੈਡੀਕਲ ਸਟੋਰ ਤੋਂ ਦਵਾਈਆਂ ਲੈਣ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਸਾਰਾ ਮੁਹੱਲਾ ਹੀ ਅਲਕਾ ਮਾਸੀ ਦੀ ਦੇਖ-ਭਾਲ ਵਿੱਚ ਜੁਟ ਗਿਆ ਸੀ।

ਤਿੰਨ-ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਮਗਰੋਂ ਨਮੂਨੀਆਂ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੋ ਗਿਆ ਪਰ ਬੁਖਾਰ ਹਾਲੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਟੁੱਟਿਆ। ਬੁਖਾਰ ਦਿਨ ਨੂੰ ਤਾਂ ਘੱਟ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਫਿਰ ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਵਧ ਜਾਂਦਾ। ਬਬੀਤਾ ਨੇ ਮਾਸੀ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਕਸਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਛੱਡੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਦਵਾਈ ਖੁਵਾਉਣੀ, ਦਲੀਆ-ਖਿਚੜੀ ਬਣਾ ਕੇ

ਦੇਣਾ, ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਉਹੋ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਰਾਜ ਅਤੇ ਗੀਮਾ ਵੀ ਅਕਸਰ ਹੀ ਮਾਸੀ ਕੋਲ ਬੈਠੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਮਾਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਮੁਸਕਰਾਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਮਾਸੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਖੰਘ ਛਿੜ ਪੈਂਦੀ। ਬਬੀਤਾ ਉਸ ਨੂੰ ਚੁੱਪ ਕਰਵਾ ਦਿੰਦੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਮਾਸੀ ਬਹੁਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਈ ਸੀ।

ਅਲਕਾ ਮਾਸੀ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਤੋਂ ਸਾਰੇ ਫਿਕਰਮੰਦ ਸਨ, ਹਾਲਾਂ-ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਦੇਖ-ਭਾਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਮੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਸ ਵੇਲੇ ਮਾਸੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਆਪਣੇ ਦਾ ਉਸ ਦੇ ਕੋਲ ਹੋਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਅਲਕਾ ਮਾਸੀ ਦਾ ਇਥੇ ਕੋਈ ਵੀ ਆਪਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਬਬੀਤਾ ਨੂੰ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਖਿਆਲ ਵੀ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨੀ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਦੁੱਖ ਵੰਡਾਉਣ ਵਾਲੀ ਮਾਸੀ ਅਲਕਾ ਇਕੱਲੀ ਕਿਉਂ ਹੈ? ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਦਰਦ ਵੰਡਾਉਣ ਵਾਲੀ ਮਾਸੀ ਅਲਕਾ ਨੇ ਆਪਣਾ ਦਰਦ ਆਪਣੇ ਸੀਨੇ ਵਿਚ ਛੁਪਾ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਾਰੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੱਸਦੀ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਗੱਲ ਕਰਨਾ ਮਾਸੀ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਕੋਈ ਪੁੱਛਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਜਾਣੇ-ਅਣਜਾਣੇ ਮਾਸੀ ਨਾਲ ਗੱਲ ਛੇੜ ਲੈਂਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ 'ਚੋਂ ਛੰਮ-ਛੰਮ ਅੱਥਰੂ ਕੋਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ ਸੀ।

ਕਈ ਵਾਰੀ ਬਬੀਤਾ ਨੇ ਚਾਹਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਅਲਕਾ ਮਾਸੀ ਤੋਂ ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਵੇ! ਆਖਿਰ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਹੁੰਦਿਆਂ-ਸੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਅਲਕਾ ਮਾਸੀ, ਕਿਉਂ ਇਕੱਲੀ ਤੇ ਵੱਖਰੀ ਰਹਿ ਰਹੀ ਹੈ? ਜਿਵੇਂ ਆਪਣਾ ਦੁੱਖ ਘਟਾਉਣ ਲਈ ਹੀ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਦੁੱਖ ਵੰਡਾਉਂਦੀ ਫਿਰਦੀ ਸੀ। ਬਬੀਤਾ ਨੂੰ ਆਂਢੇ ਗੁਆਂਢੇ ਜੋ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਉਹ ਇਹ ਸੀ ਕਿ-ਅਲਕਾ ਮਾਸੀ ਦੇ ਦੋ ਪੁੱਤਰ ਹਨ। ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਭਰੇ-ਭੁਕੰਨੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਹਸਦੇ-ਵਸਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਘਰ ਦੀ ਕੋਠੜੀ ਜਿਹੀ ਵਿਚ ਉਹ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਘਰ ਉਸਦੇ ਘਰ ਵਾਲੇ ਨੇ ਬਣਵਾਇਆ ਸੀ ਪਰ ਮਗਰੋਂ ਲੜਕਿਆਂ ਨੇ ਉਹ ਮਕਾਨ ਵੇਚ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਸਿਰਫ ਕੋਠੜੀ ਵਾਲਾ ਹਿੱਸਾ ਹੀ ਇਕੋ ਮਾਸੀ ਲਈ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਛੇ ਸੱਤ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਦਾ ਪਤੀ ਚੱਲ ਵਸਿਆ ਸੀ। ਉਦੋਂ ਦੀ ਅਲਕਾ ਮਾਸੀ ਇਥੇ ਹੀ ਰਹਿ ਰਹੀ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਕੋਲ ਰਹਿਣ ਲਈ ਉਹ ਕਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ

ਗਈ। ਦੋਵੇਂ ਲੜਕੇ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਕੁਝ-ਕੁਝ ਰੁਪਈਏ ਭੇਜ ਦਿੰਦੇ ਸਨ।

ਉਸ ਦਿਨ ਅਲਕਾ ਮਾਸੀ ਦੀ ਸਿਹਤ ਕੁਝ ਸੰਭਲੀ ਸੀ। ਬਬੀਤਾ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰਹਾਣੇ ਬੈਠੀ ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਜੋਂ, ਉਸਦਾ ਸਿਰ ਘੁੱਟ ਰਹੀ ਸੀ। ਹੌਲੇ ਜਿਹੇ ਉਹ ਬੋਲੀ, “ਮਾਸੀ, ਜੇ ਇਕ ਗੱਲ ਪੁੱਛਾਂ ਤਾਂ ਗੁੱਸਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰੇਂਗੀ?”

“ਨਹੀਂ ਬੇਟੀ....ਪੁੱਛ ਜੋ ਪੁੱਛਣਾ ਏ।”

“ਤੂੰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਜਾਂ ਤਾਰ ਪਾ ਕੇ ਬੁਲਾਉਂਦੀ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ? ਮਾਸੀ ਤੇਰੇ ਦੋ ਬੇਟੇ ਐ ਨਾ....ਨੂੰਹਾ ਵੀ ਨੇ, ਫਿਰ ਵੀ ਤੂੰ ਇੱਥੇ 'ਕੱਲੀ' ਏਂ, ਤੇ ਤੇਰੀ ਬਿਮਾਰੀ ਵੇਲੇ ਵੀ ਇਥੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਏ।”

“ਕਿਉਂ ਬੇਟੀ? ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਧੀ ਨਹੀਂ ਏ? ਤੂੰ ਜਿਵੇਂ ਮੇਰੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੀ ਏਂ, ਕੀ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨੂੰਹ ਜਾਂ ਧੀ ਏਦੂੰ ਵੱਧ ਕਰ ਲਊਂਗੀ? ਤੇ ਆਹ ਹੋਰ....ਕਿੰਨੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਹੋਰੇ ਨੇ....ਏਹ ਸਾਰੇ ਮੇਰੇ ਆਪਣੇ ਈ ਤਾਂ ਨੇ।”

“ਇਹ ਤਾਂ ਠੀਕ ਏ ਮਾਸੀ....ਪਰ ਆਪਣੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਈ ਹੁੰਦੇ ਨੇ.....ਜੇ ਪਰਾਏ ਆਪਣੇ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਫਿਰ ਆਪਣਿਆ ਲਈ ਕੋਈ ਕਿਉਂ ਸੁਭ ਕਾਮਨਾਵਾਂ ਦੇਂਦਾ ਫਿਰੇ...।”

ਅਲਕਾ ਮਾਸੀ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਉਤੇ ਫਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਤੇ ਦਰਦਮਈ ਮੁਸਕਾਨ ਉਭਰੀ। ਤੇ ਉਹ ਬੋਲੀ,

“ਬੇਟੀਏ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਭੋਲੀ-ਭਾਲੀ ਏਂ। ਤੂੰ ਹਾਲੇ ਦੁਨੀਆਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਵੇਖੀ। ਤੇ ਮੇਰੀ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਉਮਰਾ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੇਹਦਿਆਂ-ਭੋਗਦਿਆਂ ਈ ਲੰਘ ਚੱਲੀ ਏ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਏਹੀਓ ਵੇਖਿਆ ਏ ਕਿ ਆਪਣੇ ਕਿਵੇਂ ਪਰਾਏ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਨੇ.....ਤੇ ਬਿਗਾਨੇ ਕਿਵੇਂ ਆਪਣੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਨੇ।”

“ਪਰ ਮਾਸੀ ਔਲਾਦ? ਕਦੀ ਕੋਈ ਔਲਾਦ ਵੀ ਪਰਾਈ ਹੋਈ ਏ?”

“ਅੱਛਾ ਬਬੀਤਾ.....ਤੂੰ ਵੇਖਿਆ ਏ ਕਦੀ....ਕਿ ਚਿੜੀ ਵਿਚਾਰੀ ਕਿਵੇਂ ਆਪਣਾ ਆਲ੍ਹਣਾ ਬਣਾਉਂਦੀ ਏ....ਡੱਕਾ-ਡੱਕਾ 'ਕੱਠਾ' ਕਰ ਕੇ! ਫੇਰ ਆਂਡੇ ਦੌਂਦੀ ਏ....ਫੇ ਬੱਚੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ਫੇ ਚਿੜੀ ਚੋਗਾ ਚੁਗ-ਚੁਗ ਕੇ...ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹਾਂ ਵਿਚ ਪਾਉਂਦੀ ਏ। ਫੇਰ ਉਹ ਹੌਲੇ-ਹੌਲੇ ਵੱਡੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਨੇ....ਤੇ ਫੇਰ ਉਹ ਇਕ ਦਿਨ ਨੂੰ “ਫੁਰਰ ਫੁਰਰ” ਕਰ ਕੇ ਉਡ ਪੁੱਡ ਜਾਂਦੇ ਨੇ....ਤੇ ਫੇ ਮੁੜ ਕੇ ਕਦੀ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ।”

“ਪਰ ਮਾਸੀ.... ਉਹ ਤਾਂ ਬੇਸਮਝ ਹੁੰਦੇ ਨੇ। ਮਨੁੱਖ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ

ਮਿਲ ਗਿਆ? ਮਨੁੱਖ ਕੋਲ ਇਕ ਦਿਲ ਹੁੰਦਾ ਏ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਸਮਝਦਾ ਏ! ਸੋਚਦਾ ਏ! ਭਲੇ ਬੁਰੇ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਏ।”

“ਤੂੰ ਆਵਦੀ ਥਾਵੇਂ ਠੀਕ ਏਂ ਬੇਟੀ, ਪਰ ਮੈਂ ਆਵਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋਂ ਇਹੀਓ ਈ ਸਿਖਿਆ ਏ ਕਿ-ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਸਿਵਾਏ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦਾ ਕੋਈ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਔਲਾਦ ਦਾ ਤਾਂ ਉਕਾ ਈ ਨਹੀਂ। ਦੋਸ਼ ਔਲਾਦ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ....ਉਹਦੇ ਮਾਂ-ਪਿਓ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਏ। ਜਿਹੜੇ ਔਲਾਦ ਤੋਂ ਢੇਰਾਂ ਆਸਾਂ ਉਮੀਦਾਂ ਲਾ ਬੈਠਦੇ ਨੇ। ਤੇ ਜਦੋਂ ਉਮੀਦਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਤਾਂ ਦੋਸ਼ੀ ਔਲਾਦ ਨੂੰ ਠਹਿਰਾਉਂਦੇ ਨੇ। ਹੋਣਾ ਇਉਂ ਚਾਹੀਦਾ ਏ ਕਿ ਉਹ ਔਲਾਦ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ ਪੂਰੇ ਕਰ ਲੈਣ। ਬੱਸ, ਬਾਕੀ ਸਭ ਔਲਾਦ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ 'ਤੇ ਛੱਡ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਏ। ਔਲਾਦ ਜੇ ਆਪਣੇ ਮਾਂ ਬਾਪ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣਾ ਕੋਈ ਫਰਜ਼ ਸਮਝੇ ਤਾਂ ਠੀਕ ਏ, ਨਾ ਸਮਝੇ ਤਦੇ ਵੀ ਠੀਕ ਏ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਮਾਂ-ਪਿਓ ਨੂੰ ਕੋਈ ਪਛਤਾਵਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋਊਗਾ।”

ਬਬੀਤਾ ਨੇ ਮੌਨ ਧਾਰ ਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਸਮਝ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਅਲਕਾ ਮਾਸੀ ਨਹੀਂ ਬੋਲ ਰਹੀ, ਸਗੋਂ ਇਕ ਟੁੱਟੇ ਦਿਲ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲੀ ਹੁਕ ਹੈ। ਬੋੜੀ ਦੇਰ ਹੋਰ ਉਥੇ ਬੈਠ ਕੇ ਫਿਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਘਰ ਆ ਗਈ। ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਉਦਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਅਲਕਾ ਮਾਸੀ ਦੇ ਬੋਲ ਗੂੰਜ ਰਹੇ ਸਨ।

ਸ਼ਾਮ ਪਈ ਸੁਧੇ ਇੰਦੂ ਦਫਤਰੋਂ ਘਰ ਪਰਤਿਆ। ਬਬੀਤਾ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਚਾਹ ਦਾ ਕੱਪ ਫੜਾਇਆ। ਸੁਧੇ ਨੇ ਦੇਖਿਆ, ਬਬੀਤਾ ਗੁਆਚੀ-ਗੁਆਚੀ ਜਿਹੀ ਤੇ ਉਦਾਸ-ਉਦਾਸ ਲੱਗ ਰਹੀ ਸੀ। “ਕੀ ਗੱਲ ਏ, ਤੈਨੂੰ ਬਬੀਤਾ?” ਉਸ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

ਬਬੀਤਾ ਹੌਲੇ ਜਿਹੇ ਬੋਲੀ, “ਆਪਾਂ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਜੀ ਨੂੰ ਪਿੱਛੋਂ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਈ ਲੈ ਆਈਏ।”

“ਕਿਉਂ ਕੀ ਗੱਲ ਏ...ਮਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਚਿੱਠੀ ਆਈ ਏ।”

“ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਉਈਓ ਕਹਿੰਨੀ ਆਂ। ਉਥੇ ਮਾਂ ਜੀ 'ਕੱਲੀ ਏ। ਉਹਦਾ ਜੀਅ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਹੋਣਾ! ਫੇਰ ਹੁਣ ਨਾਲੇ ਉਮਰ ਵੀ ਕਿੰਨੀ ਹੋ ਗਈ ਏ....'ਕੱਲੀ ਦਾ ਰਹਿਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਕਦੇ ਬਿਮਾਰ ਹੋ ਜਾਏ....ਫੇ....ਉਥੇ ਦੇਖ-ਰੇਖ ਕੌਣ ਕਰੇਗਾ?”

“ਆਹੋ, ਤੇਰੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਠੀਕ ਏ....ਮੈਂ ਵੀ ਏਦਾਂ ਈ ਚਾਹੁੰਨਾ ਆਂ, ਮਾਂ ਨੂੰ ਏਥੇ ਲੈ ਆਵਾਂ....ਫੇ ਸੋਚਦਾ ਆਂ ਕਿ ਮਾਂ ਦੇ ਏਥੇ ਆਣ ਨਾਲ ਤੈਨੂੰ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ

ਹੋਏਗੀ।”

“ਲੈ ਖਾਂ...ਦੱਸੋ ਭਲਾ ਏਹ ਵੀ ਗੱਲ ਏ ਕੋਈ। ਤੁਸੀਂ ਕਿੱਦਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਓ। ਮਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਭਲਾ ਕੀ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ਹੋਏਗੀ.... ਸਗੋਂ ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਦਿਲ ਖੁਸ਼ ਹੋਵੇਗਾ।” ਬਬੀਤਾ ਨੇ ਆਖਿਆ।

“ਬਬੀਤਾ ਤੂੰ ਕਿੰਨੀ ਚੰਗੀ ਏਂ।” ਸੁਧੇ ਇੰਦੂ ਉਹਦੇ ਦੋਵੇਂ ਮੋਢੇ ਘੁਟਕੇ ਬੋਲਿਆ। “ਚੰਗਾ....ਮੈਂ ਕੱਲ੍ਹ-ਪਰਸੋਂ ਤਕ ਪਿੰਡ ਜਾ ਕੇ ਮਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਆਉਂਦਾ ਆਂ।”

ਬਬੀਤਾ ਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਮੁਸਕਾਨ ਸੀ।

“ਹਾਂ ਸੱਚ, ਬਬੀਤਾ! ਹੁਣ ਅਲਕਾ ਮਾਸੀ ਠੀਕ ਏ?” ਸੁਧੇ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਹਾਂ ਹਾਂ ਹੁਣ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਠੀਕ ਏ.....ਸ਼ਾਇਦ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਦਿਨਾਂ ਤਕ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਵੇ!” ਬਬੀਤਾ ਨੇ ਆਖਿਆ ਤੇ ਉਹ ਚਾਹ ਵਾਲਾ ਖਾਲੀ ਕੱਪ ਚੁੱਕ ਕੇ ਰਸੋਈ ਵਿਚ ਚਲੀ ਗਈ।

ਫੈਸਲਾ

- ਸੁਰੇਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਪ੍ਰੇਮ

ਨੇਹਾ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਮਗਰੋਂ ਆਪਣੇ ਦਫ਼ਤਰ ਆਈ, ਜਿਉਂ ਹੀ ਉਹ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਵੜੀ, ਸਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਉਹਦੇ ਉੱਤੇ ਹੀ ਟਿਕੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ, ਸਭ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੈਰਾਨੀ ਸੀ, ਵਿਅੰਗ ਵੀ ਅਤੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵੀ ਤੈਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਅੱਜ ਨੇਹਾ ਨੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਮਸਤੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬੁਲਾਈ। ਉਹ ਟੁੱਟੀ ਜਿਹੀ ਪਈ ਸੀ ਤੇ ਉਹਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਗਹਿਰੀ ਉਦਾਸੀ ਛਾਈ ਹੋਈ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਹੁਣੇ ਹੀ ਰੋਈ ਹੋਵੇ। ਨੇਹਾ ਨੀਂਵੀ ਪਾਈ ਹੀ ਤੁਰੀ ਆਈ ਸੀ ਤੇ ਆਣ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸੀਟ ਉੱਤੇ ਆ ਬੈਠੀ ਸੀ।

ਉਸਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਮਿਲੀਆਂ ਤੇ ਉਹ ਘੁਸਰ-ਮੁਸਰ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ, “ਕਿਉਂ ਬਈ, ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਇਹ ਦੋ ਦਿਨ ਕਿਥੇ ਗੁਆਚੀ ਰਹੀ।” ਸੁਨੀਲ ਨੂੰ ਹਰੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ....। “ਆਹੋ...ਬੜਾ ਜਿਹਾ ਪਤਾ ਐ। ਪੂਰੀ ਗੱਲ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਐ।” ਹਰੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ। “ਤੇ ਗੱਲ ਤਾਂ ਹੋਈ ਐ.... ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਤਾਂ ਦੱਸੋ ਯਾਰ....।” ਸਾਹਮਣੇ ਮੇਜ਼ ਬੈਠੇ ਪੁਨੀਤ ਨੇ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਆਖਿਆ ਅਤੇ ਧੌਣ ਬਗਲੇ ਵਾਂਗ ਉਤਾਹ ਨੂੰ ਚੁੱਕੀ। “ਦੋ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਦਫ਼ਤਰੋਂ ਜਾਂਦੀ ਨੂੰ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਦੋ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਫੜ ਕੇ ਦਬੋਚ ਲਿਆ.....ਤੇ।” ਸੁਨੀਲ ਨੇ ਚਟਖਾਰਾ ਲਾ ਕੇ ਹੌਲੀ ਜਿਹੇ ਦੱਸਿਆ, ਪਰ ਏਨਾ ਹੌਲੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਨੇਹਾ ਨੂੰ ਸੁਣ ਹੀ ਨਾ ਸਕੇ।

“ਆਹੋ....ਯਾਰ...ਇਸਦੀ ਵੱਟੀ ਹੋਈ ਚੁੱਪ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਐ। “ਹਰੀ ਮੁਸਕਰਾਂਦਾ ਹੋਇਆ ਬੋਲਿਆ। “ਯਾਰ...ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਏਹਨੇ ਟਿਕਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ, ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਇਹਨੇ ਕਿਵੇਂ ਠੁਕਰਾਈ ਸੀ! ਹੁਣ ਵੇਖੋ... ਕੋਮਲ ਫੁੱਲ ਕਿਵੇਂ ਮਸਲ ਦਿੱਤੇ।” ਪੁਨੀਤ ਨੇ ਆਖਿਆ ਤੇ ਉਸ ਤਿੰਨੇ ਜਾਣੇ ਠਹਾਕੇ ਮਾਰ ਕੇ ਹੱਸ ਪਏ।

ਨੇਹਾ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਵਿੰਨ੍ਹਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਜ਼ਮੀਨ ‘ਚ ਹੀ ਗਰਕਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੋਵੇ! ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਤੋਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਅੰਗ ਤੇ ਮਜ਼ਾਕ ਦੀ ਉੱਕਾ ਹੀ ਉਮੀਦ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਭਿੱਜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਇੱਕ ਵਾਰ ਬੋੜਾ ਜਿਹਾ ਉਹਦੇ ਵੱਲ ਵੇਖਿਆ ਤੇ ਫੇਰ ਫੁੱਟ-ਫੁੱਟ ਕੇ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪਈ।

ਨੇਹਾ ਦੀ ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਕੇਵਲ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਮੁਹੱਲੇ ਵਿੱਚ ਤੇ ਸਾਰੇ ਕਸਬੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਸਦੀ ਚਰਚਾ ਸੀ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਮਜ਼ਾਕ ਤੇ ਹਾਸੇ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣ ਕੇ ਹੀ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ। ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਉਹ ਦਿਨ ਉਸ ਲਈ ਮਨਹੂਸ ਤੇ ਕਾਲਾ ਦਿਨ ਸੀ। ਕੰਮ ਵਧੇਰੇ ਸੀ..... ਵਿਪਤਾ ਦੀ ਮਾਰੀ ਹੋਈ ਨੇਹਾ ਦਫ਼ਤਰੋਂ ਲੇਟ ਹੀ ਨਿਕਲੀ ਸੀ। ਫਿਰ ਉਸ ਨੇ ਕੁਝ ਸ਼ਾਪਿੰਗ ਕੀਤੀ ਤੇ ਘਰ ਜਾਂਦੀ ਜਾਂਦੀ ਨੂੰ ਹਨੇਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਰਾਹ ਵੀ ਸੁੰਨਾ ਜਿਹਾ ਸੀ। ਨੇਹਾ ਨੂੰ ਦੋ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਆ ਕੇ ਫੜ ਲਿਆ। ਨੇਹਾ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟਣ ਲਈ ਬੜੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਉਸਦੀ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਚੱਲੀ। ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਉਹਦੇ ਮੂੰਹ ਉੱਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖ ਕੇ ਮੂੰਹ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਤੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਤਾਂ ਨੇਹਾ ਨੇ ਆਤਮ ਹੱਤਿਆ ਕਰਨ ਦੀ ਵੀ ਸੋਚੀ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਪਾਪ ਸਮਝਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਜੀਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਤੇ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਵੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ।

ਅਜੇ ਅਗਲੇ ਹਫ਼ਤੇ ਤਾਂ ਨੇਹਾ ਦੀ ਕਮਲ ਨਾਲ ਮੰਗਣੀ ਹੋਣੀ ਸੀ। ਕਮਲ ਆਪਣੇ ਮਾਂ ਬਾਪ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਨੇਹਾ ਦੇ ਘਰੇ ਉਹਦੀ ਮਾਂ ਅਤੇ ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਹੀ ਸਨ। ਨੇਹਾ ਦਾ ਪਿਓ ਤਾਂ ਕਈ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਬੇਵਕਤੀ ਮੌਤ ਹੀ ਮਰ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਨੇਹਾ ਇਸ ਗੱਲੋਂ ਭੈਅ-ਭੀਤ ਸੀ ਕਿ ਹੁਣ ਉਹ ਕਮਲ ਨੂੰ ਕੀ ਮੂੰਹ ਵਿਖਾਵੇਗੀ? ਜੇ ਕਮਲ ਨੂੰ ਇਸ ਘਟਨਾ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ? ਕੀ ਉਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਮੰਗਣੀ ਕਰਵਾ ਲਵੇਗਾ? ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਉਹ ਨਿਢਾਲ ਜਿਹੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਉਹਦੇ ਚਿਹਰੇ ‘ਤੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਰਹਿੰਦੀ ਮੁਸਕਾਨ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੱਧਰੇ ਛੁੱਟ-ਮੰਤਰ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਉਹਦੇ ਦਿਲ ਦੇ ਚਾਅ ਤੇ ਸਧਰਾਂ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਾਂਗੂੰ ਚਕਨਾਚੂਰ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸਨ, ਉਹ ਟੁੱਟ ਕੇ ਜਿਵੇਂ ਉਸਦੇ ਸੀਨੇ ਵਿੱਚ ਖੁੱਭ ਗਈਆਂ ਹੋਣ ਤੇ ਉਹਦਾ ਸੀਨਾ ਲਹੂ-ਲਹਾਣ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਫਿਰ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰ ਤੇ ਪੂਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ। ਇਹੀਓ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਉਸ ਵਿੱਚ ਆਸ ਦੀ ਕਿਰਨ ਜਗਾਈ ਬੈਠਾ ਸੀ।

ਕਮਲ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੀ ਦਾ ਲੈਕਚਰਾਰ ਸੀ ਤੇ ਆਪਣੀ ਕਲਮ ਦੇ ਬਲਬੂਤੇ ਉਹ ਚੰਗਾ ਜਾਣਿਆ-ਪਛਾਣਿਆ ਲੇਖਕ ਸੀ। ਨਿੱਤ ਦਿਨ ਅਖਬਾਰਾਂ ਤੇ ਰਸਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਛਪਦੀਆਂ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਕਮਲ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਦੁੱਖ-ਦਰਦ, ਸਮਾਜ ਦੇ ਸੰਕਟ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਝਲਕਦੀ ਸੀ। ਕਹਾਣੀਆਂ ਪੜ੍ਹਕੇ ਨੇਹਾ ਕਮਲ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਕ

ਬਣ ਗਈ ਸੀ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਇੱਕ ਰਸਾਲੇ ਵਿੱਚ ਕਮਲ ਦੀ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰੀ ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹਕੇ ਨੇਹਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰੋਕ ਨਾ ਸਕੀ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਕਮਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਸ਼ਾ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਪੱਤਰ ਲਿਖ ਭੇਜਿਆ ਸੀ। ਕਮਲ ਨੇ ਵੀ ਉਸਦਾ ਉੱਤਰ ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਸੀ।

ਹੌਲੇ- ਹੌਲੇ ਉਹ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਵਿੱਚ ਰੁਚੀ ਰੱਖਣ ਲੱਗੇ ਅਤੇ ਚਿੱਠੀਆਂ-ਪੱਤਰਾਂ ਦੇ ਅਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸਮਝ ਗਏ ਸਨ। ਹੁਣ ਵੀ ਜਦੋਂ ਕਮਲ ਦੀ ਕਿਧਰੇ ਕਿਤੇ ਛਪੀ ਹੋਈ ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੀ ਸੀ ਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਧਾਈ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਨੇਹਾ ਦੀ ਹੀ ਉਸ ਵੱਲ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

“ਇਸ ਲੜਕੀ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਦਾ ਸੁੰਦਰ ਰੂਪ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ‘ਚੋਂ’ ਸਾਫ਼ ਹੀ ਝਲਕ ਰਿਹਾ ਏ। ਜੇਕਰ ਇਸ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਇੰਨੇ ਨਵੀਨ ਤੇ ਉੱਚੇ ਹਨ, ਇਹਦਾ ਹਿਰਦਾ ਇੰਨਾ ਸੰਵੇਦਨਾ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਏ! ਉਹ ਖੁਦ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੰਨੀ ਸੁੰਦਰ ਹੋਵੇਗੀ।” ਕਮਲ ਨੇਹਾ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਇੱਕ ਦਿਨ ਨੇਹਾ ਨੂੰ ਉਹਦਾ ਖਤ ਮਿਲਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਸਨੇ ਕਮਲ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਅਤੇ ਕਮਲ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਐਤਵਾਰ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਪਾਰਕ ਵਿੱਚ ਸੌਂਦਿਆ ਸੀ।

ਕਮਲ ਆਪ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਵਿਆਕੁਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਨੇਹਾ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੀ ਗੱਲ ਲਿਖ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਤਾਂ ਭਲਾ ਉਹ ਕਿਉਂ ਨਾ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਜਾਂਦਾ? ਉਹ ਠੀਕ ਸਮੇਂ ਤੇ ਪਾਰਕ ਵਿੱਚ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਹੈਰਾਨ ਹੀ ਗਏ।

“ਆਪ...ਆਪ ਨੇਹਾ ਹੀ ਹੋ ਨਾ...?” ਕਮਲ ਨੇ ਉਤਸੁਕਤਾ ਨਾਲ ਪੁੱਛਿਆ। “ਅਤੇਆਪ ਕਮਲ ਜੀ ਹੋ ਨਾ...? ਨੇਹਾ ਨੇ ਵੀ ਪ੍ਰਸੰਨ-ਚਿੱਤ ਤੇ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਪੁੱਛਿਆ। ਸੁੱਚ- ਮੁੱਚ ਹੀ ਉਹ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ ਬਿਨਾਂ ਨਾ ਰਹਿ ਸਕੇ। ਕਮਲ ਨੇ ਅਗਾਂਹ ਵਧ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਹੱਥ ਫੜ ਲਿਆ ਤੇ ਚੁੰਮ ਲਿਆ। ਨੇਹਾ ਥੋੜੀ ਕੁ ਝੇਪ ਮੰਨ ਗਈ। ਉਸਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੀਆਂ ਤਰੰਗਾਂ ਉੱਠੀਆਂ। ਫੇਰ ਉਹ ਪਾਰਕ ਵਿੱਚ ਘੰਟਿਆਂ ਬੱਧੀ ਹੀ ਬੈਠੇ ਰਹੇ ਤੇ ਰੱਜ-ਰੱਜ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਸਾਂਝੇ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।

ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨੇੜਤਾ ਵਧਦੀ ਗਈ ਤੇ ਉਹ ਹਰ ਛੁੱਟੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਮਿਲਣ ਲੱਗੇ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਕਮਲ ਨੇ ਨੇਹਾ ਦੇ ਅੱਗੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ। ਨੇਹਾ ਇਨਕਾਰ ਨਾ ਕਰ ਸਕੀ। ਘਰ ਆਣ ਕੇ ਨੇਹਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਸੀ। ਮਾਂ ਬੜੀ ਤਸੱਲੀ ਨਾਲ ਬੋਲੀ, “ਨੇਹਾ! ਇਹ ਲੇਖਕ ਲੋਕ ਦਿਲ

ਦੇ ਬਹੁਤ ਸੱਚੇ ਹੁੰਦੇ ਐ, ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਹਰੇਕ ਬੰਦੇ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੁੰਦੀ ਐ। ਜੇਕਰ ਕਮਲ ਨੇ ਤੇਰਾ ਹੱਥ ਫੜ ਲਿਆ ਤਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਹੋਰ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੀ ਸਮਝਦੀ ਆਂ।”

ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣ ਕੇ ਨੇਹਾ ਫੁੱਲੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਮਾਉਂਦੀ। ਇਹ ਸ਼ੁੱਭ ਸਮਾਚਾਰ ਨੇਹਾ ਨੇ ਕਮਲ ਨੂੰ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਸੀ। ਇਸੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ‘ਚ ਕੱਲ ਆਪਣੇ ਮਾਂ ਪਿਓ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਕਮਲ ਨੇ ਨੇਹਾ ਦੇ ਘਰ ਨੂੰ ਆਉਣਾ ਸੀ।

ਅੱਜ ਉਹ ਦਿਨ ਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਕਮਲ ਆਪਣੇ ਮਾਂ ਪਿਓ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਆਇਆ ਸੀ। ਨੇਹਾ ਨੇ ਦਫਤਰੋਂ ਦੇ ਦਿਨ ਦੀ ਛੁੱਟੀ ਲੈ ਲਈ ਸੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦੁਲਹਨ ਵਾਂਗੂੰ ਸਜਾ-ਫੁੱਲਿਆ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਡਰਦੀ ਫਿਰਦੀ ਸੀ। ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਗਹਿਰੀ ਉਦਾਸੀ ਸੀ। ਉਹ ਤੇ ਉਹਦੀ ਮਾਂ ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਹੀ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਵੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਲਈ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਕਵਾਨ ਬਣਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਕਮਲ ਦੇ ਪਿਤਾ ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਾਲ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਬਿਮਲਾ ਦੇਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਘਰ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਬੜੇ ਖੁਸ਼ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਏ ਸਨ, ਘਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੁਹਣਾ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹਰੇਕ ਵਸਤੂ ਆਪਣੀ-ਆਪਣੀ ਥਾਂ ‘ਤੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਪਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਨੇਹਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਚਾਹ ਲੈ ਕੇ ਆਈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰੀ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਰਹੀ ਸੀ।

ਉਸ ਮਗਰੋਂ ਕਮਲ ਤੇ ਨੇਹਾ ਆਪਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਰੁਝ ਗਏ। ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਾਲ ਬਾਹਰ ਵੱਲ ਟਹਿਲਣ ਲਈ ਚਲੇ ਗਏ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਨੇਹਾ ਨੇ ਕਮਲ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਤੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲ ਗਿਆ ਸੀ।

“ਨੇਹਾ! ਤੂੰ ਕੁਝ ਉਦਾਸ ਤੇ ਗੁੱਮ- ਸੁੱਮ ਜਿਹੀ ਲੱਗਦੀ ਏਂ ਮੈਨੂੰ, ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਬਦਲੀ ਜਿਹੀ ਵੇਖ ਰਿਹਾਂ। ਅੱਜ ਤੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਚੰਚਲ ਜਿਹੀ ਨੇਹਾ ਨਹੀਂ ਏਂ।”

“ਕਮਲ! ਪਿਛਲੇ ਦਿਨੀਂ ਹੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਘਟਨਾ ਹੋਈ ਸੀ, ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਆਪ ਨੂੰ ਦੱਸ ਦੇਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਦੀ ਹਾਂ। ਕਿਤੇ ਇਓਂ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਮਗਰੋਂ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਤਰੇੜ ਪੈ ਜਾਵੇ।” ਨੇਹਾ ਗੰਭੀਰ ਤੇ ਕੰਬਦੀ ਹੋਈ ਬੋਲੀ ਤੇ ਉਹਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵੀ ਭਰ ਆਈਆਂ।

“ਨੇਹਾ! ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸ ਅਜਿਹੀ ਗੱਲ ਕੀ ਐ? ਕਮਲ ਨੇ ਵਿਆਕੁਲ ਸੁਰ ਵਿੱਚ ਪੁੱਛਿਆ, “ਕਮਲ! ਮੈਂ ਆਪ ਦੇ ਕਾਬਲ ਨਹੀਂ ਆਂ ਮੇਰੀ ਇੱਜ਼ਤ ਲੁੱਟੀ ਗਈ ਐ। ਮੈਂ ਕਿਹੜੇ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਆਪ ਨੂੰ ਦੱਸਾਂ?” ਨੇਹਾ ਫੁੱਟ ਫੁੱਟ ਕੇ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪਈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਦੋਵਾਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਮੂੰਹ ਲੁਕੇ ਲਿਆ, “ਉਸ ਦਿਨ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਦਫਤਰੋਂ ਘਰ ਆ ਰਹੀ ਸੀ ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਦੋ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ.....!” ਤੇ ਨੇਹਾ ਨੇ ਰੋਦੇਂ ਹੋਏ ਕਮਲ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਦੱਸ ਦਿੱਤੀ।

ਸੁਣ ਕੇ ਕਮਲ ਅੰਦਰ-ਬਾਹਰੋਂ ਹਿੱਲ ਗਿਆ। ਉਹਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵੀ ਭਿੱਜ ਗਈਆਂ। ਨੇਹਾ ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਦਿੰਦਾ ਉਹ ਬੋਲਿਆ, “ਨੇਹਾ! ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਬੁਰਾ ਹੋਇਆ ਏ। ਮੈਂ ਇਸ ਦੁੱਖ ਵਿੱਚ ਤੇਰਾ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਸ਼ਰੀਕ ਆਂ। ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਦਿਲੋਂ ਚਾਹਿਆ ਏ। ਅਤੇ ਤੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਵਿਛੜਨ ਦੀ ਮੈਂ ਕਲਪਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਜੇ ਹੋ ਗਿਆ, ਸੋ ਹੋ ਗਿਆ, ਹੁਣ ਤੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਭੁੱਲ ਜਾ! ਉਹਦੇ ਵਿੱਚ ਤੇਰਾ ਕੀ ਕਸੂਰ?”

“ਤੁਸੀਂ- ਤੁਸੀਂ?” ਨੇਹਾ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਕਮਲ ਵੱਲ ਤੱਕਣ ਲੱਗੀ। “ਹਾਂ ਨੇਹਾ ਤੂੰ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਦੱਸ ਕੇ ਮੇਰੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਕੱਦ ਹੋਰ ਉੱਚਾ ਕਰ ਲਿਆ ਏ।” ਕਮਲ ਨੇ ਉਹਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਕਿਹਾ। ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਨੇਹਾ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਕੋਈ ਟਿਕਾਣਾ ਨਾ ਰਿਹਾ।

ਉਧਰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਾਲ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਟਹਿਲ ਰਹੇ ਸਨ। ਅਚਾਨਕ ਇੱਕ ਵਿਆਕਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਨਿਕਲ ਆਈ। ਉਹ ਪਾਨ ਵੇਚਣ ਵਾਲਾ ਬਿਹਾਰੀ ਸੀ, ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੀ ਕਸਬੇ ਵਿੱਚ ਪਾਨ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਾਲ ਨੇ ਉਸ ਤੋਂ ਪਾਨ ਖੀਦਿਆ। ਗੱਲਾਂ-ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜਦੋਂ ਬਿਹਾਰੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਕਮਲ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਨੇਹਾ ਨਾਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਸੜ-ਬਲ ਗਿਆ, ਉਸਨੇ ਨੇਹਾ ਨਾਲ ਬੀਤੀ ਸਾਰੀ ਘਟਨਾ ਦੀ ਗੱਲ ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਾਲ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਤਾ ਰੱਦ ਕਰਨ ਦਾ ਸੁਝਾਓ ਦਿੱਤਾ।

“ਅੱਛਾ! ਤਾਂ ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਉਥੇ ਰਿਸ਼ਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।” ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਾਲ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲ ਗਿਆ। ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਾਲ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋ ਕੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਘਰ ਵੱਲ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਆਉਂਦੇ ਸਾਰ ਵਿਮਲਾ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਲਿਜਾ ਕੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਉਸ ਦੇ ਕੰਨੀਂ ਪਾ ਦਿੱਤੀ। ਵਿਮਲਾ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ। ਤੇ ਉਹ ਬੋਲੀ, “ਨਹੀਂ ਇਉਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਇਹ ਸਭ ਝੂਠੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੇ।”

“ਨਹੀਂ, ਵਿਮਲਾ! ਸਾਰੇ ਲੋਕੀ ਇਹੀ ਚਰਚਾ ਕਰ ਰਹੇ ਨੇ। ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਏ।” ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਾਲ ਖਿੜ ਕੇ ਬੋਲਿਆ

“ਤਾਂ ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨੂੰਹ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਸਕਦੇ।” ਵਿਮਲਾ ਵੀ ਆਕੜ ਕੇ ਬੋਲੀ।

ਉਹ ਛੇਤੀ ਹੀ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਆਈ ਜਿਥੇ ਨੇਹਾ ਤੇ ਕਮਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਵਿਮਲਾ, ਕਮਲ ਦਾ ਹੱਥ ਫੜ ਕੇ ਬੋਲੀ, “ਚੱਲ ਪੁੱਤ ਇਥੋਂ! ਇਥੇ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਪਲ ਵੀ ਖੜ੍ਹ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ.....।”

“ਕਿਉਂ ਮਾਂ ਕੀ ਗੱਲ?” ਕਮਲ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ।

“ਇਹ ਰਿਸ਼ਤਾ ਸਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਵਾਨ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਹਨ੍ਹੇਰੇ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਏ।” ਵਿਮਲਾ ਲਾਲ-ਪੀਲੀ ਹੋ ਕੇ ਬੋਲੀ, “ਨੇਹਾ ਨਾਲ ਤਾਂ.....।”

“ਬੱਸ-ਬੱਸ, ਮਾਂ! ਮੈਨੂੰ ਸਾਰਾ ਪਤੈ।” ਕਮਲ ਉਹਦੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਟੋਕਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਬੋਲਿਆ, “ਜੇ ਇਹਦੀ ਥਾਵੇਂ ਤੇਰੀ ਧੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ.....।”

ਹੁਣ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸਨ ਬੋਲ ਰਹੇ ਤੇ ਬਿਟਰ-ਬਿਟਰ ਝਾਕੀ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ।

ਕਮਲ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਨਾਲ ਬੋਲਿਆ, “ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਏ ਕਿ ਮੈਂ ਇੱਕ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਹਾਂ, ਲੇਖਕ ਹਾਂ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸੱਚਾ ਲੇਖਕ ਜਦੋਂ ਜੋ ਗੱਲ ਕਹਿੰਦਾ ਏ ਜਾਂ ਲਿਖਦਾ ਏ ਤਾਂ ਉਸਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਉਸ ਉਤੇ ਆਪ ਅਮਲ ਕਰੇ। ਤੇ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਨੇਹਾ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਬੰਧਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬੱਝਣਾ ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਮਤਿਹਾਨ ਦੀ ਘੜੀ ਏ, ਤੇ ਮੇਰਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਪੱਕਾ ਏ, ਇਹ ਮੇਰਾ ਆਖਰੀ ਫੈਸਲਾ ਏ।”

ਕਮਲ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕੋਟ ਦੀ ਜੇਬ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਡੱਬੀ ਕੱਢੀ, ਉਹਦੇ ਵਿੱਚ ਸੋਨੇ ਦੀ ਮੁੰਦਰੀ ਸੀ ਤੇ ਕਮਲ ਨੇ ਮੁੰਦਰੀ ਨੇਹਾ ਦੀ ਉਂਗਲ ਵਿੱਚ ਪਾ ਕੇ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਚੁੰਮ ਲਿਆ।

ਨੇਹਾ ਕਿਸੇ ਫੁੱਲ ਵਾਂਗ ਖਿੜੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਭਕਾਮਨਾਵਾਂ ਦੇਣ ਲੱਗੇ!

ਸੱਚ ਦੀ ਪਛਾਣ

- ਅਨਿਲ ਸਕਸੈਨਾ

ਲੱਛੂ ਬੱਕਿਆ- ਟੁੱਟਿਆ ਹੋਇਆ, ਆਪਣੀ ਕੱਚੀ-ਪੱਕੀ ਝੁੱਗੀ-ਨੁਮਾ ਕੋਠੜੀ 'ਚ ਵੜਿਆ। ਮੋਢੇ 'ਤੇ ਟੰਗਿਆ ਸਾਫ਼ਾ ਲਾਹ ਕੇ ਇੱਕ ਨੁੱਕਰੇ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ। ਟੁੱਟੀ ਜਿਹੀ ਜੁੱਤੀ ਲਾਹੀ, ਘੜੇ 'ਚੋਂ ਪਾਣੀ ਦੀ ਗੜਵੀ ਭਰ ਕੇ ਮੂੰਹ 'ਤੇ ਛੋਟੇ ਮਾਰੇ ਤੇ ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ- ਮੈਲੇ ਜਿਹੇ ਸਾਫੇ ਨਾਲ ਮੂੰਹ ਪੂੰਝਿਆ, ਤੇ ਫਿਰ ਟੁੱਟੀ ਜਿਹੀ, ਥੱਲੇ ਨੂੰ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਮੰਜੀ ਤੇ ਟੇਢਾ ਹੋ ਗਿਆ।

ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਤੇ ਪੂੰਝੇ ਨਾਲ ਖਪਦੀ ਹੋਈ ਅੰਗੂਰੀ ਚੌਂਕਾ ਛੱਡ ਕੇ ਲੱਛੂ ਕੋਲੇ ਆਣ ਕੇ ਬੈਠ ਗਈ, “ਕੀ ਗੱਲ ਸ਼ਰੀਰ ਢਿੱਲਾ ਏ ਕੁਸ਼?” ਉਸਦੇ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਹੱਥ ਧਰਦੀ ਅੰਗੂਰੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ। “ਹੂੰ” ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਲੱਛੂ ਨੇ ਉਹਦਾ ਹੱਥ ਪਰ੍ਹੇ ਪਟਕਾ ਕੇ ਮਾਰਿਆ ਤੇ ਕਰਵਟ ਬਦਲ ਲਈ।

“ਰੋਟੀ-ਟੁੱਕ ਲਿਆਵਾਂ?” ਅੰਗੂਰੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ। ਅੰਗੂਰੀ ਲੱਛੂ ਦਾ ਰੋਸਾ ਜਾਣਦੀ ਸੀ। ਅਸਲ ਗੱਲ ਇਉਂ ਸੀ ਕਿ ਲੱਛੂ ਵੀ ਹਰੀਏ ਤੇ ਹੋਰਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਰੈਲੀ ਵਿੱਚ ਦਿੱਲੀ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਉਸਨੂੰ ਵੀਹ ਰੁਪਏ ਮਿਲਣੇ ਸਨ, ਰੋਟੀ, ਪਾਣੀ, ਘੁੰਮਣਾ-ਫਿਰਨਾ, ਸਾਰਾ ਹੀ ਮੁਫਤ ਸੀ। ਕੰਮ ਉਥੇ ਕੀ ਸੁਆਹ ਕਰਨਾ ਸੀ? ਸਿਰਫ ਨਾਹਰੇ ਹੀ ਲਾਉਣੇ ਸਨ। ਲੱਛੂ ਨੇ ਅੰਗੂਰੀ ਨੂੰ ਬਥੇਰਾ ਕਿਹਾ, “ਏਹ ਕੰਮ ਬਹੁਤ ਚੰਗੈ! ਦੋ-ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਵਿਹਲਾ ਰਹਿ ਲੂੰਗਾ, ਤੁਰ ਫਿਰ ਆਉਂਗਾ, ਪੈਸੇ ਵੱਖ ਮਿਲ ਜਾਣਗੇ।” ਪਰ ਅੰਗੂਰੀ ਇਹ ਗੱਲ ਮੰਨਣ ਨੂੰ ਉੱਕਾ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਆਪਣੀ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਰੁੱਖੀ-ਸੁੱਖੀ ਖਾ ਕੇ ਬਹੁਤੀ ਖੁਸ਼ ਸੀ।

ਫਿਰ ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਹਰੀਆ ਤੇ ਹੋਰ ਉਹਦੇ ਸੰਗੀ-ਸਾਥੀ ਕਿਹੋ ਜਿਹੇ ਹਨ। ਕੱਚੀ ਸ਼ਰਾਬ ਕੱਢਕੇ ਵੇਚਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਨਸ਼ੀਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਪੰਦਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਲੱਛੂ ਵਰਗੇ ਭੋਲੇ-ਭਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮੂਰਖ ਬਣਾ ਕੇ ਆਪਣਾ ਉੱਲੂ ਸਿੱਧਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਵਾਕਿਫ਼ ਅੰਗੂਰੀ ਤਦੇ ਹੀ ਲੱਛੂ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣ ਦਿੰਦੀ। ਪਰ ਲੱਛੂ ਤਾਂ ਉਹਦੀ ਇੱਕ ਵੀ ਮੰਨਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਲੰਘ ਗਏ। ਹਰੀਆ ਤੇ ਉਹਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਪਰਸੋਂ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਸੋਚਦਾ ਲੱਛੂ ਵੀ ਦੁਖੀ ਜਿਹਾ ਹੋਇਆ

ਫਿਰਦਾ ਸੀ।

ਲੱਛੂ ਦੀ ਨਰਾਜ਼ਗੀ ਨੂੰ ਸਮਝਦੀ ਹੋਈ ਅੰਗੂਰੀ ਨੇ ਆਖਿਰ ਨਾ ਚਾਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਆਖ ਹੀ ਦਿੱਤਾ, “ਗੁੱਡੀ ਦੇ ਪਿਓ! ਜੇ ਐਓਂ ਈਂ ਰਹਿਣਾ ਐਂ ਤਾਂ ਫੇ ਤੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਜਾਇਆ, ਪਰ ਆਵਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖੀ।” ਇਹ ਗੱਲ ਅੰਗੂਰੀ ਮੂੰਹੋਂ ਸੁਣ ਕੇ ਲੱਛੂ ਤਿੰਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਮਗਰੋਂ ਮੁਸਕਾਇਆ ਤੇ ਝੱਟ-ਪੱਟ ਮੰਜੀ ਤੋਂ ਉੱਠ ਖਲੋਇਆ। ਸਿਰ 'ਤੇ ਪਰਨਾ ਬੰਨ੍ਹਦਾ ਉਹ ਜਾਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆ।

“ਰੋਟੀ ਤਾਂ ਖਾ ਲੈ.....ਜਾਂਦਾ-ਜਾਂਦਾ।” ਅੰਗੂਰੀ ਬੋਲੀ।

“ਆ ਕੇ ਈ ਖਾਉਂਗਾ ਹੁਣ.....।”

ਲੱਛੂ ਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹੀ ਅੰਗੂਰੀ ਬੀਤੇ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਆਚ ਗਈ। ਕਈ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲੋਂ ਜਦੋਂ ਅੰਗੂਰੀ ਆਪਣੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦੁੱਧ ਚੁੰਘਦੀ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਇਸ ਪਿੰਡ 'ਚ ਸ਼ਰਨ ਲੈਣ ਲਈ ਆਈ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਤੀ ਦੰਗਿਆਂ ਵੇਲੇ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਤੇ ਉਹ ਸੜਿਆ-ਢੱਠਾ ਘਰ ਛੱਡ ਕੇ ਬੇਵੱਸ ਹੋਈ, ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਗਲੇ ਲਗਾਈ ਇਸ ਪਿੰਡ ਵੱਲ ਨੂੰ ਭੱਜੀ ਆਈ ਸੀ। ਤੇ ਉਦੋਂ ਹਰੀਏ ਤੇ ਉਹਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਅੰਗੂਰੀ ਦੀ ਮਜਬੂਰੀ ਦਾ ਨਜਾਇਜ਼ ਹੀ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਉਣਾ ਚਾਹਿਆ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਭੋਲੇ ਭਾਲੇ ਲੱਛੂ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰੇ ਵਾੜ ਲਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਧਰਮ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਦੁਹਾਈ ਪਿੱਟੀ ਸੀ, ਕਿੰਨਾ ਹੰਗਾਮਾ ਖੜ੍ਹਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਹੰਗਾਮਾ ਇਸ ਗੱਲੋਂ ਕਿ ਅੰਗੂਰੀ ਮੁਸਲਿਮ ਧਰਮ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੀ, ਤੇ ਲੱਛੂ ਹਰੀਜਨ ਸੀ। ਤੇ ਜੇਕਰ ਲੱਛੂ ਦੀ ਹੋਰ ਬਰਾਦਰੀ ਵਾਲੇ ਉਹਦਾ ਸਾਥ ਨਾ ਦੇਂਦੇ ਤਾਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਹੋਣਾ ਸੀ?

ਸੋਚਦੀ-ਸੋਚਦੀ ਅੰਗੂਰੀ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਭਰ ਆਈਆਂ, ਤੇ ਰੋਂਦੀ-ਰੋਂਦੀ ਦੀ ਕਦੋਂ ਅੱਖ ਲੱਗ ਗਈ, ਉਹਨੂੰ ਪਤਾ ਈ ਨਾ ਲੱਗਾ।

ਦੇਰ ਰਾਤੀਂ ਜਦੋਂ ਲੱਛੂ ਘਰੇ ਵਾਪਿਸ ਆਇਆ ਤਾਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਕੁ ਪੀਤੀ ਫਿਰਦਾ ਸੀ। ਜੁਆਕ ਰੋਟੀ-ਟੁੱਕ ਖਾ ਕੇ ਸੌ ਗਏ ਸਨ। ਅੰਗੂਰੀ ਬੈਠੀ ਉੱਘ ਰਹੀ ਸੀ। ਲੱਛੂ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਸੋਮ ਜਿਹੀ ਹੋਈ ਤੇ ਉਹ ਉਠ ਕੇ ਰੋਟੀ ਪਾਉਣ ਲੱਗੀ। ਲੱਛੂ ਨੇ ਹੱਥ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮਨ੍ਹਾਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਤੇ ਵੱਢੇ ਰੁੱਖ ਵਾਂਗ ਮੰਜੇ 'ਤੇ ਢਹਿ ਪਿਆ। ਮਿੰਟਾਂ 'ਚ ਹੀ ਲੰਬੇ ਲੰਬੇ ਤੇ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਘਰਾੜੇ ਮਾਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਹਰੀਏ ਨੇ ਘੋਰ-ਬਟੋਰ ਕੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਥਾਂਵੇਂ

ਇੱਕਠਿਆਂ ਕੀਤਾ। ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੱਕ ਜਾਣ ਲਈ ਸਰਪੰਚ ਦੀ ਟਰਾਲੀ ਪਹਿਲੋਂ ਤਿਆਰ ਹੀ ਸੀ। ਹਰੀਏ ਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲੋਂ ਹੀ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਸਫੈਦ ਕੁਰਤਾ ਅਤੇ ਧੋਤੀ ਹੀ ਪਹਿਨ ਕੇ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਨਾਹਰੇ ਬਾਜ਼ੀ ਵੀ ਸਿਖਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਕਿ ਕਦੋਂ ਮੁਰਦਾਬਾਦ ਤੇ ਕਦੋਂ ਜ਼ਿੰਦਾਬਾਦ ਕਹਿਣਾ ਹੈ। ਟੁਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਇੱਕ ਬਿੱਲਾ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਕੁਝ ਛਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮਨ 'ਚ ਸਲਾਹਾ ਕਰਦੇ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹੋਏ ਲੱਛੂ ਨੇ ਵੀ ਉਹੋ ਬਿੱਲਾ ਆਪਣੇ ਕੁਰਤੇ ਉੱਤੇ ਲਾ ਲਿਆ। ਹਰੀਆ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਭੇਡਾ ਵਾਂਗ ਹੱਕ ਕੇ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਲੈ ਆਇਆ, ਗੱਡੀ ਆਉਣ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਦੇਰ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਹਰੀਏ ਨੇ ਨਾਰੂਬਾਜ਼ੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਵਾ ਦਿਤੀ। ਉੱਝ ਵੀ ਗੱਡੀ 'ਚ ਚੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੁਝ ਕੁ ਗਰਮ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਟਿਕਟ ਲੈਣ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਨਾ ਪਵੇ।

ਮਾਣ ਨਾਲ ਹਿੱਕ ਤਾਣੀਂ ਫਿਰਦੇ ਲੱਛੂ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਆਪਣੀ ਅਸਲੀਅਤ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ। ਪੁਲੀਸ ਵਾਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਉਰ੍ਹੇ-ਪਰ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ ਤੇ ਦੁਕਾਨਦਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਵੀ ਛੇਤੀਓ-ਛੇਤੀ ਬੰਦ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਜਿਓਂ ਹੀ ਗੱਡੀ ਚੱਲੀ ਤਾਂ ਹੱਲਾ-ਗੁੱਲਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਹ ਸਭ ਧੂਸ ਦੇ ਕੇ ਗੱਡੀ 'ਚ ਚੜ੍ਹ ਗਏ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਜਿੱਥੇ-ਜਿੱਥੇ ਥਾਂ ਮਿਲੀ ਉਹ ਉਥੇ-ਉਥੇ ਬਹਿ ਗਿਆ। ਲੱਛੂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਝਿਜਕਿਆ ਫਿਰ ਵੇਖਾ-ਵੇਖੀ 'ਚ ਉਹ ਵੀ ਭੀੜ ਨੂੰ ਚੀਰਦਾ ਹੋਇਆ ਗੱਡੀ 'ਚ ਧੂਸ ਗਿਆ। ਉਸਨੂੰ ਡਰ ਵੀ ਲੱਗਿਆ ਕਿਤੇ ਟਿਕਟ ਬਾਬੂ ਆ ਕੇ ਫੜੇ ਈ ਨਾ ਲਵੇ। ਫਿਰ ਉਸ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ, “ਏਨੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਹਨ, ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਤਾਂ ਕਰ ਹੀ ਲਵਾਂਗੇ। ਫਿਰ ਡਰਨ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਐ?”

ਪੂਰੇ ਇੱਕ ਦਿਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਰਾਤ ਦਾ ਰਾਹ ਸੀ। ਕੋਈ ਵੀ ਟਿਕਟ ਚੈਕਰ ਡੱਬੇ ਲਾਗੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਇਆ। ਉਹੀ ਲੱਛੂ ਜਿਹੜਾ ਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਟਿਕਟ ਲਈ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਸੁੰਗੜ-ਸੁੰਗੜ ਕੇ ਬਹਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਟਿਕਟ ਚੈਕਰ-ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ-ਸਾਰ ਜੀਹਦੇ ਸਾਹ ਸੁੱਕ ਜਾਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਅੱਜ ਲੱਤਾਂ ਨਿਸਾੜ ਕੇ ਮੌਜ ਨਾਲ ਗੱਡੀ 'ਚ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹਦੇ ਡਰੋਂ ਹੀ ਮੁਸਾਫਿਰ ਵੀ ਸਹਿਮੇ ਜਿਹੇ ਤੇ ਸੁੰਗੜ ਕੇ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਲੱਛੂ ਢਿੱਡੋਂ ਭੁੱਖਾ ਸੀ, ਉਹਨੂੰ ਤ੍ਰੇਹ ਵੀ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਕੁਝ ਔਖਾ-ਔਖਾ ਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਕਿਤੇ ਸਾਬੀ ਹੀ ਨਾ ਵਿਛੜ ਜਾਣ! ਇਸੇ ਡਰ ਮਾਰਿਆ ਉਹ ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਉੱਤਰਿਆ। ਹਰੀਏ ਵਲੋਂ ਵੰਡੀਆਂ ਗਈਆਂ ਦੋ-ਦੋ ਪੂਰੀਆਂ ਤੇ ਦੋ-ਦੋ ਲੱਡੂਆਂ

ਨਾਲ ਭਲਾ ਲੱਛੂ ਜਿਹੇ ਬੰਦੇ ਦਾ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ? ਭੁੱਖ ਨਾਲ ਉਹਦੀ ਮੱਤ ਮਰੀਦੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਤੇ ਉਹਨੂੰ ਅੰਗੂਰੀ ਵਲੋਂ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਭੋਜਨ ਦਾ ਖਿਆਲ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਜਿਵੇਂ-ਕਿਵੇਂ ਗੱਡੀ ਦਿੱਲੀ ਪੁੱਜੀ। ਗੱਡੀ ਦੇ ਰੁਕਦਿਆ ਹੀ ਹਰੀਏ ਨੇ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰੀ ਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕਠੇ ਕਰਕੇ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ, “ਇਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਸਲੀ ਜੰਗ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਖਾਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਰੈਲੀ ਵਾਲੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਹੈ।” ਨਾਰੂ ਬਾਜ਼ੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਹ ਲੋਕ ਭੇਡਾਂ ਦੇ ਇੱਜੜ ਵਾਂਗੂੰ ਹਰੀਏ ਦੇ ਪਿੱਛੇ-ਪਿੱਛੇ ਚੱਲ ਪਏ। ਦੋ ਬੰਦੇ ਹੋਰ ਵੀ ਨਾਲ ਸਨ ਜੋ ਉਹਨੂੰ ਰਾਹ ਦੱਸ ਰਹੇ ਸਨ। ਹਰੀਆ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਕੁਝ ਖੁਸਰ-ਮੁਸਰ ਵੀ ਕਰਦਾ ਤੁਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਰੈਲੀ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਨੇੜੇ ਆਂਦਿਆ ਹੀ ਭਗਦੜ ਮੱਚ ਗਈ। ਲੱਛੂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਖਾਣਾ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਵੀ ਭੱਜਿਆ, ਜਦੋਂ ਨੂੰ ਕਿ ਉਹ ਸਟਾਲ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦਾ, ਭੀੜ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਿਛਾਹ ਵੱਲ ਧਕੇਲ ਦਿੱਤਾ। ਬਹੁਤ ਹੀ ਯੱਭ-ਖੱਭ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਤਰਲੇ ਮੱਛੀ ਹੋ ਕੇ ਆਖਿਰ ਲੱਛੂ ਦੋ ਰੋਟੀਆਂ ਸਟਾਲ ਤੋਂ ਚੁੱਕਣ 'ਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਗਿਆ, ਸਬਜੀ ਜਾਂ ਦਾਲ ਕਿੱਥੇ ਮਿਲਣੀ ਸੀ? ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਉਹ ਰੋਟੀਆਂ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਸੁੱਕੀਆਂ ਹੀ ਅੰਦਰ ਲੰਘਾ ਲਈਆਂ। ਕਈਆਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਦੋ ਸਾਦੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ ਤੱਕ ਨਸੀਬ ਨਹੀਂ ਸਨ ਹੋਈਆਂ।

ਛੇਤੀ-ਛੇਤੀ ਰੋਟੀ ਚੱਬਦਿਆਂ ਲੱਛੂ ਨੇ ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ, ਫਿਰ ਕਿਤੇ ਜਾ ਕੇ ਉਹਦੀ ਜਾਨ 'ਚ ਜਾਨ ਪਈ। ਫਿਰ ਉਹ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਉਤਾਰ ਚੁੱਕੀ ਏਧਰ-ਉਧਰ ਉੱਚੀਆਂ-ਉੱਚੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵੰਨੀ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋਈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਅਜਿਹੀ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਤਾਂ ਕਦੀ ਸੋਚਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਹ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਅੰਗੂਰੀ ਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਦੱਸੇਗਾ।

ਕੋਈ ਦਸ ਕੁ ਵਜੇ ਦੇ ਲੱਗਭੱਗ ਰੈਲੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਪੁਲਿਸ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਵੀ ਕਾਫੀ ਸੀ। ਪੁਲਿਸ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵੇਂਹਦਿਆਂ ਲੱਛੂ ਦੀ ਜਾਨ ਹੀ ਨਿਕਲਦੀ ਜਾਂਦੀ ਤੇ ਉਹਦੇ ਸਾਹ ਸੁਕਣੇ ਪਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਹ ਸੋਚਣ ਲੱਗਿਆ “ਭਲਾ ਰੈਲੀ 'ਚ ਪੁਲਿਸ ਦਾ ਕੀ ਕੰਮ ਐ? ਕੀ ਅਸੀਂ ਡਾਕੂ ਆਂ, ਲੁਟੇਰੇ ਆਂ, ਬਦਮਾਸ਼ ਆਂ ਅਸੀਂ?”

ਦੁਪਿਹਰ ਨੂੰ ਗਰਮੀ ਸਿਖਰ 'ਤੇ ਸੀ। ਭੁੱਖ ਤ੍ਰਿਹਾਏ ਤੇ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਨਾਹਰੇ ਲਾ ਰਹੇ ਲੱਛੂ ਦਾ ਗਲਾ ਸੁੱਕਣ ਲੱਗਾ। ਹਰੀਆ ਤਾਂ ਜੀਪ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਕੇ

ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੱਧਰ ਜਾ ਲੁਕਿਆ ਸੀ? ਲੱਛੂ ਕੋਲ ਕੋਈ ਪੈਸਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਾ ਲੱਗਿਆ, ਲੀਡਰਾਂ ਦੀਆਂ ਲੰਬੀਆਂ-ਲੰਬੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਭਾਸ਼ਣ, ਲੱਛੂ ਦੇ ਪੱਲੇ ਕੱਖ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈ ਰਿਹਾ। ਉਹ ਤਾਂ ਇਹੀ ਸੋਚ ਕੇ ਫਿਕਰ 'ਚ ਡੁੱਬਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਹੁਣ ਤੱਕ ਹਰੀਆ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਕਿਥੇ ਜਾ ਮਰਿਆ ਹੈ? ਤੇ ਫਿਰ ਜਿਹੜੇ ਏਥੇ ਪੈਸੇ ਮਿਲਣੇ ਨੇ ਉਹ ਕਦੋਂ ਤੇ ਕਿਥੇ ਮਿਲਣੇ ਨੇ?"

ਲੀਡਰਾਂ ਦੇ ਭਾਸ਼ਣ ਕੀ ਸਨ? ਤੇ ਨਿਰੂਪਿਆਂ ਉਕਾਊ ਤੇ ਬਕਵਾਸ ਗੱਲਾਂ, ਲੋਕ ਦਾ ਮੰਦਾ ਹਾਲ ਹੋਈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਲੱਛੂ ਨੂੰ ਵੀ ਬੜੀ ਬੇਚੈਨੀ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਹਰੀਏ ਦਾ ਪਤਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਇੱਕ ਪਾਸਿਓਂ ਲੋਕ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਗਏ, ਭਗਦੜ ਮੱਚ ਗਈ। ਲੱਛੂ ਨੂੰ ਗੋਲੀ ਚੱਲਣ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣੀ ਤੇ ਉਸਦਾ ਮੂਤ ਨਿਕਲਦਾ-ਨਿਕਲਦਾ ਮਸੀਂ ਬਚਿਆ ਤੇ ਉਹ ਭੱਜਕੇ ਇੱਕ ਨੁਕਰ 'ਚ ਮੂਤਣ ਲੱਗਿਆ। ਭੀੜ ਨੇ ਗਰਮ ਰੁਖ਼ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰ ਲਿਆ। ਪੱਥਰ ਅਤੇ ਡਾਗਾਂ ਤਾੜ-ਤਾੜ ਚੱਲਣ ਲੱਗੀਆਂ।

ਲੋਕੀਂ ਜਾਨ ਬਚਉਂਦੇ ਏਧਰ-ਓਧਰ ਭੱਜਣ ਲੱਗੇ। ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਦੇ ਸੰਗੀ ਸਾਥੀ ਕਿਧਰ ਗਏ? ਲੱਛੂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਲੱਛੂ ਦੇ ਹੋਸ਼ ਉੱਡ-ਪੁੱਡ ਗਏ ਸਨ। ਘਬਰਾਇਆ ਹੋਇਆ ਲੱਛੂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਭੱਜਿਆ ਤੇ ਉਧਰ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਡਾਗਾਂ ਮਾਰਦੇ ਵੇਖਦਿਆਂ ਫਿਰ ਭੀੜ 'ਚ ਗੁੰਮ-ਸੁੰਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਟੇਜ ਖਾਲੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਹਰੀਆ ਉਥੇ ਕਿਥੇ ਸੀ?

ਭੀੜ ਅਤੇ ਪੁਲਿਸ ਵਿੱਚ ਲਗਾਤਾਰ ਝੜਪਾਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਲੱਛੂ ਬੇਜਾਨ ਹੋਇਆ ਹਰਫਲਿਆ ਫਿਰਦਾ ਸੀ। ਏਧਰ-ਓਧਰ ਡਿਕ-ਡੋਲੇ ਖਾਂਦਾ ਡਫ-ਡਫ ਵੱਜ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੁਝਦਾ ਸੀ ਕਿ ਹੁਣ ਕਿਧਰ ਨੂੰ ਜਾਵੇ, ਕਿਧਰ ਨੂੰ ਨਾ ਜਾਵੇ? ਥੋੜੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਭੀੜ ਪੁਲਿਸ ਦਾ ਘੇਰੇ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਸੜਕ 'ਤੇ ਆ ਗਈ। ਦੁਕਾਨਾਂ ਦੀ ਲੁੱਟ-ਪੁੱਟ ਕਰਨ ਲੱਗੀ। ਲੱਛੂ ਨੇ ਇਹ ਸਭ ਰੋਲਾ ਤੇ ਤਮਾਸ਼ਾ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਹੀ ਦੇਖਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਡਰਦਾ ਮਾਰਿਆ ਥਰ-ਥਰ ਕੰਬੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਆਪਣਾ ਕਾਲਜਾ ਹੱਥ 'ਚ ਫੜੀ ਲੁਕਦਾ-ਛਿਪਦਾ ਲੱਛੂ ਕਿਵੇਂ ਨਾ ਕਿਵੇਂ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਉਥੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਇੱਕ ਦੋ ਹੋਰ ਬੰਦੇ ਮਿਲ ਗਏ। ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਹਾਲ ਉਹਦੇ ਵਰਗਾ ਹੀ ਸੀ। ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਭੁੱਖੇ ਤ੍ਰਿਹਾਏ ਸਭ ਕੰਗਾਲ ਜਿਹੇ ਹੋਏ ਪਏ ਸਨ। ਗੱਡੀ ਆ ਗਈ। ਬਿਨਾਂ ਟਿਕਟ ਤੋਂ ਫਿਰ ਚਲ ਪਏ।

ਤਾਂ ਦਿਨ ਛਿਪਦੇ ਛਿਪਦੇ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਆ ਕੇ ਵੜੇ।

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਹਕੀਕਤ ਦੀ ਇੱਕ ਝਲਕ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲੀ ਸੀ। ਅੰਗੂਰੀ ਦੇ ਬੋਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨਾ ਸੱਚ ਸੀ! ਉਸ ਨੇ ਜਾਣ ਲਿਆ ਸੀ, ਲੱਛੂ ਆਪਣਾ ਆਪ ਨੂੰ ਜੀ ਭਰ ਕੇ ਕੋਸਣ ਲੱਗਿਆ, “ਅੰਗੂਰੀਏ! ਮੇਰੀ ਜਾਨ ਬਚ ਗਈ ਸ਼ੁਕਰ ਐ! ਲੱਖਾਂ ਰੁਪਏ ਕਮਾ ਲਾਵਾਂਗੇ ਜਾਨ ਮੇਰੀ ਬਚ ਗਈ....।” ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚਦਾ ਸੋਚਦਾ ਲੱਛੂ ਬਾਰਾਂ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਪੈਦਲ ਤੁਰ ਕੇ ਝੌਂਪੜੀ 'ਚ ਆ ਵੜਿਆ, ਉਹ ਬੂਹੇ ਲਾਗੇ ਪਈ ਟੁੱਟੀ ਮੰਜੀ 'ਤੇ ਨਿਢਾਲ ਹੋ ਕੇ ਡਿੱਗ ਪਿਆ। ਅੰਗੂਰੀ ਭੱਜੀ-ਭੱਜੀ ਉਹਦੇ ਕੋਲ ਆਈ, ਲੱਛੂ ਅੱਖਾਂ ਮੀਚ ਕੇ ਬੇਹੋਸ਼ ਜਿਹਾ ਹੋਇਆ.....ਖਾਮੋਸ਼ ਪਿਆ ਰਿਹਾ।

ਕਿੱਤਾ

- ਦਲੀਪ ਕੁਮਾਰ 'ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤੀ'

ਉਸ ਦਿਨ ਉਹ ਬੁੱਢਾ ਮੇਰਾ ਰਾਹ ਰੋਕ ਕੇ ਫਿਰ ਖੜ੍ਹ ਗਿਆ, ਮੈਂ ਕਿਧਰੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਬੁੱਢੇ ਦੀ ਉਮਰ ਕੋਈ ਪੈਂਹਠ ਕੁ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਲੰਬਾ ਕੱਦ, ਤਕੜਾ ਜੁੱਸਾ ਤੇ ਹੰਢਿਆ ਹੋਇਆ ਸਰੀਰ, ਉਹਦੇ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਡੁੱਲ੍ਹਾ ਕੁੜਤਾ ਚਾਦਰਾ ਪਹਿਨਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਪਰਨਾ ਟੰਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਤੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮੋਟੇ ਚਮੜੇ ਦੀ ਜੁੱਤੀ! ਬੁੱਢਾ ਕਿਸੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਚੰਗਾ ਹੰਢਿਆ ਹੋਇਆ ਕਿਰਸਾਨ ਲੱਗਦਾ ਸੀ।

“ਬਾਊ ਜੀ! ਮੈਂ ਪਿੰਡੋਂ ਆਇਆ ਕੰਮ ਲੱਭਦਾ ਫਿਰਦਾਂ! ਪਰ ਕਿਤੇ ਕੰਮ ਈ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, ਮੈਂ ਥੱਕ ਹਾਰ ਕੇ ਪਿੰਡ ਚਲਿਆ ਗਿਆ ਸਾਂ ਪਰ ਭੁੱਖ ਮਾਰਦੀ ਐ, ਮੇਰੇ ਪੱਲੇ ਫੁੱਟੀ ਕੋਡੀ ਵੀ ਹੈ ਨੀ, ਤੂੰ ਈ ਕੁਝ ਮੱਦਦ ਕਰ, ਬੜੀ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਤੇਰੀ!” ਇਹ ਬੁੱਢੇ ਦਾ ਸੋਗੀ ਤੇ ਉਦਾਸਿਆ ਹੋਇਆ ਸੁਰ ਸੀ।

ਮੈਨੂੰ ਉਸਦੀ ਸਿਆਣੀ ਤੇ ਦਾਨੀ ਉਮਰ 'ਤੇ ਤਰਸ ਜਿਹਾ ਆ ਗਿਆ। ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਵੀ ਪੈਸਿਆਂ ਦੀ ਤੰਗੀ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਆਰਥਿਕ ਪੱਖ ਏਨਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ। ਫਿਰ ਇਧਰ ਕਈਆਂ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਬਾਬੂ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਕੰਮਾਂ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਲਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਜਿਹਦੇ ਕਰਕੇ ਆਰਥਿਕ ਪੱਖੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਤਾਂ ਹਾਂ ਹੀ, ਪਰ ਕੀ ਕਰਾਂ? ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਮੰਨਣੀਆਂ ਹੀ ਪੈਣੀਆਂ ਹਨ।

ਕੁਦਰਤੀ ਉਸ ਦਿਨ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਵੇਂ ਮੇਰੇ ਬਣੂਏ ਵਿੱਚ ਚਾਰ ਰੁਪਏ ਸੀ, ਸ਼ਾਇਦ ਬੇਬੇ ਨੇ ਦਿੱਤੇ ਸੀ ਉਹ ਵੀ ਮੈਂ ਬੜੇ ਔਖੇ ਹੋ ਕੇ ਲਏ ਸਨ। ਅਚਾਨਕ ਮੇਰਾ ਹੱਥ ਬਣੂਏ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪੈਸੇ ਕੱਢੇ ਬੁੱਢੇ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਝੋਰਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਬੁੱਢੇ ਨੂੰ ਪੈਸੇ ਦੇ ਕੇ।

ਬੁੱਢੇ ਨੂੰ ਨਾ ਕੁਝ ਪੁੱਛਿਆ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਦੱਸਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਕਾਹਲੀ 'ਚ ਸਾਂ ਤੇ ਅਗਾਂਹ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਤੁਰ ਗਿਆ।

ਪਰ ਬੁੱਢਾ ਮੈਨੂੰ ਭੁੱਲਿਆ ਨਹੀਂ। ਕਿਉਂਕਿ ਅਜਿਹੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੱਦਦ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, ਜੇ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਆਪ ਕੋਲ ਵੇਲਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਜੇ ਵੇਲਾ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਬੁੱਢਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਪਰ ਉਸ ਦਿਨ ਤਾਂ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਹੀ ਸੀ ਛੋਟੀ-ਛੋਟੀ ਬਣੂਆ ਖਾਲੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਭਾਵੇਂ ਪੈਸੇ ਔਖਿਆਂ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਮਿਲੇ ਸਨ।

ਇਸ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਮੈਂ ਭੁੱਲ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਸਕਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰੇ ਪੈਸੇ ਹੀ ਉਹਦੇ ਹੱਥ ਫੜਾ ਦਿੱਤੇ ਸਨ ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਉਹ ਪੈਸੇ ਵਰਤਣ ਲਈ ਮੈਂ ਖੋਰੇ ਕੀ ਕੀ ਸਲਾਹਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ, ਖੈਰ! ਪੈਸੇ ਬੇਅਰਥ ਨਹੀਂ ਗਏ ਹੋਣਗੇ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜੇਕਰ ਚਰਚਾ ਕਰਕੇ ਵਾਹ ਵਾਹ ਨਾ ਲੈਂਦਾ ਤਾਂ ਫਿਰ ਗੱਲ ਹੀ ਕਾਹਦੀ ਸੀ?

ਘਰੇ ਜਾਂਦਿਆ ਹੀ ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਮਿਲਿਆ, “ਵੀਰ! ਅੱਜ ਮੈਂ ਇੱਕ ਗਰੀਬ ਬੁੱਢੇ ਦੀ ਮੱਦਦ ਕੀਤੀ ਏ, ਵਿਚਾਰਾ ਭੁੱਖਾ ਸੀ। ਕੰਮ ਲਭਦਾ ਸੀ ਕੋਈ, ਸ਼ਹਿਰ ਫਿਰਦਾ ਸੀ ਕੰਮ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਚੱਲਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਪੈਸੇ ਉਹਦੇ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਸੀਗੇ, ਤੇ ਭੁੱਖ ਵੀ ਬਹੁਤ ਲੱਗੀ ਸੀ ਮੈਥੋਂ ਪੈਸੇ ਮੰਗੇ ਤੇ ਮੈਂ ਦੇ ਦਿੱਤੇ।”

“ਆਹ ਤਾਂ ਵਧੀਆ ਕੰਮ ਕੀਤਾ, ਕਿੰਨੇ ਦਿੱਤੇ?”

“ਚਾਰ-ਪੰਜ ਰੁਪਏ ਈ ਸੀਗੇ”

“ਕੁਛ ਹੋਰ ਦੇ ਦੋਦਾ, ਚਾਰ ਪੰਜ ਤਾਂ ਕੁਝ ਖਾਣ-ਪੀਣ 'ਤੇ ਲੱਗ ਜਾਣਗੇ, ਉਹਨੇ ਪਿੰਡ ਵੀ ਤਾਂ ਜਾਣਾ ਹੋਣਾ ਏ।”

“ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਦਾ, ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਤਾਂ ਚਾਰ ਪੰਜ ਰੁਪਈਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇੱਕ ਫੁੱਟੀ ਕੋਡੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੈਗੀ।”

“ਚਲੋ... ਉੱਜ ਏਦਾਂ ਈ ਚੰਗੇ! ਬੰਦਾ ਹੀ ਬੰਦੇ ਦੇ ਕੰਮ ਆਉਂਦਾ ਏ। ਮੁਸੀਬਤ ਕਿਸੇ 'ਤੇ ਵੀ ਪੈ ਸਕਦੀ ਏ, ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਆਂਹਦੀ ਏ ਕਿ ਜੋ ਇਨਸਾਨ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕੰਮ ਆਵੇ, ਉਹ ਹੀ ਅਸਲੀ ਇਨਸਾਨ ਹੈ। ਮੈਂ ਵੀ ਮੁਸੀਬਤ 'ਚ ਫਸ ਸਕਦਾ ਆਂ ਤੂੰ ਵੀ ਫਸ ਸਕਦਾ ਏਂ। ਅੱਜ ਉਹਦੀ ਹਾਲਤ ਵੇਖ ਕਦੀ ਤੇਰੀ ਵੀ ਇਉਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਏ। ਤੂੰ ਜਿਵੇਂ ਉਹਦੀ ਮੱਦਦ ਕੀਤੀ ਏ, ਹੋ ਸਕਦਾ ਕਦੇ ਉਹਨੂੰ ਵੀ ਤੇਰੀ ਮੱਦਦ ਕਰਨੀ ਪੈ ਜਾਵੇ। ਤੈਨੂੰ ਪਤੈ? ਇੱਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਤੇ ਤੇਰੀ ਭਾਬੀ ਬਜ਼ਾਰੋਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਸਤਾਂ ਲੈਣ ਗਏ ਸੀ ਤੇ ਬਾਟੇ ਵਾਲੇ ਚੌਂਕ ਕੋਲ ਹੀ ਸਾਂ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਨੌਜਵਾਨ-ਚਾਰ-ਪੰਜ ਸੌ ਦੇ ਉਹਦੇ ਬੂਟ ਪਾਏ ਹੋਏ। ਹੱਥ 'ਚ ਵਧੀਆ ਸੂਟਕੇਸ ਵੀ ਫੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਉਹਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਵਧੀਆ ਟੋਪੀ ਤੇ ਉਹ ਮੇਰੇ ਮੂਹਰੇ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੀ ਪਾਈ ਹੋਈ ਜੀਨ ਦਿਖਾ ਕੇ ਭਰੇ ਮਨ ਨਾਲ ਬੋਲਿਆ, “ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ! ਮੈਂ ਦੇਹਰਾਦੂਨ ਤੋਂ ਆ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਜਹਾਨਾਬਾਦ ਜਾਣਾ ਪਰ... ਮੇਰਾ ਬਣੂਆ ਨਿੱਕਲ ਗਿਆ ਏ!” ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਮੇਰੀ ਕੁਝ ਮੱਦਦ ਕਰੋ ਜੀ, ਮੈਂ ਆਪ ਦਾ ਅਹਿਸਾਨ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਾਂਗਾ।”

ਮੈਂ ਕਿਹਾ:- ਭਾਈ ਸਾਹਬ! ਅਹਿਸਾਨ ਦੀ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਏ! ਇਨਸਾਨ ਇੱਕ ਦੂਏ ਲਈ ਤਾਂ ਹੈ।”

ਮੈਂ ਤਾਂ ਜਦੋਂ ਜੇਬ 'ਚ ਹੱਥ ਪਾਇਆ, ਕੋਈ ਪੰਦਰਾਂ ਰੁਪਏ ਸੀ ਅਸੀਂ ਰਿਕਸ਼ਾ ਵੀ ਕਰਨਾ ਸੀ ਪਰ ਮੈਂ ਰੱਖ ਨਾ ਸਕਿਆ, ਉਸ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੇ। ਉਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗਿਆ, “ਛੇ ਸੱਤ ਰੁਪਏ ਹੀ ਬਹੁਤ ਐ।”

ਮੈਂ ਕਿਹਾ: ਨਹੀਂ ਨਹੀਂ ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਈ ਰੱਖ ਲਓ, ਖਾਂਦੇ ਪੀਂਦੇ ਜਾਇਓ।”

ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਹ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਦੱਸਾਂ ਭਰਾ, ਖੈਰ! ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕੰਮ ਆਓ, ਆਓ ਸਹੀ, ਅਸਲੀ ਇਨਸਾਨ ਉਹੀ ਐ ਜੋ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਕੰਮ ਆਵੇ।”

“ਹਾਂ ਵੀਰ... ਇਹ ਤਾਂ ਗੱਲ ਸਹੀ ਐ।” ਭਰਾ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣਕੇ ਮੈਂ ਆਖਿਆ।

ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਸੌ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਉਸ ਦਿਨ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਸੀ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਨੀਂਦ ਵੀ ਵਾਹਵਾ ਆਈ। ਉਸ ਗੱਲ ਦੀ ਚਰਚਾ ਵੀ ਕਈ ਦਿਨ ਚਲਦੀ ਰਹੀ ਤੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਕਈ ਸਾਰੇ ਬੇਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਹ ਗੱਲ ਕਰਕੇ ਵਾਹ-ਵਾਹ ਲੁੱਟੀ।

ਪਰ ਕਈਆਂ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਭੁੱਲਣ ਲੱਗਿਆ ਤੇ ਭੁੱਲ ਹੀ ਗਿਆ।

ਕੋਈ ਛੇ ਸੱਤ ਮਹੀਨੇ ਲੰਘ ਗਏ। ਏਨੇ ਚਿਰ ਤੱਕ ਮੈਂ ਕਈਆਂ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਘੁੰਮ ਵੀ ਚੁੱਕਾ ਸਾਂ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਅਚਾਨਕ ਹੀ, “ਬਾਊ ਜੀ! ਮੈਂ ਪਿੰਡੋਂ ਆਇਆ ਆਂ ਕੰਮ ਲਭਦਾ ਫਿਰਦਾਂ ਪਰ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਮੈਂ ਥੱਕ ਹਾਰ ਕੇ ਪਿੰਡ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸਾਂ ਪਰ ਭੁੱਖ ਮਾਰਦੀ ਐ ਮੇਰੇ ਪੱਲੇ ਛੁੱਟੀ ਕੌਡੀ ਵੀ ਹੈ ਨਹੀਂ! ਤੂੰ ਵੀ ਕੁਝ ਮੱਦਦ ਕਰ! ਬੜੀ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਹੋਵੇ ਤੇਰੀ!”

ਉਹੀ ਆਵਾਜ਼, ਉਹੀ ਬੁੱਢਾ! ਮੈਂ ਦੇਖਦਾ ਹੈਰਾਨ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਤੇ ਉਹਨੂੰ ਦੇਖਦਾ ਰਿਹਾ। ਛੇ ਸੱਤ ਮਹੀਨੇ ਪਹਿਲੋਂ ਹੋਈ ਉਹੀ ਮੁਲਕਾਤ, ਉਹੀ ਬੋਲ ਉਵੇਂ ਹੀ ਤਾਜ਼ਾ ਹੋ ਉਠੇ ਤੇ ਮੈਂ ਖੁਸ਼ ਵੀ ਸਾਂ ਤੇ ਹੈਰਾਨ ਵੀ ਸਾਂ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, “ਬਾਬਾ! ਤੂੰ ਉਹੀ ਐ... ਤੈਨੂੰ ਮੈਂ ਤੇ ਛੇ ਸੱਤ ਮਹੀਨੇ ਪਹਿਲੋਂ ਵੀ ਮਿਲਿਆ ਸਾਂ... ਸ਼ਾਇਦ ਅਕੈਡਮੀ ਦੇ ਗੇਟ ਅੱਗੇ।”

“ਨਾ ਬਾਊ ਜੀ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਪਹਿਲੋਂ ਈ ਆਇਆ, ਕੰਮ ਨਈਂ

ਮਿਲਦਾ! ਵਾਪਸ ਜਾਣੈ।”

“ਵਾਹ ਬਾਬਾ, ਵਾਹ! ਕੀ ਕਰਦਾ ਏਂ ਤੂੰ? ਉਹਹੋ! ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਤੇਰੇ 'ਤੇ ਤਰਸ ਆਉਂਦਾ ਏ, ਤੇਰੀ ਰੱਬ ਨੇ ਮੰਗਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਰਗੀ ਸ਼ਕਲ ਨਹੀਂ ਬਣਾਈ, ਪਰ ਤੂੰ ਤਾਂ ਮੰਗਦਾ ਈ ਤੁਰੀ-ਫਿਰੀ ਜਾਨਾ ਏਂ ਤੇ ਮੰਗਣ 'ਚ ਈ ਆਵਦਾ ਕਲਿਆਣ ਸਮਝਦਾ ਏਂ। ਜੇ ਤੂੰ ਭੀਖ ਈ ਮੰਗਣੀ ਏਂ ਤਾਂ ਫੇ ਆਵਦੇ ਹੱਥ ਪੈਰ ਵੱਢ ਲੈ। ਅੰਗਹੀਣ ਜਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾ ਹੋ ਜਾ! ਤੇ ਮੰਦਰ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਰਾਹ 'ਚ ਬਹਿ ਜਾ! ਏਹ ਝੂਠਾ-ਮੂਠਾ ਮੰਗਤਾ ਬਣ ਕੇ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਏਂਗਾ? ਮਹੀਨਾ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਤਾਂ.....ਤੇ ਜੇ ਅੰਗਹੀਣ ਹੋਏਂਗਾ ਤਾਂ ਬਿਨਾਂ ਮੰਗਿਆਂ ਈ ਪੈਸੇ ਮਿਲਣਗੇ।”

“ਬਾਊ ਜੀ....ਇਓਂ ਨਾ ਬੋਲੋ.....।”

“ਕਿਓਂ ਨਾ ਬੋਲਾਂ.....? ਕੀ ਉਹ ਰੁਪਈਏ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਜੋ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ? ਨਹੀਂ, ਉਹ ਤਾਂ ਇੱਕ ਇਨਸਾਨ ਦਾ ਅਣਮੁੱਲਾ ਦਾਨ ਸੀ। ਜਾਣਦਾ ਏਂ ਕਿ ਤੂੰ.... ਉਸ ਅਣਮੁੱਲੇ ਦਾਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਕਿੰਨਾ ਘਮੰਡੀ ਹੋ ਗਿਆ ਏਂ? ਉਸ ਅਣਮੁੱਲਤਾ ਨੂੰ ਤੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕੇਂਗਾ। ਆਖਿਰ ਸਮਝਣਾ ਕੌਣ ਏਂ? ਤੂੰ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਜੇਬਾਂ ਝਾੜਨ ਤੱਕ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਏਂ। ਭੀਖ ਮੰਗਣ ਵਾਲਾ..... ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਹੀਂ, ਪੱਚੀ ਪੈਸੇ.....ਪੰਜਾਹ ਪੈਸੇ ਈ ਲੈ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਏਂ। ਪਰ ਤੂੰ.... ਤੂੰ ਤਾਂ ਅਭਾਗਾ ਏਂ..... ਅਜਿਹੀ ਦਾਨੀ ਸ਼ਕਲ ਸੂਰਤ ਦਿਖਾ ਕੇ..... ਤੇ ਮੇਰੇ ਵਰਗਾ ਭੋਲਾ-ਭਾਲਾ ਦੇਖਦੇ ਸਾਰ ਪਿਘਲ ਜਾਂਦਾ ਏ ਕਿ ਯਾਰ ਇੰਨਾਂ ਸਿਆਣਾ ਭੱਦਰ ਪੁਰਸ਼ ਏ..... ਵਿਚਾਰੇ 'ਤੇ ਮੁਸੀਬਤ ਏ।”

“ਕੀ ਹੁਣ ਮੈਂ ਕਦੀ ਤੇਰੇ ਵਰਗਾ ਬੰਦਾ ਵੇਖ ਕੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੱਦਤ ਕਰ ਸਕੂੰਗਾ? ਨਹੀਂ ਇਓਂ ਨਹੀਂ ਹੁਣ ਹੋ ਸਕੇਂਗਾ, ਕਿਉਂਕਿ....।”

ਇਹ ਸੁਣਦੇ ਸਾਰ ਉਹ ਬੁੱਢਾ ਉਥੋਂ ਤੁਰਦਾ ਬਣਿਆ, ਖੈਰ!

ਇਹ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕਿੱਤੇ-ਕਿੱਤੇ ਦੀ ਗੱਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹੀ ਹੀ ਉਸਦਾ ਕਿੱਤਾ ਹੋਵੇਗਾ।

ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਖਾਲੀ ਪੰਨੇ

- ਰਾਜ ਸ਼ਰਮਾ

ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਰੇਡੀਓ ਤੋਂ ਇਕ ਗੀਤ ਬੜਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ ਸੀ:

ਤੂਫਾਨ ਮੇਲ

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੂਫਾਨ ਮੇਲ

ਇਸ ਦੇ ਪਹਿਏ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਚੱਲਣ

ਆਪਣਾ ਰਸਤਾ ਤੈਅ ਕਰਦੇ

ਤੂਫਾਨ ਮੇਲ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੂਫਾਨ ਮੇਲ.....

ਜਦੋਂ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਪਿੱਛੋਂ ਸੰਨ 1950 ਵਿਚ ਮੈਂ ਇਕ ਸੇਲਜ਼ਮੈਨ ਸਾਂ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਗੀਤ ਬੜਾ ਯਾਦ ਆਉਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਕਦੀ ਸੋਚਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਕਲਕੱਤਾ ਵਰਗੇ ਮਹਾਂਨਗਰ ਵਿਚ ਆਉਣਾ ਪਵੇਗਾ, ਪਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਉਤਰਾਅ-ਚੜ੍ਹਾਅ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਦਾ ਕਿਤੇ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਆਦਮੀ ਹੈ ਵੀ ਕੀ? ਕੇਵਲ ਇਕ ਘਾਹ ਦੇ ਡੱਕੇ ਵਾਂਗੂ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਤੇਜ਼ ਤੂਫਾਨ ਵਿਚ ਏਧਰ-ਉਧਰ ਉਡਦਾ ਜੀਵਨ ਯਾਤਰਾ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਜੀਵਨ ਵੀ ਕੁਝ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੀ ਮਿਸਾਲ ਹੈ। ਪਰ ਮੇਰੇ ਅਤੇ ਘਾਹ ਦੇ ਡੱਕੇ ਵਿਚ ਫਰਕ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ ਕਿ ਮੈਂ ਮਨੁੱਖ ਹਾਂ, ਸਭ ਕੁਝ ਸੋਚ-ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਭਾਵੇਂ ਸੋਚਿਆ ਹੋਇਆ ਪੂਰਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਨਾ ਹੋਵੇ!

ਸੋਚੋ ਸੋਚਿ ਨਾ ਹੋਵਈ

ਜੇ ਸੋਚੈ ਲਖ ਵਾਰਿ।

ਸੋਚਿਆਂ ਤਾਂ ਕਦੀ ਸਮਝਿਆ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਉਹਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਬੀਤੇ ਹੋਏ ਦਿਨ ਯਾਦ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ। ਆਪਣੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਜੋ ਹੁਣ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੱਥੇ ਤੇ ਕਿਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਸਨ? ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਲਾ ਸਕਦੇ ਜਦੋਂ ਇਕ ਦਿਨ ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਣ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਬਾਹਵਾਂ ਵਿਚ ਘੁੱਟ ਲਿਆ। ਮੈਂ ਉਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸੇਜਲ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਨਿਹਾਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਫੇਰ ਜਿਵੇਂ ਸਾਡੇ ਇਕੱਠਿਆਂ ਦੇ ਹੀ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲਿਆ, “ਕਿਵੇਂ ਐਂ, ਕੀ ਹਾਲ-ਚਾਲ ਐ।” ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਹੱਸ ਪਏ।

ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ, “ਕਦੋਂ ਆਏ ਓ ਕਲਕੱਤੇ?”

“ਅੱਜੇ ਹੀ।” “ਸਾਮਾਨ ਕਿੱਥੇ ਐ?”

“ਹੋਟਲ ਵਿਚ।” “ਮੇਰਾ ਪਤਾ ਕਿੱਥੇ ਮਿਲਿਆ?”

“ਦਿੱਲੀ ਕੁਦਰਤੀ ਹੀ ਹਾਂਡਾ ਮਿਲ ਪਿਆ ਸੀ ਉਹਦੇ ਤੋਂ।”

“ਫਿਰ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਲਿਖੀ? ਜਦੋਂ ਮੇਰਾ ਪਤਾ ਤੇਰੇ ਕੋਲੇ ਸੀ।”

“ਜਦੋਂ ਤੂੰ ਪਿਛਲੀ ਵੇਰ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਹੁਣ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਤੁਹਾਡਾ ਕੰਮ ਕਾਰ ਨਹੀਂ ਚੱਲ ਸਕਦਾ, ਅਸਲ 'ਚ ਯਾਰ! ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਚ ਕੁਝ ਨਜ਼ਾਰਾ ਹੀ ਏਹੋ ਜਿਹਾ ਰਿਹਾ ਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਇਕ ਬੇਆਬੂ ਜਿਹੀ ਈ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿਗੀ।”

“ਚਲੋ, ਚੱਲੀਏ ਏਥੋਂ, ਜਾ ਸਕਦੇ ਓ?”

“ਹਾਂ-ਹਾਂ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ।”

ਤਾਂ ਮੈਂ ਦੁਕਾਨ ਦੇ ਮਾਲਕ ਤੋਂ ਛੁੱਟੀ ਲੈ ਲਈ ਸੀ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਕਿ, “ਬੜਾ ਪੁਰਾਣਾ ਮਿੱਤਰ ਆਇਆ ਐ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੋਂ।” ਤੁਸੀਂ ਲੋਕ.....।” ਮਾਲਕ ਨੇ ਕਿਹਾ। ਮੈਂ ਉਹਦੀ ਗੱਲ ਅਣਸੁਣੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਮਾਲਕ ਕੀ ਆਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਹੀ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸ਼ਰਨਾਰਥੀ ਲੋਕ ਬੜੇ ਗ਼ੈਰ-ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੁੰਦੇ ਓ। ਇਹ ਗੱਲ ਇਸੇ ਹੀ ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੈ ਸਗੋਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਹਨ, ਇਹ ਲੋਕ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਸੱਖਣੇ ਹਨ।

ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਹੋਟਲ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਆ ਗਏ ਸਾਂ। “ਤੇਰਾ ਇਥੇ ਕੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਐ।” ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ। “ਇਕ ਘਰ ਐ, ਜਿਹਦੇ ਵਿਚ ਇਸ ਵੇਲੇ ਅਸੀਂ 22ਬੰਦੇ ਜਿਵੇਂ-ਕਿਵੇਂ ਡੰਗ ਟਪਾ ਰਹੇ ਆਂ, ਤੂੰ ਦੱਸ ਕਿਵੇਂ ਆਇਐਂ ਤੇ ਕਿੰਨੇ ਦਿਨ ਰਹਿਣੈਂ ਐਥੇ?” “ਦੋ ਦਿਨ, ਅੱਜ ਤੇ ਕੱਲ੍ਹ, ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਸਾਡੀ ਕੰਪਨੀ ਦਾ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਆਵੇਗਾ ਫਿਰ ਇਕ ਦੋ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਠੇਕੇ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵੀ ਮਿਲਣੈਂ ਤੇ ਫੇਰ ਵਾਪਸ ਜਾਵਾਂਗਾ।” ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ।

“ਤਾਂ ਫਿਰ ਅੱਜ ਦਾ ਦਿਨ।” ਮੈਂ ਕਿਹਾ। “ਬਾਟਾ ਨਗਰ ਚੱਲੀਏ? ਤੈਨੂੰ ਤਾਂ ਹੁਣ ਤਕ ਇਥੋਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਸੂਹ-ਸਿਆਣ ਆ ਗਈ ਹੋਣੀ ਐਂ।”

“ਹਾਂ-ਹਾਂ, ਪਰ ਬਾਟਾ ਨਗਰ 'ਚ ਕੀ ਐ?”

“ਉਥੇ ਜਾ ਕੇ ਈ ਪਤਾ ਲੱਗੂੰ”, ਉਸ ਨੇ ਆਖਿਆ।

ਮੈਨੂੰ ਸੁਰਜੀਤ ਦੀ ਆਦਤ ਦਾ ਪਤਾ ਸੀ ਉਹ ਛੋਟੀ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਵੀ ਬੜੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਤੇ ਜਲਵਾ ਭਰਪੂਰ ਬਣਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਕਾਲਜ ਦੇ ਦਿਨੀਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵੀ ਲਿਖਦਾ ਹੁੰਦਾ, ਇਓਂ ਇਕੋ ਹੀ ਰੁਚੀ ਕਾਰਨ ਅਸੀਂ ਮਿੱਤਰ ਬਣ ਗਏ ਸਾਂ।

ਚਾਹ ਪੀ ਕੇ ਅਸੀਂ ਬਾਟਾ ਨਗਰ ਵੱਲ ਚੱਲ ਪਏ ਸਾਂ। ਸਿਆਲਦਾ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਗੱਡੀ 'ਚ ਬੈਠੇ, ਛੋਟੇ-ਮੋਟੇ ਕਈ ਸਟੇਸ਼ਨ ਲੰਘ ਗਏ, ਬੰਗਾਲੀਆਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਦੇ। ਮੱਛੀਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਖਾਲੀ ਟੋਕਰੀਆਂ ਦੀ ਬਦਬੂ ਸੁੰਘਦੇ, ਨਾਰੀਅਲਾਂ ਦੇ ਝੁੰਡ ਵੇਖਦੇ, ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਘੂਰਦੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਦੇ ਅਸੀਂ ਬਾਟਾ ਨਗਰ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਲੰਘਦਿਆਂ ਆਸੇ-ਪਾਸੇ ਘਾਹ ਦੀ ਹਰਿਆਵਲ ਨੂੰ ਨਿਹਾਰਦਿਆਂ ਅਸੀਂ ਬਾਟਾ ਫੈਕਟਰੀ ਦੇ ਕੁਆਟਰਾਂ ਦੀ ਚਾਰ-ਦੀਵਾਰੀ ਤੱਕ ਜਾ ਪੁੱਜੇ। ਸੁਰਜੀਤ ਨੇ ਗੇਟ 'ਤੇ ਖਲੋਤੇ ਚੌਕੀਦਾਰ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, “ਈ-45 ਕਿਧਰ ਪੈਂਦਾ ਐ?” ਚੌਕੀਦਾਰ ਨੇ ਜਿੱਧਰ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ ਅਸੀਂ ਉੱਧਰ ਨੂੰ ਤੁਰਦੇ ਗਏ। ਈ-45 ਕੁਆਟਰ ਲੱਭਦੇ-ਲੱਭਦੇ ਅਸੀਂ 45-ਸੀ ਮੂਹਰੇ ਜਾ ਪੁੱਜੇ। ਨੇਮ ਪਲੇਟ ਵੀ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ ਤੇ ਉਸ 'ਤੇ ਮੁਹੰਮਦ ਆਲਮ ਦਾ ਨਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਹੀ ਸੁਰਜੀਤ ਬੋਲਿਆ, “ਕੰਮ ਬਣਦਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ, ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਆਂ।”

ਅਸੀਂ ਬੂਹਾ ਖੜਕਾਇਆ, ਅੰਦਰੋਂ ਇਕ ਬੰਦਾ ਨਿਕਲਿਆ, ਸਾਨੂੰ ਵੇਖ ਉਹ ਹੈਰਾਨ ਜਿਹਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ, “ਕੀਹਨੂੰ ਮਿਲਣੈਂ ਤੁਸੀਂ?” “ਮੁਹੰਮਦ ਆਲਮ ਨੂੰ, ਕੀ ਉਹ ਇਥੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ?” ਉਹ ਕੁਝ ਸੋਚਕੇ ਜਿਹੇ ਬੋਲਿਆ,

“ਹਾਂ ਰਹਿੰਦੇ ਤਾਂ ਸੀ ਪਰ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਹੁਣ ਉਹ ਡੀ-ਬਲਾਕ ਵਿਚ ਚਲੇ ਗਏ ਐ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨੰਬਰ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਨਈਂ ਯਾਦ, ਬੈਰ.....ਆਪਾਂ ਚਲਦੇ ਆਂ, ਢੂੰਡ ਲੈਂਦੇ ਆਂ।” ਉਹ ਬੰਦਾ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਹੀ ਚੱਲ ਪਿਆ, ਕਾਫੀ ਗੇੜੇ ਏਧਰ-ਉਧਰ ਕੱਢਣ ਮਗਰੋਂ ਅਸੀਂ “ਮੁਹੰਮਦ ਆਲਮ” ਵਾਲੇ ਨਾਂ ਦੀ ਲਟਕਦੀ ਨੇਮ-ਪਲੇਟ ਦੇ ਬੂਹੇ ਮੂਹਰੇ ਜਾ ਪੁੱਜੇ। ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੜਕਦੇ ਸਾਰ ਇਕ ਦਸ-ਬਾਰਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਬਾਹਰ ਆਇਆ, “ਅੱਬਾ ਘਰ ਨਹੀਂ ਐ।” ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਅਸੀਂ ਫੇਰ ਬੂਹਾ ਖੜਕਾਇਆ, ਇਕ ਕਮਜ਼ੋਰ ਜਿਹੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ, “ਕੌਣ ਐਂ ਭਾਈ ਅੰਦਰ ਆ ਜੋ।” ਮੈਂ ਤਾਂ ਸੋਚਦਾ ਹੋਇਆ ਖੜ੍ਹਾ ਹੀ ਸਾਂ, ਪਰ ਇਸ ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਜਿਵੇਂ ਸੁਰਜੀਤ ਦਾ ਆਤਮ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਧ ਗਿਆ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਅਗਾਂਹ ਨੂੰ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਮੈਂ ਵੀ ਕਮਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨੂੰ ਹੋ ਗਿਆ। ਅੰਦਰ ਇਕ ਟੁੱਟੀ ਜਿਹੀ ਚਾਰਪਾਈ 'ਤੇ ਮੈਲੇ ਬਿਸਤਰੇ 'ਚ ਪਿਆ ਇਕ ਬੁੱਢਾ ਉਠਣ ਦਾ ਅਸਫਲ ਯਤਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸੁਰਜੀਤ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਸਲਾਮਾ ਲੈਕਿਮ ਮੀਆਂ ਜੀ, ਮੈਂ ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਆਂ ਮਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਲੜਕਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੋਂ ਆਇਆਂ।” ਉਹ ਬੁੱਢਾ ਉਠਦਾ-ਉਠਦਾ ਬੋਲ ਰਿਹਾ ਸੀ,

“ਜੀਂਦੇ ਰਹੋ ਬੇਟਾ, ਜੀਂਦੇ ਰਹੋ।” ਫਿਰ ਉਸ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ 'ਤੇ ਐਨਕ ਟੁੰਗਦਿਆਂ ਆਖਿਆ, “ਹੁਣ ਤੂੰ ਜੀਤੇ ਤੋਂ ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਹੋ ਗਿਆ, ਬੈਠੋ-ਬੈਠੋ ਤਾਂ ਸਹੀ, ਆਓ ਏਧਰ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਬੈਠੋ, ਆਓ ਪੁੱਤ ਮੇਰੇ ਕਲੇਜੇ ਲੱਗ ਜਾਓ, ਮੇਰੇ ਬੇਟੇ ਸ਼ਾਬਾਸ਼।”

ਮੈਨੂੰ ਜਾਪਿਆ ਜਿਵੇਂ ਬੁੱਢੇ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਕੰਬਣੀ ਸੀ। “ਪੁੱਤ ਮਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਚਾਲ ਐ?” ਉਸ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ। ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਮਿੰਟ ਕੁ ਚੁੱਪ ਰਿਹਾ ਤੇ ਫਿਰ ਬੋਲਿਆ, “ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਾਂ ਮੌਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਐ ਮੀਆਂ ਜੀ।” “ਮੌਤ? ਕਦੋਂ ਤੇ ਕਿਵੇਂ?” ਬੁੱਢਾ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ। ਮੈਂ ਵੇਖਿਆ ਉਹਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੰਝੂ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਹੀ ਵਹਿਣ ਲੱਗੇ। ਇਸ ਦੁੱਖ ਭਰੀ ਖਬਰ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਭਰ ਆਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਦੁਆ ਲਈ ਉਪਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਉਠੇ। ਉਸ ਦੇ ਬੱਲ੍ਹੇ ਵੀ ਕੰਬ ਰਹੇ ਸਨ, “ਅਲਹੁ ਅਲਹ।” “ਸਾਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਠਿਕਾਣੇ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸੂਚਨਾ ਭੇਜਦੇ।” ਸੁਰਜੀਤ ਨੇ ਕਿਹਾ “ਅੱਪੂ ਪੁੱਤਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਚਾਹ ਲੈ ਕੇ ਆ, ਤੇਰੇ ਚਾਚਾ ਜੀ ਆਏ ਐ।” “ਕੁਝ ਦਿਨ ਬੀਮਾਰ ਪਏ ਰਹੇ ਸਨ, ਬੱਸ! ਥੋੜ੍ਹੇ ਦਿਨ ਈ ਹੋਏ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਕਾਗਜ਼ ਪੱਤਰਾਂ ਦੀ ਫੋਲਾ-ਫਾਲੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ ਵਿਚੋਂ ਤੁਹਾਡਾ ਵੀ ਇਕ ਪੋਸਟ ਕਾਰਡ ਕਾਫੀ ਪੁਰਾਣਾ ਲੱਭ ਪਿਆ, ਉਸ 'ਤੇ ਤੁਹਾਡਾ ਪਤਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲ ਕੇ ਜਾਊਂਗਾ।” ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੱਸ ਰਿਹਾ ਸੀ।

“ਚੰਗਾ ਕੀਤਾ ਪੁੱਤ, ਪਰ ਮਿਹਰ ਸਿੰਘ ਬੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਬੀਮਾਰੀ ਨਾਲ ਈ.....। ਉਹ ਮਰਨ ਵਾਲਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ।”

“ਪਰ ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਜੋ ਹੋ ਸਕਿਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਅਸੀਂ ਉਹ ਕੀਤਾ ਮੀਆਂ ਜੀ” ਸੁਰਜੀਤ ਬੋਲਿਆ। “ਪੁੱਤ ਸ਼ਾਇਦ ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮਿਹਰ ਸਿੰਘ ਮੌਤ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਕਈ ਵਾਰ ਬਚਿਆ ਸੀ, ਕੀ ਉਹ ਐਤਕਾਂ ਮੌਤ ਨੂੰ ਧੱਖਾ ਨਾ ਦੇ ਸਕਿਆ?” ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਬੁੱਢਾ ਅਪਣੀਆਂ ਪਿਛਲੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਆਚ ਗਿਆ ਹੈ। ਫੇਰ ਉਹ ਬੋਲਿਆ, “ਕਾਫੀ ਚਿਰ ਦੀ ਗੱਲ ਐ, ਸੰਨ 1919 ਦੀ ਵਿਸਾਖੀ। ਮੈਂ ਭੁੱਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਉਹਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਅਸੀਂ ਰਾਮ ਬਾਗ ਦੇ ਸਰਕਾਰੀ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਾਂ, ਅੱਠਵੀਂ ਜਮਾਤ ਵਿਚ। ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਜਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਾਗ ਵਿਚ ਕਾਂਡ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਜਲਸਾ ਸੁਣਨ ਗਏ ਸਾਂ।” ਜਿੱਥੇ ਜਨਰਲ ਡਾਇਰ ਨੇ ਗੋਲੀ ਚਲਾਈ ਸੀ ਉਥੇ! ਕੀ ਕਿਆਮਤ ਵਰ੍ਹੀ ਸੀ ਉਸ ਦਿਨ। ਅਸੀਂ ਵੀ ਉਥੇ ਭੀੜ ਵਿਚ ਸਾਂ, ਜਦੋਂ ਗੋਲੀਆਂ ਚੱਲੀਆਂ ਤਾਂ ਭਗਦੜ ਮੱਚੀ। ਪਤਾ

ਨਹੀਂ ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਕਿਧਰੇ-ਕਿਧਰੇ ਡਿੱਗ ਪਏ, ਫਿਰ ਸਾਡੇ ਉਪਰ ਹੋਰ ਵੀ ਲੋਕ ਆਣ ਡਿੱਗ ਪਏ। ਲੋਕ ਡਿੱਗਦੇ ਰਹੇ ਪਰ ਅਸੀਂ ਬਚ ਗਏ। ਸਾਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਲੋਂ ਢਾਏ ਗਏ ਇਸ ਕਹਿਰ ਤੋਂ ਅੰਨ੍ਹੀਂ ਨਫਰਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਗਾਂਧੀ, ਨਹਿਰੂ, ਸੈਫ ਉਦ-ਦੀਨ, ਮੋਤੀ ਲਾਲ, ਲਾਲ ਲਾਜਪਤ ਰਾਏ ਨੂੰ ਪੂਜਣ ਲੱਗ ਗਏ ਸਾਂ।

“ਤੁਹਾਡਾ ਉਸ ਗੋਲੀ ਕਾਂਡ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਣਾ ਇਕ ਹੈਰਾਨੀਜਨਕ ਗੱਲ ਈ ਸੀ।”

“ਹਾਂ, ਹਾਂ ਬਿਲਕੁਲ।” ਬੁੱਢਾ ਬੋਲਿਆ। ਸ਼ਾਇਦ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬੋਲਣ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਉਸ ਵਿਚ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਜਿਹੀ ਆ ਗਈ ਸੀ। “ਅੱਲਾ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਐ ਭਾਈ, ਇਕ ਵਾਰ ਕੀ? ਅਸੀਂ ਕਈ ਵਾਰ ਮੌਤ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਬਚੇ ਸਾਂ।”

“ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਸੀਆਂ ਜੀ” ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਜਦੋਂ ਸਾਡੇ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਸਾਰੇ ਲੜਕਿਆਂ ਨੂੰ ਢਿੱਡ ਦੇ ਭਾਰ ਲੇਟ ਕੇ ਤੇ “ਹੀਂਜਰ-ਹੀਂਜਰ” ਕੇ ਯੂਜੀਅਨ ਜੈਕ ਨੂੰ ਸਲਾਮੀ ਦੇਣ ਲਈ ਜ਼ੋਰ ਪਾਇਆ ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਸਾਡੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹੋਰ ਵੀ ਨਫਰਤ ਦੀ ਅੱਗ ਭੜਕ ਉਠੀ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਹੀ ਸੋਚਿਆ ਕਰਦੇ ਸਾਂ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਕਰਾਂਗੇ ਜ਼ਰੂਰ। ਮੈਂ ਮੈਟ੍ਰਿਕ ਪਾਸ ਕਰ ਲਈ ਸੀ। ਮਿਹਰ ਸਿੰਘ ਨੌਕਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਪਰ ਦਾਦੇ ਤੇਰੇ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦੇ ਦਫਤਰ ਵਿਚ ਕਲਰਕ ਲਿਆ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਤੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਦੁਕਾਨ 'ਤੇ ਜੁੱਤੀਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸਾਂ ਪਰ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸ਼ਾਮਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਨਵੀਆਂ-ਨਵੀਆਂ ਤਰਕੀਬਾਂ ਸੋਚਿਆ ਕਰਦੇ। ਇਕ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਸਲਾਹ ਬਣਾਈ 'ਆਤਿਸ਼ਬਾਜ਼ੀ ਤੇ ਪਟਾਕੇ ਚਲਾਉਣ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਪੋਟਾਸ਼ ਖਰੀਦ ਲਈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦੂਜਾ ਸਾਮਾਨ ਵੀ। ਅਸੀਂ ਬੰਬ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਾਂ, ਸਾਡਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਜਿੱਥੇ ਹੁਣ ਸ਼ਰੀਫਪੁਰੇ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਰੇਲਵੇ ਲਾਈਨ 'ਤੇ ਬੰਬ ਰੱਖ ਕੇ ਗੱਡੀ ਨੂੰ ਉਡਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਪਰ ਸਾਡੇ ਮਨ ਜਿਹੇ ਮਰ ਜਾਣ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਬੰਬ ਮਿਹਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਹੀ ਫਟ ਗਿਆ, ਹੱਥ ਨੂੰ ਚੋਟ ਬੜੀ ਆਈ, ਪਰ ਰਹਿਮਤ ਅੱਲਾ ਦੀ, ਉਹ ਬਚ ਗਿਆ।”

ਚਾਹ ਆ ਗਈ, ਮੈਂ ਇਕ ਕੱਪ ਚੁੱਕ ਕੇ ਬੁੱਢੇ ਦੇ ਹੱਥ 'ਤੇ ਧਰ ਦਿੱਤਾ, ਚਾਹ ਪੀਂਦੇ ਤੇ ਗੱਲਾਂ ਮਾਰਦੇ ਰਹੇ। “ਇਵੇਂ ਹੀ ਇਕ ਵਾਰ 1942 ਦੇ ਅੰਦੋਲਨ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਅੰਡਰ-ਗਰਾਊਂਡ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕਿਸੇ ਮਿੱਤਰ ਦੇ ਘਰ ਲੁਕ

ਗਿਆ। ਉਹ ਰੋਜ਼ ਹੀ ਸਰਕਾਰੀ ਫੈਸਲੇ 'ਤੇ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਕਾਰਵਾਈ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਕ ਦਿਨ ਉਹ ਦਫਤਰੋਂ ਛੁੱਟੀ 'ਤੇ ਸੀ, ਰਾਤ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਇਕੱਠੇ ਸਾਂ। ਪੁਲੀਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੂਹ ਮਿਲ ਗਈ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਛਾਪਾ ਮਾਰਿਆ, ਜੇਕਰ ਮਿਹਰ ਸਿੰਘ ਫੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਨੌਕਰੀ ਵੀ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਤੇ ਸਜ਼ਾ ਵੀ ਹੁੰਦੀ। ਪੁਲੀਸ ਵਾਲੇ ਸਾਹਮਣੀ ਹੀ ਗਲੀ ਵਿਚ ਸਨ, ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ ਦੋਵੇਂ ਮਕਾਨ ਦੀ ਛੱਤ ਤੋਂ ਪਿਛਲੇ ਕਿਸੇ ਘਰ ਦੀ ਨੀਵੀਂ ਛੱਤ 'ਤੇ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰ ਗਏ।”

“ਫੇਰ ਤੁਸੀਂ ਬਚ ਗਏ?” ਮੈਂ ਉਤਸੁਕਤਾ ਨਾਲ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਹਾਂ, ਅੱਲਾ ਦਾ ਲੱਖ-ਲੱਖ ਸ਼ੁਕਰ ਐ, ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵੇਖਿਆ।”

“ਤੁਸੀਂ ਫੜੇ ਗਏ ਸਭ?”

“ਫੜਿਆ ਤਾਂ ਗਿਆ ਸਾਂ ਪਰ ਉਦੋਂ ਨਈਂ।”

“ਜ਼ੇਲੂ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਰਹੇ?”

“ਦੋ ਵਰ੍ਹੇ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਉਂਜ ਕਈ ਵਾਰ ਗਿਆ ਅਾਂ।”

“ਕਾਰੋਬਾਰ ਤੇ ਘਰ ਬਾਰ?”

“ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਅੱਥਾ ਜਿਉਂਦੇ ਰਹੇ, ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਫੇਰ ਮੇਰਾ ਪੁੱਤ ਆਲਮ ਜਵਾਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਅੱਥਾ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬਾਟਾ ਫੈਕਟਰੀ ਵਿਚ ਲਾਹੌਰ ਲਿਆ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।”

“ਉਹ ਇਥੇ ਕਿਵੇਂ ਆਇਆ?”

“ਸੰਨ 1945 ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਬਦਲੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਅੱਥਾ ਦਾ ਵੀ ਕਾਲ-ਵਾਸ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਜ਼ੇਲੂ ਵਿਚ ਸਾਂ। ਆਲਮ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਆਇਆ। ਇਥੇ ਆ ਕੇ ਉਹਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।”

“ਤੁਹਾਨੂੰ ਤਾਂ ਪੈਰੋਲ 'ਤੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ?”

“ਹਾਂ, ਮੈਂ ਇਥੇ ਆਇਆ ਤਾਂ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਹਾਲੇ ਤਕ ਮੈਂ ਠੀਕ ਹੋ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ।”

“ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੁਹਾਡਾ ਘਰ ਤਾਂ ਹੋਣੈ?”

“ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਵੀ 1947 'ਚ ਦੂਜੇ ਘਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਈ ਸੜ ਗਿਆ ਸੀ।

“ਤੁਸੀਂ ਫੇਰ 1947 ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਗਏ ਈ ਨਹੀਂ?”

“ਕੀ ਲੋੜ ਸੀ ਜਾਣ ਦੀ? ਮੇਰੇ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਹੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੇ ਸੜੇ ਮਕਾਨ ਦੇ ਮਾੜੇ-ਮੋਟੇ ਪੈਸੇ ਮਿਲ ਗਏ ਸੀ।”

“ਮੀਆਂ ਜੀ, ਬੋਡਾ ਹੁਣ ਕਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾਣ ਨੂੰ ਜੀਅ ਕਰਦੈ?”

ਉਹ ਚੁੱਪ ਰਹੇ ਤੇ ਫੇਰ ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਕੇ ਬੋਲੇ, “ਮੈਂ ਹੁਣ ਸਵੇਰ ਦਾ ਦੀਵਾ ਈ ਆਂ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਦੋਂ ਉਤੋਂ ਸੱਦਾ ਆ ਜਾਵੇ? ਨਾਲ਼ੇ ਹੁਣ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲਾ ਰਿਹਾ ਨਈਂ।” ਮੀਆਂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ‘ਚ ਕੁਝ ਰੋਸ ਵੀ ਝਲਕਿਆ।

“ਨਹੀਂ ਮੀਆਂ ਜੀ, ਹੁਣ ਤਾਂ ਅੱਲਾ ਦੀ ਮੇਹਰ ਐ ਤੇ ਆਪ ਦੀਆਂ ਸ਼ੁਭ ਕਾਮਨਾਵਾਂ ਨਾਲ਼ ਈ ਹਾਂ ਅਸੀਂ।”

ਚਾਹ ਦੇ ਖਾਲੀ ਕੱਪ ਮੁੰਡਾ ਚੁੱਕ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ। ਮੁਹੰਮਦ ਆਲਮ ਵੀ ਫੈਕਟਰੀ ਤੋਂ ਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ, ਜਿਸ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਘਰ ਲੱਭ ਕੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਉਹਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਫੈਕਟਰੀ ਤੋਂ ਘਰ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਆਲਮ ਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਇੱਜ਼ ਮਿਲੇ ਜਿਵੇਂ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਵਿਛੜੇ ਹੋਏ ਦੋ ਸਕੇ ਭਰਾ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਦੋਵਾਂ ਦੀਆਂ ਜੱਫੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬੜਾ ਮੋਹ ਝਲਕਿਆ। ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਤਕ ਏਧਰ-ਉਧਰ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਠਹਿਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਪਰ ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਗਿਆ ਹੀ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਉਥੋਂ ਤੁਰੇ ਤਾਂ ਮੀਆਂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸੋਜਲ ਸਨ। ਮੁਹੰਮਦ ਆਲਮ ਸਾਨੂੰ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤਕ ਛੱਡਣ ਆਇਆ।

ਗੱਡੀ ਚੱਲੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸੁਰਜੀਤ ਨੂੰ ਕਿਹਾ “ਮੀਆਂ ਜੀ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਖਾਤਰ ਕਾਫੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕੀਤੀ ਐ।”

ਅਜੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੱਸਿਆਂ ਈ ਕੁਝ ਨਹੀਂ। “ਕੀ ਮਤਲਬ?” ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ। “ਮਤਲਬ ਇਹ ਕਿ ਮੀਆਂ ਜੀ ਵਰਗੇ ਹੋਰ ਵੀ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਵਾਰ ਦਿੱਤਾ ਪਰ.....। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕਿਤੇ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਤਕ ਨਹੀਂ। ਮੇਰੀ ਜਾਚੇ ਤਾਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਪੰਨੇ ਖਾਲੀ ਰੱਖਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਜੋ.....।” ਸੁਰਜੀਤ ਕਹੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਮੈਂ ਉਹਦੇ ਵੱਲ ਵੇਖੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮੀਆਂ ਜੀ ਦਾ ਨਾਂ ਹੀ ਪੁੱਛ ਲਵਾਂ। ਪਰ ਹੁਣ ਤਾਂ ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵੀ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ.....।

ਸ਼ੁਭਚਿੰਤਕ

-ਇੰਦਰਾ ਚੰਦਰਾ

ਮੇਰੇ ਇੱਕ ਸਾਥੀ ਕੈਲਾਸ਼ ਦਾ ਅਪਰੇਸ਼ਨ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰੀ ਵਹੁਟੀ ਸਿਮਰਤੀ ਉਹਦਾ ਹਾਲ-ਚਾਲ ਪੁੱਛਣ ਖਾਤਰ ਹਸਪਤਾਲ ਗਏ। ਕਮਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੀ ਤੇ ਬਾਹਰ ਵੀ ਖਾਸਾ ਭੀੜ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਸੀ।

ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਘਬਰਾਹਟ ਜਿਹੀ ਹੋਈ ਕਿ ਸ਼ੈਰ ਹੋਵੇ! ਤੇ ਫਿਰ ਜਦ ਮੈਂ ਨੇੜੇ ਜਾ ਕੇ ਕੈਲਾਸ਼ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਤੇ ਲਾਗੇ-ਚਾਗੇ ਆਂਢੀ-ਗੁਆਂਢੀ ਦਫ਼ਤਰ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਕੁਝ ਮਿੱਤਰ-ਦੋਸਤ ਦੇਖੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਹੌਸਲਾ ਜਿਹਾ ਹੋਇਆ। ਸਿਮਰਤੀ ਨੇ ਹੌਲੀ ਜਿਹੇ ਮੇਰੇ ਕੰਨ ‘ਚ ਕਿਹਾ, “ਅਜੇ ਅੱਜ ਤਾਂ ਅਪਰੇਸ਼ਨ ਹੋਇਆ ਏ, ਆਪਾਂ ਕੱਲ੍ਹ ਆ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ? ਐਡੀ ਕੀ ਕਾਹਲੀ ਸੀ?” ਮੈਂ ਚੁੱਪ ਕਰਿਆ ਰਿਹਾ। ਕਮਰੇ ‘ਚੋਂ ਫਲਾਂ-ਫਰੂਟਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੋ ਇਉਂ ਆ ਰਹੀ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਵੱਡੀ ਫਲਾਂ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਵਿੱਚ ਖਲੋਤੇ ਹੋਈਏ। ਖੁਸ਼ਬੂ ਨਾਲ਼ ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਮਨ ਹੀ ਕੱਚਾ-ਕੱਚਾ ਜਿਹਾ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ।

ਲੋਕੀਂ ਵੀ ਕੀ ਕਰਨ, ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਕਿਸੇ ਬਿਮਾਰ ਨਾਲ਼ ਹਮਦਰਦੀ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਸਾਧਨ ਫਲ-ਫਰੂਟ ਹੀ ਤਾਂ ਹਨ। ਕੋਈ ਜਾਣੂੰ-ਪਛਾਣੂੰ ਬਿਮਾਰ ਹੋ ਜਾਏ ਤਾਂ ਫਲਾਂ ਦੀ ਲਾਗਤ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭਲਾ ਪੁੱਛੋ ਕਿ ਜਿਹਦਾ ਅਪਰੇਸ਼ਨ ਹੋਏ ਨੂੰ ਹਾਲੇ ਇੱਕੋ ਹੀ ਦਿਨ ਹੋਇਐ, ਉਹ ਏਡੀ ਛੇਤੀ ਫਲ ਕਿਵੇਂ ਹੜਪਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ? ਨਾਲੇ ਭਾਈ! ਜਿਹੜੇ ਬਿਮਾਰ ਦੇ ਸਰੀਰ ‘ਚੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਹੀ ਮਿੱਠੀ-ਮਿੱਠੀ ਮਨ-ਮੋਹਕ ਖੁਸ਼ਬੂ ਆਉਂਦੀ ਹੋਵੇ, ਉਹਨੂੰ ਭਲਾ ਫਿਰ ਫਲ ਖਾਣ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ?

ਪਰ ਦੋਸਤੋ, ਏਨਾ ਸੋਚਣ ਵਿਚਾਰਨ ਦੀ ਕਿਸ ਸ਼ੁਭਚਿੰਤਕ ਕੋਲ਼ ਵਿਹਲ ਹੈ? ਅਗਲਾ ਤਾਂ ਫਟਾ-ਫਟ ਹਸਪਤਾਲ ਪੁੱਜ ਕੇ ਆਪਣਾ ਇਹ ਅਹਿਮ ਫਰਜ਼ ਛੇਤੀਓ-ਛੇਤੀ ਲਾਹੁੰਦਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸਾਡੇ ਦਫ਼ਤਰ ਦੇ ਕੁਝ ਉਹ ਲੋਕ ਵੀ ਉਥੇ ਆਏ ਖੜ੍ਹੇ ਸਨ ਜਿਹੜੇ ਕੈਲਾਸ਼ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਤੇ ਹੁਣ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਸਾਹਬ ਦੀ ਮਿਜ਼ਾਜ਼-ਪੁਰਸ਼ੀ ਦਾ ਸ਼ੁਭ ਮੌਕਾ ਹੱਥੋਂ ਭਲਾ ਕਿਵੇਂ ਗੁਆ ਲੈਂਦੇ? ਉਥੇ ਚਾਰੇ ਪਸਿਓਂ “ਹੂੰ-ਹੂੰ-ਹੂੰ-ਹੂੰ-ਹੂੰ-ਹੂੰ.....” ਕਰਕੇ ਝੂਠਾ ਜਿਹਾ ਤੇ ਕੱਚਾ ਜਿਹਾ ਹਾਸਾ ਕੰਨੀਂ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਬੈਠਣ ਲਈ ਕੋਈ ਜਗ੍ਹਾ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕੁਝ ਲੋਕੀਂ ਕੈਲਾਸ਼ ਦੀ ਪੁਆਂਦੀ ਤੇ ਕੁਝ ਸਰ੍ਹਾਂਦੀ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ ਰੇਲ ਦੇ ਡੱਬੇ 'ਚ ਜਬਰੀ ਚੜ੍ਹੀਆਂ ਸਵਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਪਹਿਲੋਂ ਸੀਟਾਂ ਮੱਲ ਕੇ ਬੈਠੀਆਂ ਸਵਾਰੀਆਂ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਵੇਂ ਉਥੇ ਲੋਕ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਕੈਲਾਸ਼ ਨੂੰ ਤਾਂ ਉਂਜ ਹੋਸ਼ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ ਪਿਆ ਆਪਣੇ ਸੁਭਚਿੰਤਕਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਵੰਨੀ ਵੇਖੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹਮਦਰਦੀ ਜਿਤਾਉਣ ਆਏ ਕੁਝ ਸੁਭਚਿੰਤਕ ਤਾਂ ਦੋ-ਦੋ, ਤਿੰਨ-ਤਿੰਨ ਜਣੇ ਟੋਲੀਆਂ ਜਿਹੀਆਂ ਵੀ ਬਣਾਈ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਮੈਂ ਤੇ ਸਿਮਰਤੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਟੋਲੀ 'ਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਸਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਕੈਲਾਸ਼ ਨਾ ਹੀ ਮੇਰਾ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਵੱਡਾ ਅਫ਼ਸਰ, ਸਹਿਯੋਗੀ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ, ਤੇ ਮਿੱਤਰ ਹੈ ਮੇਰਾ!

ਮੈਂ ਗ਼ੌਰ ਨਾਲ ਕੈਲਾਸ਼ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ, ਉਹ ਟੁੱਟਿਆ ਜਿਹਾ ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਦਿਸ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਿਰਹਾਣੇ ਬੈਠੀ ਉਹਦੀ ਘਰ ਵਾਲੀ ਟਿਕ-ਟਿਕੀ ਜਿਹੀ ਲਾਕੇ ਉਹਦੇ ਵੱਲ ਦੇਖੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਦੋਵੇਂ ਉਹ ਹੀ ਚੁੱਪ ਸਨ ਤੇ ਬਾਕੀ ਹੋਰ ਸਭ ਭੀੜੋ-ਭੀੜ ਬੋਲੀ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਲਾਗੇ ਹੀ ਇੱਕ ਸਟੂਲ ਨੂੰ ਮੱਲ ਕੇ ਬੈਠਾ ਸਿਆਣੀ ਉਮਰ ਦਾ ਸੱਜਣ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ, “ਓ ਭਾਈ! ਐਨੀ ਕੁ ਉਮਰੇ ਈ ਢਿੱਡ ਦੀ ਕੱਟ - ਵੱਢ ਹੋ ਗਈ ਆ...ਰਹਿ ਈ ਕੀ ਗਿਆ ਏ ਵਿਚਾਰੇ ਵਿੱਚ! ਦੇਖੋ ਤਾਂ ਸਹੀ...ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਕਿੰਨੀ ਹੋ ਗਈ ਆ।” ਸਿਰਹਾਣੇ ਵਾਲੇ ਪਾਸਿਓਂ ਇੱਕ ਸਿਆਣੀ ਉਮਰ ਦੀ ਬੇਬੇ ਬੋਲੀ, “ਪੁੱਤ! ਅੱਖਾਂ ਮੀਟ ਕੇ ਸੌਂ ਜਾ ਵੇ ਪਿਆਰਿਆ ਬੱਚਿਆ! ਤੇਰਾ ਅਪਰੇਸ਼ਨ ਨਾਲ ਸਰੀਰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਇਆ ਪਿਆ ਏ..... ਅੱਖਾਂ 'ਤੇ ਬਹੁਤਾ ਜ਼ੋਰ ਨਾ ਪਾ! ਹੁਣ ਕਈ ਮਹੀਨੇ ਲੱਗ ਜਾਣੇ ਨੇ ਠੀਕ ਹੁੰਦੇ-ਹੁੰਦੇ ਨੂੰ..... ਪੁੱਤ ਮੇਰੇ ਵੀ ਭਤੀਜੇ ਦਾ ਅਪਰੇਸ਼ਨ ਹੋਇਆ ਸੀ ਨਾ ਤੇ ਉਹਨੂੰ ਵੀ ਇਉਂ ਈ.....।”

ਬੇਬੇ ਆਪਣੇ ਭਤੀਜੇ ਦੇ “ਅਪਰੇਸ਼ਨ ਦੀ ਕਥਾ” ਛੇੜ ਕੇ ਬਹਿ ਗਈ ਸੀ ਤੇ ਪੂਰੇ ਸੁਆਦਾਂ ਨਾਲ ਮਿਰਚ-ਮਸਾਲੇ ਲਾ-ਲਾ ਕੇ ਸੁਣਾਉਂਦੀ ਪਈ ਸੀ। ਕੈਲਾਸ਼ ਵਿਚਾਰਾ ਆਪਣੇ ਸੁਭਚਿੰਤਕਾਂ 'ਚ ਘਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਲੇਟਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਕੈਲਾਸ਼ ਦੀ ਘਰਵਾਲੀ ਉਥੋਂ ਉਠ ਕੇ ਸਿਮਰਤੀ ਕੋਲ ਜਾ ਖਲੋਤੀ ਤੇ ਦੋਵੇਂ ਜਣੀਆਂ ਗੱਲੀਂ ਲੱਗ ਗਈਆਂ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਗੁੜ੍ਹੀਆਂ ਸਹੇਲੀਆਂ ਵੀ ਹਨ। ਉਹ ਸਿਮਰਤੀ ਦੇ ਮੋਢੇ 'ਤੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਧਰ ਕੇ ਰੋਣ ਲੱਗ ਗਈ। ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਬੇਬੇ ਜਿਵੇਂ ਚੀਕੀ, “ਨੀਂ ਨਾ ਕੁੜੇ...ਸੁੱਖ ਨਾਲ.... ਜੀਂਦਾ ਵਸਦਾ ਰਹੇ! ਰੋਣ ਵਾਲੀ ਕੇਹੜੀ ਗੱਲ ਹੋਈ...ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਵੇਖ...ਮੈਂ ਕਿਵੇਂ ਤੀਹਾਂ-

ਬੱਤੀਆਂ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਕੱਲੀ ਕਾਹਰੀ ਦਿਨ ਕੱਟ ਰਹੀ ਆਂ।”

ਇਹ ਸੁਣਦੀ ਸਿਮਰਤੀ ਵੀ ਉਸ ਬੇਬੇ ਵੱਲ ਕੌੜ-ਕੌੜ ਕੇ ਝਾਕਣ ਲੱਗ ਪਈ, ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵਾਧੂ-ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ, ਕਿਤੇ ਉਹ ਬੇਬੇ ਨਾਲ ਲੜਨ ਦੀ ਨਾ ਲੱਗ ਜਾਏ! ਫਿਰ ਸਿਮਰਤੀ ਕੈਲਾਸ਼ ਦੀ ਵਹੁਟੀ ਨੂੰ ਧਰਵਾਸਾ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਮੈਂ ਕੈਲਾਸ਼ ਵੱਲ ਜ਼ਰਾ ਗੁਰ ਨਾਲ ਤੱਕਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਉਹ ਵੀ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਝਾਕ ਕੇ ਮੁਸਕਰਾਇਆ। ਮੈਂ ਉਸ ਦਾ ਹੱਥ ਆਪਣੇ ਹੱਥ 'ਚ ਲੈ ਕੇ ਘੁੱਟਿਆ। ਉਹ ਕੁਝ-ਕੁਝ ਠੀਕ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਮੈਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਈ। ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਬਾਹਰੋਂ ਕੁਝ ਰੋਲਾ-ਗੋਲਾ ਸੁਣਾਈ ਦਿੱਤਾ। ਇੱਕ ਨਹੀਂ, ਕਈ ਜਣਿਆਂ ਦੇ ਬੂਟਾਂ ਅਤੇ ਸੈਂਡਲਾਂ ਦਾ ਰੋਲਾ ਸੀ, ਪੱਕੀ ਫਰਸ਼ 'ਤੇ “ਠੱਪ-ਠੱਪ ਠਿੱਕ-ਠਿੱਕ” ਸਾਡੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਵਧਦੀ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਛੇਤੀ ਹੀ ਇੱਕ ਮੋਟਾ ਜਿਹਾ ਬੰਦਾ ਆ ਧਮਕਿਆ, ਇਉਂ ਰੱਜਿਆ-ਪੁੱਜਿਆ ਜਿਵੇਂ ਆਉਣ ਲੱਗਾ ਰੀਝਾਂ ਲਾਹ-ਲਾਹ ਕੇ, ਪੇਟ ਪੂਜਾ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਅਇਆ ਹੋਵੇ! ਨਾਲ ਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਟੋਲੀ ਸੀ!

ਆਉਂਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਉਹ ਟੋਲੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਕਰ ਰਹੀ ਲੀਡਰ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਆਣ ਕੇ ਕੈਲਾਸ਼ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ, “ਹਾਏ-ਹਾਏ, ਜੀਜਾ ਜੀ! ਇਹ ਕੀ ਹੋਇਆ ਪਿਆ ਏ! ਹਾਏ-ਹਾਏ ਮੈਂ ਮਰ ਗਈ-ਹੈਂ-ਅੰ-ਜੀਜਾ ਜੀ!” ਜਿਵੇਂ ਕੈਲਾਸ਼ ਦੀ ਸਾਲੇਹਾਰ ਉਸ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਸਾਰਾ ਦੋਸ਼ੀ ਕੈਲਾਸ਼ ਨੂੰ ਹੀ ਠਹਿਰਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਤੇ ਮੋਟਾ ਬੰਦਾ ਯਾਨੀ-ਕਿ, ਕੈਲਾਸ਼ ਦਾ ਸਾਲਾ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹੋਇਆ, “ਓਏ ਭੈਣ, ਤੈਂ ਕਾਹਦਾ ਫਿਕਰ ਕਰਦੀ ਏਂ। ਆਪ ਜਾਨਾਂ ਮੈਂ ਡਾਕਟਰ ਕੋਲੇ! ਨਾਂ ਦੱਸ ਕੀ ਐ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਜ਼ਰਾ ਡਾਕਟਰ ਦਾ, ਇਥੇ ਕਈ-ਕਈ ਦਿਨ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪਾਈ ਰੱਖਦੇ ਐ, ਪੈਸੇ ਖਾਂਦੇ ਐਂ। ਇਹ ਕਾਹਦਾ ਅਪਰੇਸ਼ਨ ਐਂ? ਭੇਰਾ ਪੀੜ ਹੋਈ ਨਹੀਂ ਤੇ ਢਿੱਡ ਪਾੜ ਕੇ ਸੁੱਟਿਆ ਨਹੀਂ।” ਮੋਟੇ ਬੰਦੇ ਨੇ ਬੜਾ ਹੀ ਭੱਦਾ ਜਿਹਾ ਐਕਸ਼ਨ ਢਿੱਡ ਪਾੜਨ ਦਾ ਵੀ ਕਰ ਕੇ ਦਿਖਾਇਆ। ਮੈਂ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਕੈਲਾਸ਼ ਦੇ ਤਾਂ ਸਾਲੇ ਵੀ ਕਮਾਲ ਈ ਨੇ। ਕੈਲਾਸ਼ ਦੀ ਵਹੁਟੀ ਦੇ ਹੰਝੂ ਰੋਕਿਆ ਨਹੀਂ ਸਨ ਰੁਕਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਹੁਣ ਉਸ ਦੇ ਭਰਾ ਭਰਜਾਈ, ਭਤੀਜੇ ਤੇ ਭਤੀਜੀਆਂ ਵੀ ਆ ਗਏ ਸਨ। ਮੇਰੇ ਮਨ 'ਚ ਆਇਆ, ਕੈਲਾਸ਼ ਦੇ ਸਹੁਰੇ ਵੀ ਤਾਂ ਇਸੇ ਸ਼ਹਿਰ 'ਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ-ਇਹ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਆਏ?

ਇਸ ਸਾਰੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸਿਮਰਤੀ ਬੜੀ ਘੋਖਵੀਂ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਵੇਖ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਝਾਕੀ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਜਾਪਿਆ ਕਿ ਸਿਮਰਤੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕੁਝ ਨਾ

ਕੁਝ ਉਥਲ-ਪੁਥਲ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ।

ਬੈਰ.....। ਸ਼ੁਭਚਿੰਤਕਾਂ ਦੇ ਭਰੇ ਉਸ ਹਾਲ 'ਚੋਂ ਮੈਂ ਅਤੇ ਸਿਮਰਤੀ ਬਾਹਰ ਆ ਗਏ ਸਕੂਟਰ 'ਤੇ ਬਹਿੰਦੀ ਹੀ ਸਿਮਰਤੀ ਦਾ ਜਿਵੇਂ ਕੜ੍ਹ ਪਾਟ ਗਿਆ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਬੇਰੋਕ ਬੋਲਣ ਲੱਗੀ, “ਕਿਉਂ ਜੀ! ਦੇਖਿਐ ਜੇ ਤਰੀਕਾ ਬਿਮਾਰ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦਾ?”

ਮੈਂ ਬੋੜਾ ਅਣਜਾਣ ਬਣਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, “ਕਿਉਂ ? ਕੀ ਗੱਲ, ਹੋਰ ਕੀ ਤਰੀਕਾ ਹੁੰਦੇ ਭਲਾ! ਠੀਕ ਐ ਜਿਵੇਂ ਐ।”

ਸਿਮਰਤੀ ਨੇ ਮੇਰੇ ਮੋਢੇ 'ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਉਹ ਮੇਰਾ ਮੋਢਾ ਦਬਾਉਂਦੀ ਹੋਈ ਬੋਲੀ, “ਮੈਂ ਆਹਨੀ ਆਂ ਕਿ ਐਨੇ ਜਣੇ ਉਥੇ ਮੇਲਾ ਵੇਖਣ ਆਏ ਨੇ? ਇੱਕੋ ਦਿਨ ਈ ਸਾਰੇ ਆ ਗਏ। ਕੈਲਾਸ਼ ਨੂੰ ਤਾਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਜੇ ਵੀ ਹੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੈਗੀ, ਅਸੀਂ ਵੀ ਐਂਵੇਂ ਆਉਣ ਦੀ ਕਾਹਲੀਓਂ ਈ ਕੀਤੀ ਐ, ਕੱਲ੍ਹ ਆ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ? ਪਰਸੋਂ ਆ ਜਾਂਦੇ।” ਫਿਰ ਸਿਮਰਤੀ ਸ਼ਾਇਦ ਪਛਤਾਵੇ ਕਾਰਨ ਹੀ ਚੁੱਪ ਜਿਹੀ ਹੋ ਗਈ। ਫਿਰ ਆਪੇ ਹੀ ਬੋਲ ਪਈ, “ਪਹਿਲੇ-ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਤਾਂ ਰੋਗੀ ਨੂੰ ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਐ।”

ਮੈਂ ਵੀ ਸਿਮਰਤੀ ਨੂੰ ਜਾਣ ਬੁੱਝ ਕੇ ਛੇੜਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸਾਂ, “ਓ -ਵੇਖ! ਦੁਨੀਆਂ ਦਾਰੀ ਵੀ ਤਾਂ ਹੈ...ਜੇ ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਐਸੀ ਵੈਸੀ.....?” ਸਿਮਰਤੀ ਨੇ ਮੇਰੇ ਮੋਢੇ ਤੋਂ ਹੱਥ ਚੁੱਕ ਕੇ ਮੇਰੇ ਮੂੰਹ ਅੱਗੇ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਬੋਲੀ, “ਐਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਚੰਦਰੀਆਂ ਵਾਜ਼ਾਂ ਕਿਉਂ ਕਢਦੇ ਓ? ਆਹੋ, ਜੇਕਰ ਮੇਰਾ ਅਪਰੇਸ਼ਨ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਤਾਂ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਮਗਰੋਂ ਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਉਣ-ਜਾਣ ਦੇਣਾ.....ਉਂਜ ਤਾਂ ਨਰਸਾ ਈ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨੇੜੇ ਆਉਣ ਦਿੰਦੀਆਂ ਪਰ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਵਾਰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਸਬਜ਼ੀ ਮੰਡੀ ਬਣਾ ਕੇ ਬਹਿ ਜਾਂਦੇ ਐ.....ਤੁਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਜੇ.....ਉਥੇ ਕੈਲਾਸ਼ ਲਾਗੇ ਕਿਵੇਂ ਸੇਬ-ਸੰਤਰੇ ਤੇ ਕੇਲਿਆਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੂ ਆਉਂਦੀ ਪਈ ਸੀ।”

ਮੈਂ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਿਮਰਤੀ ਠੀਕ ਹੀ ਆਖਦੀ ਹੈ। ਕੈਲਾਸ਼ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਲਈ ਕੱਲ੍ਹ ਜਾਂ ਪਰਸੋਂ ਹੀ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਪਹਿਲੇ ਉਹਦੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਉਹਦੇ ਜਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਦੇਖ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਵਿਚਾਰੇ ਕਿਵੇਂ ਭੁੱਖੇ-ਤ੍ਰਿਹਾਏ ਬੈਠੇ ਹੋਣਗੇ? ਜਵਾਕਾਂ ਦਾ ਹਾਲ-ਚਾਲ ਪੁੱਛਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਹਸਪਤਾਲ ਐਨੇ ਲੋਕੀਂ ਫਿਰਦੇ ਸੀ ਕੈਲਾਸ਼ ਲਾਗੇ, ਕਿਸੇ ਨੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਪੁੱਛਿਆ-ਗਿੱਛਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਸਾਰੇ ਈ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਰੋਣੇ ਰੋਈ ਜਾਂਦੇ ਸੀ। ਆਪੋ-ਆਪਣੀ ਹੱਥ ਬੀਤੀ ਨੂੰ ਰੋਚਕ ਬਣਾ-ਬਣਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਨਾ ਹੀ

ਮਰੀਜ਼ ਨਾਲ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਅਪਰੇਸ਼ਨ ਨਾਲ ਹੀ ਕੋਈ ਵਾਹ-ਵਾਸਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੀ ਆਖੇ?

ਸਿਮਰਤੀ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਮੇਰੇ ਮਨ ਦੇ ਭਾਵ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰੋਂ ਹੀ ਜਾਣ ਲਏ ਸਨ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਚੁੱਪ ਤੋੜੀ, “ਮੈਂ ਤਾਂ ਸ਼ੀਲਾ ਭਾਬੀ ਨੂੰ ਸਮਝਾ ਕੇ ਆਈ ਆਂ ਕਿ ਭਾਬੀ ਹੁਣ ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਅਪਰੇਸ਼ਨ ਠੀਕ ਹੋ ਗਿਆ। ਰੋਣ ਨਾਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂਹੌਸਲਾ ਰੱਖ! ਅਸੀਂ ਵੀ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਆਂ।” ਸਿਮਰਤੀ ਤਾਂ ਕੈਲਾਸ਼ ਦੇ ਸਾਲੇ, ਉਸ ਮੋਟੇ ਸਾਰੇ ਬੰਦੇ 'ਤੇ ਹੀ ਖਿਝੀ-ਖਿਪੀ ਹੋਈ ਸੀ, “ਦੇਖੋ ਨਾ! ਸਕਾ ਭਰਾ ਐ ਮੂਰਖ ਕਿਤੋਂ ਦਾ, ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਨੂੰ ਈ ਡਾਕਟਰਾਂ ਦੇ ਉਲਟ ਤੇ ਭੜਕਾਈ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਵਹੁਟੀ ਵੀ ਉਹਦੀ ਤੇ ਜਵਾਕ ਵੀ, ਵੇਖਿਆ ਜੇ ਕਿਵੇਂ ਬਣ-ਠਣ ਕੇ ਤੇ ਸੱਜ-ਧੱਜ ਕੇ ਆਏ...ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ “ਸਨਮਾਨ ਸਮਾਰੋਹ” ਵਿੱਚ ਸਨਮਾਨਿਤ ਹੋਣ ਆਏ ਐ! ਮੂਰਖ ਜੇਹੇ।” ਮੈਂ ਸਿਮਰਤੀ ਨੂੰ ਫਿਰ ਛੇੜਨ ਦੇ ਮੁਫ 'ਚ ਕਿਹਾ, “ਤੂੰ ਦੇਖ ਤਾਂਦੋ ਈ ਤਾਂ ਮੌਕੇ ਹੁੰਦੇ ਆ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਦੇ ਆਉਣ ਦੇ ਇੱਕ ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀ ਤੇ ਇੱਕ ਮਾਰੀ-ਬਿਮਾਰੀ!”

ਇਹ ਸੁਣਦੀ ਸਾਰ ਸਿਮਰਤੀ ਜਿਵੇਂ ਸਕੂਟਰ ਤੋਂ ਡਿੱਗਣਾ ਹੀ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਉਹ ਬੋਲੀ “...ਹੂੰ...ਲੈ ਖਾਂ! ਕੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਸੁ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰਮ-ਹਯਾ ਉੱਕਾ ਨਹੀਂ ਹੈਗੀ.. ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੁਸੀਬਤ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤਮਾਸ਼ਾ! ਕਿਵੇਂ ਉਹਦੀ ਵਹੁਟੀ ਜਿਹੀ “ਠੱਕ-ਠੱਕ-ਠੱਕ” ਸੈਂਡਲ ਖੜਕਾਉਂਦੀ ਹਸਪਤਾਲ ਦੇ ਸੁੱਤੇ ਸਾਰੇ ਮਰੀਜ਼ ਜਗਾਉਂਦੀ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਦੁਹਾਈਆਂ ਪਾਉਣ ਲੱਗੀ ਸੀ ਕੈਲਾਸ਼ ਕੋਲ ਆਣ ਕੇ।”

ਸਿਮਰਤੀ ਬੋਲਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਟੋਕਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦਾ ਗੁੱਭ-ਗੁਭਾਰ ਕੱਢ ਰਹੀ ਸੀ। ਵੈਸੇ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਉਤੇ ਸਹੀ ਸੀ।

ਸਾਡੇ ਘਰ ਦਾ ਮੋੜ ਆ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਘਰ ਦੇ ਬਾਹਰ ਈ ਸਕੂਟਰ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਸਿਮਰਤੀ ਬੋਲੀ, “ਕੀ ਗੱਲ? ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਜੇ ਲਿਜਾਣਾ ਸਕੂਟਰ?” ਮੈਂ ਆਖਿਆ, “ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਹੋਰ ਕੰਮ ਨਿਬੇੜ ਕੇ ਫਿਰਕੈਲਾਸ਼ ਦੇ ਘਰ ਜਾਵਾਂਗੇ...ਦੇਖਾਂਗੇ...ਉਹਦੇ ਵਿਚਾਰੇ ਜਵਾਕਾਂ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ-ਚਾਲ ਐ.....ਵਿਚਾਰਿਆਂ ਕੁਝ ਖਾਧਾ-ਪੀਤਾ ਕਿ ਨਹੀਂ? ਨਹੀਂ ਫਿਰ ਤੂੰ ਉਥੇ ਰੋਟੀ ਬਣਾਈਂ ਉੱਥੇ ਆਪਾਂ ਵੀ ਦੋ-ਦੋ ਉਥੇ ਈ ਖਾ ਆਵਾਂਗੇ।”